

Typologie van wegen met erfgoedwaarde inclusief methodologie voor waardering van erfgoedwaarden

Bijlage I: Literatuurlijst

Bram Vannieuwenhuyze (Caldenberga – KU Leuven)
Hanne Van Herck (Trage Wegen vzw)

Gent, oktober 2014

onroerend

erfgoed

Trage wegen vzw

Caldenberga

Colofon

Titel

“Typologie van wegen met erfgoedwaarde inclusief methodologie voor waardering van erfgoedwaarden”.

Opdrachtgever

Vlaamse Overheid, Agentschap Onroerend Erfgoed.

Opdrachtnemers

Trage Wegen vzw
Kasteellaan 349A
9000 Gent

www.tragewegen.be

Caldenberga
Elsegemplein 46
9790 Elsegem

www.caldenberga.be

Stuurgroep

Jan Bastiaens, Aukje De Haan, Marc De Wilde, Koen Himpe, Hilde Kennis, Paul Van den Brempt, Hilde Verboven en Inge Verdurmen.

Foto cover

Historische voetweg in Halle, lopend in de richting van de basiliek - mei 2014, Hanne Van Herck

Trage Wegen vzw en Caldenberga aanvaarden geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

© 2014 Vlaamse Overheid, Agentschap Onroerend Erfgoed.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag vermenigvuldigd of aangepast worden, opgeslagen worden in een geautomatiseerd gegevensbestand, en/of openbaar gemaakt worden in enige vorm of wijze ook, elektronisch, mechanisch, door fotokopie of enige andere wijze, zonder voorafgaandelijk toestemming van de opdrachtgever.

Inleiding

Deze literatuurlijst is vierledig opgebouwd: onder punt 1 vindt men een aantal synthesewerken; onder punt 2 komen chronologisch afgebakende werken aan bod; punt 3 bevat de thematische werken; en onder punt 4 vindt men ten slotte een reeks publicaties over het lokale en regionale (historische) wegennet terug. Punten 2, 3 en 4 worden verder nog onderverdeeld in de volgende subcategorieën:

2. Literatuur over het wegennet in specifieke periodes	3. Thematische literatuur	4. Literatuur over het lokale en regionale wegennet
2.1 Prehistorische wegennet	3.1 Verkeer en transport	4.1 Antwerpen
2.2 (Gallo-)Romeinse wegennet	3.2 Wegenwerken	4.2 Limburg
2.3 Middeleeuwse en vroegmoderne wegennet	3.4 Straatnamen	4.3 Oost-Vlaanderen
2.4 Achttiende-eeuwse wegennet	3.5 Wegen en water	4.4 Vlaams-Brabant
2.5 Negentiende- en twintigste-eeuwse wegennet	3.6 Wegen in het landschap	4.5 West-Vlaanderen
	3.7. Bedevaarten en processies	4.6 Brussel
	3.8 Reisverhalen, reisgidsen en ego-documenten	4.7 Wallonië
	3.9 Stedelijke wegennet	4.8 Nederland
	3.10 Wegennet en ecologie	4.9 Frankrijk
	3.11 Auto(snel)wegen	4.10 Groot-Brittannië
	3.12 Postwezen	4.11 Duitsland
	3.13 Beleving en erfgoedwaarde, planning en beheer	4.12 Luxemburg

Wanneer een publicatie onder twee of meerdere categorieën thuishoort, dan wordt deze simpelweg herhaald.

Het is belangrijk te benadrukken dat in deze lijst hoofdzakelijk publicaties worden vermeld die op historische wegen focussen. Vanzelfsprekend vindt men ook allerhande informatie daarover terug in andere publicaties, meer bepaald in historisch-geografische, toponymische, archeologische en historische literatuur. En ten slotte claimt deze literatuurlijst absoluut geen exhaustiviteit, zeker niet wat de lokale en buitenlandse literatuur betreft. Ze moet in de eerste plaats worden opgevat als een basis voor verder onderzoek naar de geschiedenis van het wegennet in Vlaanderen.

1. Synthesewerken

Abrahamse J.E., Baas, H., Groenewoudt & Niermeijer F., *Historische wegen*, Amersfoort, 2012 (= *Gids Cultuurhistorie*, dl. 20). (beschikbaar via <http://cultureelerfgoed.nl/publicaties/historische-wegen>)

Birk A., *Die Strasse. Ihre Verkehrs- und bautechnische Entwicklung im Rahmen der Menschheitsgeschichte*, Aalen, 1971.

Boerman W.E., 'Wegen', in: *Jaarboek der Nederlandsche Vereeniging voor Hooger Handelsonderwijs*, Rotterdam, 1925-1926, pp. 100 e.v.

- Bongaerts C.E., 'Enkele grepen uit de geschiedenis onzer hoofdwegen. Rede uitgesproken op het (eerste) Nederlandse wegencongres, gehouden van 20 tot 26 september 1920 te 's-Gravenhage', in: *Verslag van het congres*, 's-Gravenhage, 1920, pp. 15-32.
- Cavaillès H., *La route française. Son histoire. Sa fonction. Étude de géographie humaine*, Paris, 1946.
- Davies H., *From Trackways to Motorways. 5000 Years of Highway History*, Stroud, 2006.
- De Smet J., 'Het verkeer en de verkeerswegen bij ons in het verleden', in: *Ons Heem*, 1966, jg. XX, 5, pp. 185-199.
- Fustier P., *La route. Voies antiques – chemins anciens – chaussées modernes*, Paris, 1968.
- Heslinga M.W., 'De landweg in het verleden, sociaal-geografisch belicht', in: *Tijdschrift van het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap*, 1952, Tweede Reeks, jg. LXIX, 2, pp. 159-177.
- Hindley G., *A history of roads*, London, 1971.
- Hindle P., *Roads, Tracks and their Interpretation*, London, 1993.
- Hindle P., *Roads and tracks for historians*, Chichester, 2001.
- Holzner-Tobisch K., Kühtreiber Th. & Blaschitz G. (eds.); *Die Vielschichtigkeit der Strasse*, Vienna, 2012.
- Horsten F.H., *Doorgaande wegen in Nederland, 16^e tot 19^e eeuw. Een historische wegenatlas*, Amsterdam, 2005.
- Janssens C., *De verkeersweg door de eeuwen heen*, Brussel, 1930.
- Lay M.G., *Ways of the World: A History of the World's Roads and of the Vehicles That Used Them*, New Brunswick, 1992.
- Overdijkink G.A., *Langs onze wegen*, Amsterdam, 1947³ (= *Heemschut-serie*, dl. II).
- Mesqui J., *Chemins et ponts, liens entre les hommes*, Paris, 1994.
- Pommeau Ch. & Bonte V., *A la découverte des vieux chemins. Petit manuel de viographie*, s.l., 1995.
- Richard J., 'Les vieux chemins : question de méthode', in: *Annales de Bourgogne*, 1954, jg. XXVI, pp. 45-48.
- Szabó T. (Hg.), *Die Welt der europäischen Strassen von der Antike bis in die frühe Neuzeit*, Köln – Weimar – Wien, 2009.
- Tallon L., 'Oude wegen IV', in: *Ons Heem*, 1967, jg. XXI, 3, pp. 110-111.
- Taylor C., *Roads and Tracks of Britain*, London – Toronto – Melbourne, 1979.
- Wegen gisteren... en vandaag*, Brussel, 1979.

2. Literatuur over het wegennet in specifieke periodes

2.1 Prehistorische wegennet

- Muller J.J., 'La problématique des voies dites préhistoriques et plus spécialement le cas du Luxembourg', in: *Caesarodunum*, 1983, jg. XVIII, pp. 99-111.
- Verbesselt J., 'Het Oud wegennet in Zuid-West en Midden-Brabant', in: *Eigen Schoon en de Brabander*, 1995, jg. LXXVIII, 4-5-6, pp. 119-128.
- Vermeulen F. & Antrop M. (ed.), *Ancient Lines in the Landscape. A Geo-Archaeological Study of Protohistoric and Roman Roads and Field Systems in Northwestern Gaul*, Leuven – Parijs – Sterling, 2001.

2.2 (Gallo-)Romeinse wegennet

- André J., 'Les noms latins du chemin et de la rue', in: *Revue des Études latines*, 1950, jg. XXVIII, pp. 104-134.
- André J.-M. & Baslez M.-F., *Voyager dans l'antiquité*, Paris, 1993.
- Bakker J.A., 'On the possibility of reconstructing roads from the TRB period', in: *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek*, 1976, pp. 63-91.
- Bavay G. & Merckx B., *La chaussée romaine de Bavay à Tongres*, Mons, 2009.
- Bergier, *Histoire des grands chemins de l'Empire romain*, Bruxelles, 1736.
- Bosio L., *La tabula Peutingeriana. Una descrizione pittorica del mondo antico*, Rimini, 1983.
- Breuer J., *Le strade romane nel Belgio*, Roma, 1938.
- Brou W.C., 'Les itinéraires antiques du Grand Bruxelles', in: *Le Folklore brabançon*, 1974, 204, pp. 395-434.
- Brou W.C. & Brou M., *Routes romaines et vertes chaussées en Gaule Belgique*, Bruxelles, 1981.
- Bruijnesteijn van Copenraet W., *De Romeinse Reisgidsen: Itineraria Romana*, Arnhem, 2006.
- Bruijnesteijn van Copenraet, W., 'Itineraria Romana, de Romeinse reisgidsen', in: *Studiekring Eerste Millennium De Peutingerkaart en de Lage Landen*, Breda, 2007, pp. 25-40.
- Caesarodunum*, 1983, jg. XVIII (themanummer over Romeinse wegen).
- Carnoy A., 'Toponymie des chaussées romaines en Belgique et dans les régions avoisinantes. Essai d'hodonymie', in: *L'Antiquité Classique*, 1953, jg. XXII, 2, pp. 297-321; 1954, jg. XXIII, pp. 5-28.
- Casson L., *Travel in the Ancient World*, Baltimore – London, 1974.
- Charlesworth M.P., *Les routes et le trafic commercial dans l'Empire romain*, Paris, 1939.
- Chevalier R., *Les Voies Romaines*, Paris, 1972.
- Codrington T., *Roman Roads in Britain*, 1918.
- Corbiau M.-H., 'La "Via Mansuerisca", voie antique des Hautes Fagnes belges', in: *Caesarodunum*, 1983, jg. XVIII, pp. 323-327.
- Davies H., *Roads in Roman Britain*, Stroud, 2002.
- De Graeve J. & Mosselmans J., 'De Romeinse landmeters en het Romeinse wegennet. Hun instrumenten en methodes', in: *Alle wegen leiden naar... Romeinse wegen in Vlaanderen. Kunsttijdschrift Vlaanderen*, 2004, jg. LIII, 301, pp. 153-157.
- De Maeyer R., 'Gebouwengroepen en verkeerscentra in Romeins België', in: *L'Antiquité Classique*, 1938, jg. VII, pp. 295-316.
- Demey D., *De Romeinse weg van Boulogne-sur-Mer naar Keulen, provincie Limburg. Een archeologisch onderzoek*, Amsterdam, 2003 (= RAAP-Rapport, dl. 924).
- Dept G.-G., 'Notes sur la Tabula Peutingeriana', in: *Revue belge de Philologie et d'Histoire*, 1931, jg. X, 4, pp. 997-1011.
- Desjardins E., *Peutinger. Table d'après l'original conservé à Vienne*, Paris, 1869-1875.
- Dhaeze W., 'Het wegennet en het Romeinse leger', in: *Alle wegen leiden naar... Romeinse wegen in Vlaanderen. Kunsttijdschrift Vlaanderen*, 2004, jg. LIII, 301, pp. 137-140.
- Dubois Ch., 'La chaussée romaine Bavay-Trèves', in: *Annales de l'Institut archéologique du Luxembourg*, 1937, jg. LXVIII, pp. 1-38.
- Duval P.-M., 'Construction d'une route romaine d'après les textes antiques', in: *Bulletin de la Société nationale des Antiquaires de France*, 1959, pp. 176-186.
- Duval P.-M., 'Les voies gallo-romaines', in: *Les routes de France depuis les origines jusqu'à nos jours*, Paris, 1959, pp. 9-24.

- Frei-Stolba R. (Hrsg.), *Siedlung und Verkehr im Römischen Reich. Römerstrassen zwischen Herrschaftssicherung und Landschaftsprägung. Akten des Kolloquiums zu Ehren von Prof. H. E. Herzig vom 28. und 29. Juni 2001 in Bern*, Bern, 2004.
- Galesloot L., 'La Province de Brabant sous l'Empire romain. (Suite et fin. Voy. pp. 252-284)', in: *Revue d'Histoire et d'Archéologie*, 1859, jg. I, pp. 343-367.
- Gauchez V., *Topographie des voies romaines de la Gaule Belgique*, Bruxelles, 1882 (= *Annales de l'Académie d'Archéologie de Belgique*, dl. XXXVIII).
- Gendron S., *La toponymie des voies romaines et médiévales. Les mots des routes anciennes*, Paris, 2006.
- Giebel M., *Reisen in der Antike*, Düsseldorf – Zürich, 1999.
- Gochel F., Schmitz S., Ozer A., 'Des géoindicateurs pour l'analyse et l'évaluation des voies romaines. Étude de la voie romaine Bavay-Tongres', in: *Bulletin de la Société géographique de Liège*, 2004, XLIV, pp. 65-70.
- Graff Y. & Lenoir P., 'Asse (Bruxelles, Brabant). - Découverte d'un cimetière du IIème-IIIème siècle et coupe de la chaussée romaine', in: *Romana Contact*, 1970, jg. X, pp. 10-11.
- Grenier A., 'Les voies romaines en Gaule', in: *Mélanges d'archéologie et d'histoire*, 1936, jg. LIII, pp. 5-24.
- Gysseling M., 'Enkele toponymische gegevens over romeinse banen in Noord-Gallië', in: *Mededelingen van de Verenigingen voor Naamkunde te Leuven en de Commissie voor Naamkunde te Amsterdam*, 1958, jg. XXXIV, pp. 24-30.
- Gysseling M., 'Malmédy en de via Mansuarisca', in: *Naamkunde*, 1975, jg. VII, 1-2, pp. 13-16.
- Hardenberg H., 'Romeinse wegen en middeleeuwse geleiderechten tussen Maas en Rijn', in: *Publications de la Société Historique et Archéologique dans le Limbourg*, 1958-1959, jg. XCIV-XCV, pp. 173-188.
- Heinz W., *Reisewege der Antike. Unterwegs im Römischen Reich*, Stuttgart, 2003.
- Helmer H.J. & Proos R.P., *Langs Romeinse en middeleeuwse wegen: Archeologische routes in Nederland en België*, Utrecht, 1990.
- Herbillon J., 'Routes et chemins en toponymie gallo-romaine', in: *Revue belge de Philologie et d'Histoire*, 1968, jg. XLVI, pp. 81-86.
- Heres Th.L., 'Rustpauze onderweg. Herbergen en wisselstations', in: *Hermeneus*, 2001, 73, pp. 87-101.
- Imberdis F., 'Les routes médiévales coïncident-elles avec les voies romaines?', in: *Bulletin philologique et historique (jusqu'à 1610) du Comité des Travaux historiques et scientifiques*, 1960, jg. I, pp. 93-98.
- Kissel Th., 'Road-building as a munus publicum', in: P. Erdkamp (red.), *The Roman Army and the Economy*, Amsterdam, 2002, pp. 127-160.
- Leman P., 'Les voies romaines de la Belgique. Les carrefours occidentaux: Bavay, Cambrai, Arras, Tournai et Cassel', in: Lodewijckx M. (ed.), *Belgian Archaeology in a European Setting II. Album Amicorum Prof. J.R. Mertens (*1921)*, Leuven, 2001, pp. 89-94.
- Letellier É., 'Aller au théâtre dans les villes romaines. Une approche historique et archéologique', in: *Histoire Urbaine*, 2013, 38, pp. 37-60.
- Lieb H., 'Zu Herkunft der Tabula Peutingeriana', in: *Die Abtei Reichenau. Neue Beiträge zur Geschichte und Kultur des Inselklosters*, 1974, pp. 31-33.
- Margary I.D., *Roman Roads in Britain*, London, 1973.
- Mariën M.E., *Par la chaussée Brunehaut de Bavai à Cologne*, Bruxelles, 1967.
- Meijer E., 'Op reis in het Romeinse Rijk', in: J.-L. Meulemeester (red.), *Alle wegen leiden naar ... Romeinse wegen in Vlaanderen*, themanummer *Kunsttijdschrift Vlaanderen*, 2004, jg. LIII, 301, pp. 145-152.
- Mennen J., 'Een Romeinse weg door het Dommelgebied van Tongeren naar Rossum?', in: *Noordbrabants Historisch Jaarboek*, 2003, pp. 10-52.
- Mertens J., *Archeologisch onderzoek van een Romeinse straat te Asse*, 1951 (= *Archeologia Belgica*, dl. 4).

- Mertens J., Gallo-Romeins in West-Brabant, in: *Eigen Schoon en de Brabander*, 1955, jg. XXIV, 5-6, pp. 102-105.
- Mertens J., *Les routes romaines de la Belgique*, Bruxelles, 1957.
- Mertens J., e.a., *België in het Romeinse tijdvak*, Brussel, 1968.
- Mertens J., Archeologisch onderzoek van een Romeinse straat te Asse, in: *Asse waar de Romeinen thuis waren. Romeinse aanwezigheid te Asse*, Asse, 1981, pp. 12-30.
- Mertens J., 'Quelques aspects chronologiques du réseau routier romain en Belgique', in: *Caesarodunum*, 1983, jg. XVIII, pp. 329-337.
- Meulemeester J.L., 'Langs Romeinse wegen met de Peutingerkaart. Enkele samenvattende beschouwingen over de *Tabula Peutingeriana*', in: *Alle wegen leiden naar... Romeinse wegen in Vlaanderen. Kunsttijdschrift Vlaanderen*, 2004, jg. LIII, 301, pp. 169-173.
- Miller K., *Die Weltkarte des Castorius genannt die Peutingersche Tafel*, Ravensburg, 1888.
- Miller K., *Die Peutingersche Tafel*, Stuttgart, 1972.
- Monterroso Checa A., 'Aller aux théâtres antiques de Rome, les contourner et les traverser. Entre architecture, viabilité et cérémonial', in: *Histoire Urbaine*, 2013, 38, pp. 19-36.
- Muller J.J., 'La problématique des voies dites préhistoriques et plus spécialement le cas du Luxembourg', in: *Caesarodunum*, 1983, jg. XVIII, pp. 99-111.
- Niederehe H., *Strasse und Weg in der Galloromanischen Toponomastik*, Genève – Paris, 1967.
- Nouwen R., 'Over de wegen van de keizer. Mijlpalen en de imperiale communicatiepolitiek in de Gallische en Germaanse provincies', in: *Alle wegen leiden naar... Romeinse wegen in Vlaanderen. Kunsttijdschrift Vlaanderen*, 2004, jg. LIII, 301, pp. 158-164.
- Pekáry T., *Untersuchungen zu den römischen Reichsstrassen*, Bonn, 1968.
- Pflaum H.G., *Essai sur le Cursus Publicus sous le Haut-Empire*, Paris, 1948 (= *Mém. Ac. Inscr. Belles-Lettres*, dl. XIV).
- Piepers W. & D. Haupt, 'Ein Profil durch die römische Staatsstrasse Köln-Jülich-Tongern, aufgemessen im Staatsforst Ville, Kr. Bergheim', in: L.H. Barfield (Herausg.), *Beiträge zur Archäologie des Römischen Rheinlands*, Düsseldorf, 1968, pp. 317 e.v. (= *Rheinische Aufgrabungen*, dl. III).
- Pierrard (J.-M.), Le Dieweg, un tronçon de la route romaine de Cassel à Tongres?, in: *Ucclesia*, 2004, 198, pp. 9-16; 199, pp. 11-18; 200, pp. 11-16.
- Radke G., *Viae Publicae Romanae*, Stuttgart, 1971.
- Raepzaet G., 'Rijtuigen en gespannen uit onze streken in de Romeinse tijd', in: *Alle wegen leiden naar... Romeinse wegen in Vlaanderen. Kunsttijdschrift Vlaanderen*, 2004, jg. LIII, 301, pp. 141-144.
- Rebuffat R., 'Via militaris', in: *Latomus*, 1987, jg. XLVI, 1, pp. 52-67.
- Reizen in de oudheid*, themanummer *Hermeneus*, 2003, jg. LXXIII/II.
- Rogge M., 'Een bijdrage tot de studie van het Gallo-Romeins wegennet in de streek tussen Schelde en Dender', in: *Helinium*, 1971, jg. II, pp. 124-153.
- Rogge M., 'De gallo-romeinse weg van Blicquy naar Velzeke. Onderzoek van het verdwenen tracé Brakel-Velzeke', in: *17de Nederlands-Belgische palynologendagen*, Gent-Zottegem, 1987, pp. 29-32.
- Rogge M., 'Het wegennet van de Romeinen in Gallië en Germanië', in: *Alle wegen leiden naar... Romeinse wegen in Vlaanderen. Kunsttijdschrift Vlaanderen*, 2004, jg. LIII, 301, pp. 174-177. (overgenomen uit: *Hermenues*, 2003, jg. LXXIII, 2, pp. 102-109)
- Rogge M. & Sas K., *Quo vadis? Het wegennet van de Romeinen, een verenigd Europa*, Zottegem, 2006.
- Rogge M. & Van der Plaetsen P. (red.), *Te land & te water bij de Romeinen & nu*, Zottegem, 2006.

- Rouche M., L'héritage de la voirie antique dans la Gaule du Haut Moyen Âge (V^e-XIe siècle), in: *L'Homme et la Route en Europe occidentale au Moyen Âge et aux Temps modernes. Deuxièmes Journées internationales d'histoire 20-22 septembre 1980*, Auch, 1982, pp. 13-32.
- Rousseau F., *La chaussée romaine de Bavai au Rhin*, Namur, 1929.
- Sasel J., 'Viae Militares', in: *Studien zu den Militärgrenzen Roms II. Vorträge des 10. internationalen Limeskongresses in der Germania Inferior*, 1977, pp. 235-244.
- Schayes A.G.B., *La Belgique et les Pays-Bas, avant et pendant la domination romaine. Tableau historique, géographique, physique, statistique et archéologique de la Gaule septentrionale, jusqu'au VIe siècle, avec des considérations nouvelles sur l'état politique et social de l'empire romain et de ses différentes provinces, sur sa population, le nombre, l'étendue et la topographie de ses villes*, Bruxelles, 1858-1859, 3 dln.
- Schayes A.G.B., Piot Ch. & Van Dessel M.C., *La Belgique et les Pays-Bas avant et pendant la domination romaine*, Bruxelles, 1877.
- Schneider H.-C., 'Die Bedeutung der römischen Strassen für den Handel', in: *Münstersche Beiträge zur Antiken Handelsgeschichte*, 1988, jg. XIV, 2, pp. 85-96.
- Soleil P., 'Coupe au travers de la route Bavai-Tournai', in: *Vie archéologique*, 1987, 26, pp. 47-52.
- Speidel M.A., 'Heer und Strassen – Militares viae', in: R. Frei-Stolba (Hrsg.), *Siedlung und Verkehr im Römischen Reich. Römerstrassen zwischen Herrschaftssicherung und Landschaftsprägung. Akten des Kolloquiums zu Ehren von Prof. H. E. Herzig vom 28. und 29. Juni 2001 in Bern*, Bern, 2004, pp. 331-344 (bijgewerkte versie beschikbaar via www.mavors.org).
- Stuart P. & de Grooth M.E.Th. (red.), *Langs de weg. De Romeinse weg van Boulogne-sur-Mer naar Keulen : verkeersader voor industrie en handel. Villa rustica : het Romeinse boerenbedrijf in het Rijn/Maasgebied*, Heerlen, 1987.
- Stuart P., *De Tabula Peutingeriana*, Nijmegen, 1993, 2 dln.
- Szabó T. (Hg.), *Die Welt der europäischen Strassen von der Antike bis in die frühe Neuzeit*, Köln – Weimar – Wien, 2009.
- Table explicative de la carte de Peutinger d'après l'original conserve à Vienne*, Paris, 1870.
- Talbert R.J.A. & Elliot T., 'New windows on the Peutinger map of the Roman world', in: A.K. Knowles (red.), *Placing history. How maps, spatial data, and GIS are changing historical scholarship*, Redlands (California), 2008, pp. 199-218.
- Teitler H.C., 'De postdienst in het Romeinse Rijk', in: *Alle wegen leiden naar... Romeinse wegen in Vlaanderen. Kunsttijdschrift Vlaanderen*, 2004, jg. LIII, 301, pp. 165-168.
- Toen H. & Vanhoutte S., 'De Romeinse wegen in het Vlaamse kustgebied. Leiden alle wegen naar Oudenburg?', in: *Alle wegen leiden naar... Romeinse wegen in Vlaanderen. Kunsttijdschrift Vlaanderen*, 2004, jg. LIII, 301, pp. 176-184.
- Van der Rit J.F., *Etude théorique et pratique sur les anciennes chaussées romaines traversant le royaume de Belgique*, 1852.
- Van Dessel C., *Topographie des voies romaines de la Belgique. Statistique archéologique et bibliographie*, Bruxelles, 1877.
- Van Durme L. & Rogge M., 'Het Romeinse wegennet en de Romanisering resp. Germanisering van noordelijk Henegouwen en zuidelijk Oost-Vlaanderen', in: M. Lodewijckx (ed.), *Archaeological and Historical Aspects of West-European Societies. Album Amicorum André Van Doorselaer*, Leuven, 1996, pp. 145-152.
- Van Es W.A., *De Romeinen in Nederland*, Haarlem, 1981.
- Van Nieuwenhuysen P., 'De Schapenweg, alias Romeinse Steenweg', in: *Laca -Tijdingen*, 1990, jg. I, 3, p. 9.
- Vanderhoeven M., 'Iets over het Romeins stratennet van Tongeren', in: *Limburg*, 1955, jg. V-VI, pp. 122-128.

- Vanderlinden E., 'Nog over de naamverklaring "Dieweg" te Ukkel', in: *De Brabander*, 1923-1924, jg. III, 6-7, pp. 137-138.
- Vermeulen F. & Antrop M. (ed.), *Ancient Lines in the Landscape. A Geo-Archaeological Study of Protohistoric and Roman Roads and Field Systems in Northwestern Gaul*, Leuven – Paris – Sterling, 2001.
- Vermeulen F., 'Het Romeinse wegensysteem', in: *Alle wegen leiden naar... Romeinse wegen in Vlaanderen. Kunsttijdschrift Vlaanderen*, jg. 2004, LIII, 301, pp. 130-136.
- Von Hagen V.W., *Roman Roads*, London, 1966.
- Waasdorp J.A., 'Een Romeins wegennet bij Den Haag', in: *Spiegel Historiael*, 1999, 34, pp. 436-440.
- Waasdorp J.A., *III M.P. naar .A.C. Romeinse mijlpalen en wegen*, Den Haag, 2003 (= *Haagse Oudheidkundige Publicaties*, dl. 8).
- Willems J. & Dejaive P., 'La voie romaine Tongres-Arlon à son passage dans le vicus de la rive gauche à Amay. Analyse et présentation chronologique des découvertes', in: *Vie archéologique*, 2000, 53-54, pp. 27-35.
- Willems W.J.H., *Romans and Batavians. A regional study in the Dutch eastern river area*, Amersfoort, 1986.

2.3 Middeleeuwse en vroegmoderne wegennet

- Alcock S.E., Bodel J. & Talbert J.A., *Highways, Byways, and Road Systems in the Pre-Modern World*, Malden, 2012.
- Auduc J.L., 'Bapaume : un carrefour routier aux XIIIe et XIVe siècles', in: *L'Homme et la Route en Europe occidentale au Moyen Âge et aux Temps modernes. Deuxièmes Journées internationales d'histoire 20-22 septembre 1980*, Auch, 1982, pp. 241-254.
- Augustus L., 'Wijnstraat of Wijngracht. Het Oostlimburgse tracé van de middeleeuwse handelsweg: Keulen – Vlaanderen', in: *De Maasgouw. Tijdschrift voor Limburgse geschiedenis en oudheidkunde*, 1973, jg. XCII, kol. 176-194.
- Barentsen W., 'De weg in Nederland in de zeventiende en achttiende eeuw', in: *OTAR. Tijdschrift voor Wegen en Waterbouw*, 1972, jg. LVII, pp. 361-370.
- Bautier R.-H., 'Recherches sur les routes de l'Europe médiévale. I. De Paris et des foires de Champagne à la Méditerranée par le Massif Central', in: *Bulletin philologique et historique (jusqu'à 1610)*, 1960, jg. I, pp. 99-143.
- Bautier R.-H., 'Recherches sur les routes de l'Europe médiévale. II. Le grand axe routier Est-Ouest du Midi de la France: d'Avignon à Toulouse', in: *Bulletin philologique et historique (jusqu'à 1610)*, 1961, jg. II, pp. 277-308.
- Bautier R.-H., 'La route française et son évolution au cours du Moyen Age', in: *Académie royale de Belgique, Classe des lettres et des sciences morales et politiques. Bulletin*, 1987, V, jg. LXXIII, pp. 70-104.
- Bill J. & Roesdahl E., 'Travel and Transport', in: J. Graham-Campbell, with M. Valor (Ed.), *The Archaeology of Medieval Europe. Eight to Twelfth Centuries AD*, Aarhus, 2007, pp. 261-288.
- Boglioni P., 'Via: la rue et la route dans les sources religieuses du Moyen Âge', in: *Die Strasse. Zur Funktion und Perzeption öffentlichen Raums im späten Mittelalter. Internationales Round Table Gespräch. Krems an der Donau. 2. und 3. Oktober 2000*, Wenen, 2001, pp. 31-45.
- Bonenfant P., 'L'origine des villes brabançonnaises et la « route » de Bruges à Cologne', in: *Revue belge de Philologie et d'Histoire*, 1953, jg. XXXI, 2-3, pp. 399-447.
- Bonnerot J., 'Esquisse de la vie des routes au XVIe siècle', *Revue des Questions Historiques*, 1931, XV, pp. 5-88.
- Bork R. & Kann A. (Ed.), *The Art, Science, and Technology of Medieval Travel*, Hampshire, 2008.
- Breugelmans J., 'De economische verkeerspolitiek in de Zuidelijke Nederlanden en de plannen voor een verbinding van het Schelde-, Maas- en Rijnbekken (1500-1900)', in: *Het oude land van Aarschot*, 1982, jg.

XVII, pp. 9-21;49-62;97-112;168-192; 1983, jg. XVIII, pp. 8-14,49-58,97-106,145-159; 1984, jg. XIX, pp. 25-31.

Bruand O., *Voyageurs et marchandises aux temps carolingiens : les réseaux de communication entre Loire et Meuse aux VIIIe et IXe siècles*, Parijs – Brussel, 2002.

Csendes P., *Die Strassen Niederösterreichs im Früh- und Hochmittelalter*, Wenen, 1969.

De Craecker-Dussart Ch., 'L'évolution du sauf-conduit dans les principautés de la Basse-Lotharingie du VIIIe au XIVe siècle', in: *Le Moyen Age*, 1974, pp. 185-243.

de la Coste-Messelière R., 'Chemins médiévaux en Poitou', in: *Bulletin philologique et historique (jusqu'à 1610) du Comité des Travaux historiques et scientifiques*, 1960, jg. I, pp. 207-233.

De Smet J., 'Het verkeerswezen in Vlaanderen in de zeventiende eeuw', in: *Biekorf*, 1958, jg. LIX, pp. 69-71.

Dewert J., 'Largeur et noms des chemins d'autrefois', in: *Le Folklore Brabançon*, 1925, jg. V, 26, pp. 49-59.

Delort R., 'Resümee', in: *Die Strasse. Zur Funktion und Perzeption öffentlichen Raums im späten Mittelalter. Internationales Round Table Gespräch. Krems an der Donau. 2. und 3. Oktober 2000*, Wien, 2001, pp. 205-208.

Denecke D., *Methodische Untersuchungen zur historisch-geographischen Wegforschung im Raum zwischen Solling und Harz. Ein Beitrag zur Rekonstruktion der mittelalterlichen Kulturlandschaft*, Göttingen, 1969.

Denecke D., 'Methoden und Ergebnisse der historisch-geographischen und archäologischen Untersuchung und Rekonstruktion mittelalterlichen Verkehrswege', in: Jankuhn H. & Wenskus R., *Geschichtswissenschaft und Archäologie. Untersuchungen zur Siedlungs-, Wirtschafts- und Kirchengeschichte*, Sigmaringen, 1979, pp. 433-483 (= *Vorträge und Forschungen*, Band XXII).

Denecke D., 'Strasse und Weg im Mittelalter als Lebensraum und Vermittler zwischen entfernten Orten', in: B. Herrmann, *Mensch und Umwelt im Mittelalter*, Stuttgart, 1986, pp. 207-223.

Dhaen S., *De middeleeuwse handelsweg Brugge-Keulen. Een nieuwe stand van zaken*, Leuven, 2012 (Katholieke Universiteit Leuven, onuitgegeven masterscriptie).

Doms D., *Les chemins brabançons dans le Bas Moyen Age*, Bruxelles, 1945 (Université Libre de Bruxelles, mémoire de licence inédit).

Dunin-Wasowicz T., 'Le réseau routier de la Pologne du IXe au XIIIe siècle', in: *Le Moyen Age*, 1962, jg. LXVIII, 1-2, pp. 379-394.

Dunin-Wasowicz T., 'Les routes médiévales en Europe centrale : bilan et perspectives', in: *L'Homme et la Route en Europe occidentale au Moyen Âge et aux Temps modernes. Deuxièmes Journées internationales d'histoire 20-22 septembre 1980*, Auch, 1982, pp. 283-288.

Dunin-Wasowicz T., 'Research on the Medieval Road System in Poland', in: *Archaeologia Polona*, 1959, jg. II, pp. 125-140.

Frequin A.M., 'De middeleeuwse wegen in Nederland', in: *Geografisch Tijdschrift*, 1952, jg. V, pp. 49-63.

Friedman J.B. & Figg K.M. (reds.), *Trade, travel, and exploration in the Middle Ages. An encyclopedia*, New York, 2000.

Gauthiez B., 'Le rôle du contrôle de l'espace public et l'urbanisme au XIIIe siècle en France', in: G. De Boe & F. Verhaeghe (red.), *Urbanism in Medieval Europe. Papers of the "Medieval Europe Brugge 1997" Conference. Volume 1*, Zellik, 1997, pp. 183-188.

Gauvard C., 'Rue et contrôle social en France du Nord à la fin du Moyen Âge', in: *Die Strasse. Zur Funktion und Perzeption öffentlichen Raums im späten Mittelalter. Internationales Round Table Gespräch. Krems an der Donau. 2. und 3. Oktober 2000*, Wien, 2001, pp. 119-148.

Gilles-Guibert M., 'Noms des routes et des chemins dans le midi de la France au Moyen Age', in: *Bulletin philologique et historique (jusqu'à 1610) du Comité des Travaux historiques et scientifiques*, 1960, jg. I, pp. 1-39.

- Guérin I., 'Péages terrestres et fluviaux de la Sologne médiévale', in: *Bulletin philologique et historique (jusqu'à 1610) du Comité des Travaux historiques et scientifiques*, 1960, jg. I, pp. 235-270.
- Hamy E.-T., 'Itinéraires brugeois au XVe s.', in: *Livre de la Description des pays de Gilles le Bouvier dit Berry*, Paris, 1900.
- Hanawalt B.A., 'The Contested Streets of Medieval London', in: *Die Strasse. Zur Funktion und Perzeption öffentlichen Raums im späten Mittelalter. Internationales Round Table Gespräch. Krems an der Donau. 2. und 3. Oktober 2000*, Wien, 2001, pp. 149-157.
- Helmer H.J. & Proos R.P., *Langs Romeinse en middeleeuwse wegen: Archeologische routes in Nederland en België*, Utrecht, 1990.
- Heuclin J., 'Des routes et des hommes en Gaule durant le haut Moyen Âge', in: *Revue du Nord. Un premier Moyen Âge septentrional : études offertes à Stéphane Lebecq*, 2011, jg. XCIII, 391-392, pp. 735-748.
- Hindle P., *Medieval Roads and Tracks*, Princes Risborough Shire Publications Ltd, 2002.
- 'Historische Mengelingen', in: *Eigen Schoon*, 1911, jg. I, pp. 128-130.
- Hoyoux J., 'Figure est destinée de la chaussée Brunehaut au Moyen Âge et à l'époque moderne', in: *Bulletin de l'Institut archéologique liégeois*, 1945, jg. LXV, pp. 71-94.
- Hubert J., 'Les routes du Moyen Age', in: *Les routes de France depuis les origines jusqu'à nos jours*, Paris, 1959, pp. 26-56.
- Imberdis F., 'Les routes médiévales coïncident-elles avec les voies romaines?', in: *Bulletin philologique et historique (jusqu'à 1610) du Comité des Travaux historiques et scientifiques*, 1960, jg. I, pp. 93-98.
- Imberdis F., 'Les routes médiévales : mythes et réalités historiques', in: *Annales d'Histoire Sociale*, 1939, jg. I, pp. 411-416.
- Imberdis F., 'Esquisse de la vie des routes au XVIe siècle', in: *Revue des Questions Historiques*, 1931, jg. XIX, pp. ?
- Jaritz G., 'Strassenbilder' des Spätmittelalters', in: *Die Strasse. Zur Funktion und Perzeption öffentlichen Raums im späten Mittelalter. Internationales Round Table Gespräch. Krems an der Donau. 2. und 3. Oktober 2000*, Wenen, 2001, pp. 47-70.
- Jaritz G., 'Vorwort', in: *Die Strasse. Zur Funktion und Perzeption öffentlichen Raums im späten Mittelalter. Internationales Round Table Gespräch. Krems an der Donau. 2. und 3. Oktober 2000*, Wenen, 2001, pp. 5-7.
- Leguay J.-P., *La rue au Moyen Age*, Rennes, 1984.
- Leyden F., 'Vroegmiddeleeuwse straatwegen in Zuid Holland', in: *Tijdschrift van het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap*, 1936, tweede reeks, jg. LIII, pp. 371-386.
- Livet G., 'La route royale et la civilisation française de la fin du XVe au milieu du XVIIIe siècle', in: *Les routes de France depuis les origines jusqu'à nos jours*, Parijs, 1959, pp. 57-100.
- Loubès G., 'Routes de la Gascogne médiévale', in: *L'Homme et la Route en Europe occidentale au Moyen Âge et aux Temps modernes. Deuxièmes Journées internationales d'histoire 20-22 septembre 1980*, Auch, 1982, pp. 33-55.
- Mänd A., 'Avenues of Approach: The Street as Ceremonial Space in Late Medieval Livonian Festival', in: *Die Strasse. Zur Funktion und Perzeption öffentlichen Raums im späten Mittelalter. Internationales Round Table Gespräch. Krems an der Donau. 2. und 3. Oktober 2000*, Wenen, 2001, pp. 167-181.
- Margue M., 'Entstehung und Entwicklung der brabantischen Städte und die Straße Flandern-Köln (11.-13. Jahrhundert)', in: Escher M., Haverkamp A. & Hirschmann F.G. (Herausg.), *Städtelandschaft - Städtetz - zentralörtliches Gefüge. Ansätze und Befunde zur Geschichte der Städte im hohen und späten Mittelalter*, Mainz, 2000, pp. 383-406.
- Meyer J., 'États, routes, guerre et espace', in: P. Contamine (dir.), *Guerre et concurrence entre les États européens du XIVe au XVIIIe siècle*, Parijs, 1998, pp. 167-198.
- Monjoie P., 'Routes médiévales en région wallonne', in: *Les Cahiers de l'Urbanisme*, 2005, 56, pp. 41-46.

Ohler N., *Reisen im Mittelalter*, München, 1986.

Petri F., 'Zur Stellung der Eifel und ihrer Nachbarräume im Europäischen Nord-Süd-Verkehr bis zum Wende von Mittelalter und Neuzeit. Bemerkungen zu H. Ammanns Karte "Wirtschaft und Verkehr im späten Mittelalter um 1500"', in: H. Aubin, E. Ennen, H. Kellenbenz, T. Mayer, F. Metz, M. Müller & J. Schmitthüsen (Hrsg.), *Beiträge zur Wirtschafts- und Stadtgeschichte. Festschrift für Hektor Ammann*, Wiesbaden, 1965, pp. 270-285.

Richard J., 'Le « conduit » des routes et la fixation des limites entre mouvances féodales', in: *Annales de Bourgogne*, 1952, jg. XXIV, pp. 85-101.

Salminen T., 'Common Road, Common Duty – Public Road, Private Space?: King Magnus Eriksson's law and the understanding of road as a space in late medieval Finland and the Swedish realm', in: *Scandinavian Journal of History*, 2010, jg. XXXV, 2, pp. 115-134.

Schwinges R.C., *Strassen- und Verkehrswesen im hohen und späten Mittelalter*, Ostfildern, 2007.

Szabó Th., 'Strasse. I. Westlicher Bereich', in: *Lexikon des Mittelalters*, Stuttgart, 1996-1997, dl. VIII, col. 220-224.

Szabó T. (Hg.), *Die Welt der europäischen Strassen von der Antike bis in die frühe Neuzeit*, Köln – Weimar – Wien, 2009.

Szilágyi M., 'Medieval roads in Transdanubia. The methods and potentials for their historical and archaeological investigations', in: *Hungarian Archaeology*, summer 2012 (e-journal: http://www.hungarianarchaeology.hu/wp-content/uploads/2012/11/eng_szilagyi_12Ny.pdf).

Szilágyi M., *On the Road: The History and Archaeology of Communication Networks in East-Central Europe*, Budapest, 2014.

Tys D., 'Middeleeuwse wegen en transport. Een beknopt overzicht van de problematiek, en een overzicht van de ontwikkeling van het wegennetwerk na de Romeinse periode', in: *Alle wegen leiden naar... Romeinse wegen in Vlaanderen. Kunsttijdschrift Vlaanderen*, 2004, jg. LIII, 301, pp. 185-190.

Van Asseldonk M.M.P. & Leenders K.A.H.W., 'Een Middeleeuwse IJzeren Rijn? De route Antwerpen – Roermond', in: *Noordbrabants Historisch Jaarboek*, 2003, jg. XX, pp. 53-92.

Van Uytven R., 'Vicinus', in: *Lexikon des Mittelalters*, Stuttgart, 1996-1997, dl. VIII, col. 1631-1632.

Verdon J., *Voyager au Moyen Âge*, Parijs, 1998.

Whalen B., *Pilgrimage in the Middle Ages: a reader*, Toronto, 2011.

2.4 Achttiende-eeuwse wegennet

Arbellot G., 'La grande mutation des routes de France du XVIIIe siècle', in: *Annales. Économies. Sociétés. Civilisations*, 1973, jg. XXVIII, pp. 765-791.

Arbellot G., 'Les barrières de l'an VII', in: *Annales. Économies. Sociétés. Civilisations*, 1975, jg. XXX, pp. 745-772.

Arickx B., *De aanleg van de steenweg Kortrijk-Gent 1716-1722*, Leuven, 1972 (Katholieke Universiteit Leuven, onuitgegeven licentiaatsverhandeling).

Barentsen W., 'De weg in Nederland in de zeventiende en achttiende eeuw', in: *Orgaan van de technische ambtenaren van de Rijkswaterstaat*, 1972, pp. 361-370.

Blondé B., 'De transportwegen en de economische ontwikkeling in de regio Antwerpen-Mechelen-Lier (1710-1790)', in: *Bijdragen tot de Geschiedenis. De Brabantse Stad. Tiende colloquium, Brussel 23 en 24 september 1993*, 1995, jg. LXXVIII, 1-4, pp. 93-105.

Blondé B., 'Steenwegen, transportkosten, tijdsbesef, economische ontwikkeling en verkeerscongestie in de eeuw van de Verlichting. Het voorbeeld van de Brabantse steenwegen', in: *Tijdschrift voor Ecologische Geschiedenis*, 1997, jg. II, 1, pp. 18-26.

- Blondé B., 'Aux origines de la révolution des transports: l'exemple des chaussées 'belges' au dix-huitième siècle', in: S. Curveiller (red.), *Les champs relationnels en Europe du Nord, 18ième-20ème siècles: deuxième colloque européen de Calais*, Balinghem, 1998, pp. 17-40.
- Bosmans J., *Het verkeer op de steenwegas tussen Brussel en het prinsbisdom Luik (1711-1792)*, Leuven, 2005 (Katholieke Universiteit Leuven, onuitgegeven licentiaatsverhandeling).
- Breugelmans J., 'De economische verkeerspolitiek in de Zuidelijke Nederlanden en de plannen voor een verbinding van het Schelde-, Maas- en Rijnbekken (1500-1900)', in: *Het oude land van Aarschot*, 1982, jg. XVII, pp.; 1983, XVIII, pp.
- Bruneel C. & Delporte L., 'La chaussée, gage de prospérité ? Le roman pays au XVIIIe siècle', in: *Bijdragen tot de Geschiedenis. De Brabantse Stad. Tiende colloquium, Brussel 23 en 24 september 1993*, 1995, jg. LXXVIII, 1-4, pp. 67-91.
- Dautresme O., 'La promenade, un loisir urbain universel ? L'exemple du Palais-Royal à Paris à la fin du XVIIIe siècle', in: *Histoire urbaine*, 2001, jg. I, 3, pp. 83-102.
- Génicot L., 'Études sur la construction des routes en Belgique', in: *Bulletin de l'Institut de recherches économiques*, 1938-1939, jg. X, pp. 421-451.
- Génicot L., 'Études sur la construction des routes en Belgique', in: *Bulletin de l'Institut de recherches économiques et sociales*, 1946, jg. XII, pp. 495-559.
- Génicot L., 'Études sur la construction des routes en Belgique', in: *Bulletin de l'Institut de recherches économiques et sociales*, 1947, jg. XIII, pp. 477-505.
- Génicot L., *Histoire des routes belges depuis 1704*, Bruxelles, 1948.
- Haerynck S., *De verbinding Brugge-Kortrijk: een Oostenrijkse weg 1738-1775*, Leuven, 1997 (onuitgegeven licentiaatsverhandeling).
- Lejour E., 'Les routes brabançonnes sous Marie-Thérèse', in: *Premier congrès international de géographie historique*, Bruxelles, 1931, t. II, pp. 152-157.
- Lejour E., *Création de chaussées dans l'ancien Brabant sous le régime de Marie-Thérèse (1740-1780)*, Bruxelles, 1925 (Université Libre de Bruxelles, (thèse de doctorat inédit).
- Timperman M., 'Kasselrij Veurne op nieuwe wegen 1775-1788. Planning en uitvoering van de oudste steenwegen van Veurne-Ambacht', in: *De Gidsenkring*, 1989, jg. XXVII, 3, pp. 4-40.
- Van Buyten L., 'Bronnen voor de geschiedenis van de transitohandel en de transitowegen in de Oostenrijkse Nederlanden. De doorvoerhandel op Lorreinen', in: *Histoire économique de la Belgique. Traitement des sources et état des questions. Actes du colloque de Bruxelles, 17-19 nov. 1971 (I^e-I^{ve} sections)*, Bruxelles, 1972, pp. 311-334.
- Van Buyten L., 'Een steenwegstudie...', in: *Arca Lovaniensis artes atque historiae reserans documenta*, Leuven, 1980, pp. 7-22.
- Van Buyten L., 'Infrastructuur en revolutie. Openbare werken en urbanisatie te Leuven tijdens de tweede helft van de 18^e eeuw', in: *Leuven, een stad die groeit. Een gemeenschap bouwt aan haar milieu*, Leuven, 1975, pp. 71-102.
- Van Buyten L., Grondbezit en grondwaarde in Brabant en Mechelen, volgens de onteigeningen voor de aanleg der verkeerswegen in de achttiende eeuw, in: *Bijdragen voor de geschiedenis der Nederlanden*, 1963, jg. XVIII, pp. 91-124.
- Visser I., 'Infrastructuur op een hoger plan', in: E. Taverne & I. Visser (red.), *Stedebouw. De geschiedenis van de stad in de Nederlanden van 1500 tot heden*, Nijmegen, 1993, pp. 112-123.
- Watelet M., 'Production cartographique et enjeux diplomatiques. Le problème des routes et de la frontière entre les Pays-Bas autrichiens et la France (1769-1779)', in: *Imago Mundi*, 1998, jg. L, pp. 84-95.
- Zylbergeld L., 'Bruxelles et les demandes d'octrois de construction de routes en Brabant au 18e siècle. Aspects économiques et sociaux de la construction de la chaussée Louvain-Malines (premier tiers du 18e siècle)', in: *Bijdragen tot de Geschiedenis. De Brabantse Stad. Tiende colloquium, Brussel 23 en 24 september 1993*, 1995, jg. LXXVIII, 1-4, pp. 171-203.

2.5 Negentiende- en twintigste-eeuwse wegennet

Abeels G., 'De verkeerswegen in en naar Brussel tijdens de 19de en 20ste eeuw' in: A. Smolar-Meynart & Stengers (red.), *Het Gewest Brussel. Van de oude dorpen tot de stad van nu*, Brussel, 1989, pp. 232-245.

Adriaenssen F., 'Het Zollikofer-de Vigneplan en de Compagnie Immobilière', in: *Urbanisatie in de 19de eeuw*, Gent, 1986, pp. 7-87.

Apers J., Vandenbreeden J. & Van Santvoort L., 'Chronologisch overzicht van de belangrijkste stedenbouwkundige feiten in en rond Brussel, 1780-1982', in: *Straten en stenen. Brussel: stadsgroei 1780-1980. Tentoonstelling ingericht door de Generale Bankmaatschappij in samenwerking met het Sint-Lukasarchief en G. Abeels. 18/11/82 - 21/1/83*, Brussel, 1982, pp. 10-122.

Barentsen W., 'De weg in Nederland in de negentiende eeuw', in: *Orgaan van de technische ambtenaren van de Rijkswaterstaat*, 1974, jg. LIX, pp. 252-264; 1975; jg. LX, pp. 234-243 & 273-287.

Christophe P., 'Histoire des routes belges', in: *Annales des travaux publics de Belgique*, 1935, 2ième série, XXXVI, pp. 167-298.

Cosyn A., 'La classification des routes', in: *Annales des travaux publics de Belgique*, 1902, pp. 362-372.

De Jaegher L., *De verbetering van het wegennet in de regio Oudenaarde 1800-1914*, Gent, 2002 (Universiteit Gent, onuitgegeven licentiaatsverhandeling).

De Meulder B., Schreurs J., Cock A. & Notteboom B., 'Sleutelen aan het Belgische stadslandschap', in: *OASE* 52, 1999, pp. 78-113.

De Naeyer A., 'Land-, water- en luchtwegen', in: R. Baetens (red.), *Industriële revoluties in de provincie Antwerpen*, Antwerpen – Weesp, 1984, pp. 252-287.

Demey Th., 'De Expo bereidt de weg voor koning auto', in: G. Pluvinage (red.), *Expo 58. Tussen droom & werkelijkheid*, Brussel – Tiel, 2008, pp. 63-70.

Demoulin R., *Guillaume Ier et la transformation économique des Provinces-Unies*, Liège, 1938 (= *Publications de la Faculté de Philosophie et Lettres de l'Université de Liège*, t. LXXX).

Haesaerts G., *De financiering van de wegenbouw*, Gent, 1968 (= *Verhandelingen van de Hogere School voor Handels- en Economische Wetenschappen*, dl. 3).

Placq G., 'Le développement du réseau routier belge de 1830 à 1940', in: *Bulletin de l'Institut de Recherches Économiques et Sociales*, 1951, jg. XVII, 5, pp. 425-459.

Schmal H., 's Rijks groote wegen in de 19e eeuw', in: *Historische geografie in meervoud. Historisch-geografische opstellen aangeboden aan prof. dr. M.W. Heslinga*, Utrecht, 1984, pp. 78-94.

Schmal H., 'De ontwikkeling van de infrastructuur van het einde van de achttiende tot het midden van de negentiende eeuw', in: *De Physique Existentie dezes Lands, Jan Blanken inspecteur-generaal van de waterstaat (1755-1838)*, Amsterdam, 1987, pp. 91-111.

Serruys M.-W., 'Grenzen, wegenbouw en mercantilisme in de Oostenrijkse Nederlanden. Een geopolitieke analyse van de casus Menen', in: *Tijd-Schrift. Heemkunde en lokaal-erfgoedpraktijk in Vlaanderen*, 2014, jg. IV, 1, pp. 19-33.

Ten Horn-Van Nispen M.-L., 'Spanningsveld tussen stad en land bij de opbouw van een "verkeersnet" in de eerste helft van de 19de eeuw in Noord-Brabant', in: *Bijdragen tot de Geschiedenis. De Brabantse Stad. Tiende colloquium, Brussel 23 en 24 september 1993*, 1995, jg. LXXVIII, 1-4, pp. 107-118.

De Jaegher L., *De verbetering van het wegennet in de regio Oudenaarde 1800-1914*, Gent, 2002 (Universiteit Gent, onuitgegeven licentiaatsverhandeling).

Thiry A., 'Les travaux routiers en 1950', in: *Tijdschrift der Openbare Werken van België*, 1950, jg. CIII, pp. 451-455.

Van Rompuy S., *De invloed van technologie op het gebruik van de straat en haar beeld tussen 1834 en 1962*, Gent, 2010 (Universiteit Gent, onuitgegeven masterscriptie).

Visser I., 'Infrastructuur op een hoger plan', in: E. Taverne & I. Visser (red.), *Stedebouw. De geschiedenis van de stad in de Nederlanden van 1500 tot heden*, Nijmegen, 1993, pp. 112-123.

Watelet M., *Chemins impériaux & voies royales. Essai sur la cartographie et l'ingénierie routières en Wallonie au début du XIXe siècle*, Namur – Bruxelles, 1998 (= *Monumenta Cartographica Walloniae*, dl. III).

3. Thematische literatuur

3.1 Verkeer en transport

Albert W., 'The turnpike trusts', in: D.H. Aldcroft & M.J. Freeman (eds.), *Transport in the industrial revolution*, Manchester, 1983, pp. 31-63.

Aldcroft D., *Studies in British Transport History, 1870-1970*, Newton Abbott, 1974.

Aldcroft D., *British Transport since 1914*, Newton Abbott, 1975.

Aldcroft D. & Dyos H.J. (eds.), *British Transport: An Economic Survey from the Seventeenth Century to the Twentieth*, Leicester, 1974.

Aldcroft D. & Freeman M.J. (eds.), *Transport in the industrial revolution*, Manchester, 1983.

Aldcroft D. & Freeman M.J. (eds.), *Transport in Victorian Britain*, Manchester, 1988.

Armstrong J., 'Transport History, 1945-95. The Rise of a Topic to Maturity', in: *Journal of Transport History*, 1998, jg. XIX, 2, pp. 103-121.

Badot A., 'L'organisation du transport des personnes entre Bruxelles et Anvers au XVIIIe siècle', in: *Cahiers bruxellois*, 2008-2009, jg. XL, pp. 105-133.

Bagwell P.S., *The transport revolution from 1770*, London, 1974.

Baker T.C. & Robbins M., *A History of London Transport: Passenger Travel and the Development of the Metropolis*, London, 1963-1974, 2 dln.

Baker Th. & Gerhold D., *The Rise and Rise of Road Transport, 1700-1990*, Cambridge, 1993.

Bernard L., 'Technological innovation in seventeenth-century Paris', in: C. Chant, *The pre-industrial cities and technology reader*, London – New York, 1999, pp. 157-162.

Bill J. & Roesdahl E., 'Travel and Transport', in: J. Graham-Campbell, m.m.v. M. Valor (red.), *The Archaeology of Medieval Europe. Eight to Twelfth Centuries AD*, Aarhus, 2007, pp. 261-288.

Birk A., *Die Strasse. Ihre verkehrs- und bautechnische Entwicklung im Rahmen der Menschheitsgeschichte*, Aalen, 1971.

Blondé B., 'Transport and the Economic Development of Brabant in the 18th century', in: *Economic Growth and Structural Change. Comparative Approaches over the Long Run on the Basis of Reconstructed National Accounts*, Leuven, 1993.

Blondé B., 'De transportwegen en de economische ontwikkeling in de regio Antwerpen-Mechelen-Lier (1710-1790)', in: *Bijdragen tot de Geschiedenis. De Brabantse Stad. Tiende colloquium, Brussel 23 en 24 september 1993*, 1995, jg. LXXVIII, 1-4, pp. 93-105.

Blondé B., 'Steenwegen, transportkosten, tijdsbesef, economische ontwikkeling en verkeerscongestie in de eeuw van de Verlichting. Het voorbeeld van de Brabantse steenwegen', in: *Tijdschrift voor Ecologische Geschiedenis*, 1997, jg. II, 1, pp. 18-26.

Blondé B., 'At the cradle of the transport revolution? Paved roads, traffic flows and economic development in eighteenth century Brabant', in: *Journal of Transport History*, 2010, jg. XXXI, pp. 89-111.

Blondé B. & Van Uytven R., 'Langs land- en waterwegen in de Zuidelijke Nederlanden. Lopend onderzoek naar het preindustriële transport', in: *Bijdragen tot de Geschiedenis. Het transport en het stedelijk netwerk in de Zuidelijke Nederlanden. Antwerpen, 3 oktober 1998*, 1999, jg. LXXXII, 3-4, pp. 135-158.

- Blum O., *Die Entwicklung des Verkehrs*, Berlin, 1941.
- Bork R. & Kann A. (eds.), *The Art, Science, and Technology of Medieval Travel*, Hampshire, 2008.
- Borsay P. & Salnot P., 'Transport et divertissement dans les villes anglaises à travers le long XVIIIe siècle', in: *Histoire Urbaine*, 2013, 38, pp. 89-110.
- Bosmans J., *Het verkeer op de steenwegas tussen Brussel en het prinsbisdom Luik (1711-1792)*, Leuven, 2005 (Katholieke Universiteit Leuven, onuitgegeven licentiaatsverhandeling).
- Brancart et transport attelé entre Seine et Rhin de l'Antiquité au Moyen Âge. Actes du colloque de Bruxelles et Treignes, 1er et 2 octobre 1993*, Treignes, 1993.
- Breugelmans J., 'De economische verkeerspolitiek in de Zuidelijke Nederlanden en de plannen voor een verbinding van het Schelde-, Maas- en Rijnbekken (1500-1900)', in: *Het oude land van Aarschot*, 1982, jg. XVII, pp. 9-21; 49-62; 97-112; 168-192; 1983, jg. XVIII, pp. 8-14, 49-58, 97-106, 145-159; 1984, jg. XIX, pp. 25-31.
- Bruand O., *Voyageurs et marchandises aux temps carolingiens : les réseaux de communication entre Loire et Meuse aux VIIIe et IXe siècles*, Parijs – Brussel, 2002.
- Bruns F. & Weczerka H., *Hansische Handelsstrassen*, Keulen – Graz – Weimar 1962-1967, 3 dln.
- Capot-Rey G., *Géographie de la circulation sur les continents*, Parijs, 1946.
- Chartres J., 'Road Carrying in England in the Seventeenth Century: Myth and Reality', in: *Economic History Review*, 1977, jg. XVIII, 1, pp. 73-94.
- Clement M., *Transport en economische ontwikkeling. Analyse van de modernisering van het transportsysteem in de provincie Groningen (1800-1914)*, Groningen, 1994.
- Coenen A., *Carriers of growth? International trade and economic development in the Austrian Netherlands, 1759-1791*, Antwerpen, 2013 (Universiteit Antwerpen, onuitgegeven doctoraatsverhandeling).
- De Foville A., *La transformation des moyens de transport et ses conséquences économiques et sociales*, Paris, 1880.
- Dehé J., *"Een slaafsch en ongezond bedrijf". De geschiedenis van het openbaar vervoer in Waterland, 1630-1880*, Hilversum, 2005.
- De Smet J., 'Een vraag over de asbreedte van de wagens in vroegere eeuwen', in: *Ons Heem*, 1965, jg. XIX, 1, p. 6.
- De Smet J., 'Het verkeerswezen in Vlaanderen in de zeventiende eeuw', in: *Biekorf*, 1958, jg. LIX, pp. 69-71.
- De Sturler J., 'Le trafic anglo-brabançon dans ses rapports avec les origines de l'étape d'Angleterre', in: *Annales de la Fédération hist. et arch. de Belgique*, 1932, jg. XXIV, pp. 3-21
- De Tourtier Ch., 'Le péage de Picquigny au Moyen Age', in: *Bulletin philologique et historique (jusqu'à 1610) du Comité des Travaux historiques et scientifiques*, 1960, jg. I, pp. 271-294.
- De Vuyst J., 'Reizen naar stad en dorp in vroeger tijd', in: *Ons Heem*, 2003, jg. LVI, 1, pp. 39-52.
- De Waal J.J.F., 'Samenwerking tussen zes Noordhollandse steden op het gebied van het verkeer, 1660-1927', in: *Holland*, 1978, pp. 57-63.
- Deroisy A., 'Les routes terrestres des laines anglaises vers la Lombardie', in: *Revue du Nord*, 1939, jg. XXV, 97, pp. 40-60.
- Derville A., 'La première révolution des transports continentaux (c. 1000 - c. 1300)', in: *Les transports au moyen âge. Actes du VIIe congrès des médiévistes de l'enseignement supérieur. Rennes – juin 1976. Annales de Bretagne et des Pays de l'Ouest*, 1978, jg. LXXXV, 2, pp. 181-205.
- Doehard R., *Relations commerciales entre Gênes, la Belgique et l'Outremont*, Bruxelles – Rome, 1941, 3 dln.
- Dopp, 'Recensements du trafic sur les routes de l'état en Belgique', in: *Annales des Travaux Publics de Belgique*, 1935, jg. LXXXVIII, pp. 299- 322.

- Duparc P., 'Un péage savoyard sur la route du MontCenis aux XIIIe et XIVE siècles. Montmélian,' in: *Bulletin philologique et historique (jusqu'à 1610) du Comité des Travaux historiques et scientifiques*, 1960, jg. I, pp. 146-187.
- Fenton A. (red.), *Landtransport in Europe*, Kopenhagen, 1973.
- Filarski R. & Mom G., *Van transport naar mobiliteit*, Zutphen, 2008.
- Freeman M.J., 'Road transport in the English Industrial Revolution : An interim reassessment', in: *Journal of Historical Geography*, 1980, jg. VI, pp. 17-28.
- Frei-Stolba R. (Hrsg.), *Siedlung und Verkehr im Römischen Reich. Römerstrassen zwischen Herrschaftssicherung und Landschaftsprägung. Akten des Kolloquiums zu Ehren von Prof. H. E. Herzig vom 28. und 29. Juni 2001 in Bern*, Bern, 2004.
- Gerhold D., 'Productivity Change in Road Transport Before and After Turnpiking, 1690-1840', in: *Economic History Review*, 1996, jg. XLIX, 3, pp. 491-515.
- Gerhold D., *Road transport before the Railways: Russell's London flying wagons*, Cambridge, 1993.
- Gerits J. & Van Royen H., 'Proeve van een bibliografie van het openbaar vervoer in Vlaanderen', in: *Ons Heem*, 1992, jg. XLVI, 2, pp. 144-156.
- Gritschker H., *Verkehrsgeographie der Ober-Lausitz*, Halle S., 1934 (=Beihefte zu den Mitteilungen des Sächsisch-Thüringische Vereins für Erdkunde zu Halle a.d. S., dl. III).
- Hamy T.-E., 'Itinéraires brugeois au XVe s.', in: *Livre de la Description des pays de Gilles le Bouvier dit Berry*, Paris, 1900 (= *Recueil des voyages et documents pour servir à l'histoire de la géographie du XIIIe au XVIe s.*).
- Hansotte G., *La métallurgie et le commerce international du fer dans les Pays-Bas autrichiens et la Principauté de Liège pendant la seconde moitié du XVIIIe siècle*, Bruxelles, 1980.
- Heers J., 'Rivalité ou collaboration de la terre et de l'eau ? Position général des problèmes', in: *Les grandes voies maritimes dans le monde, XVe –XIXe siècles*, Parijs, 1965, pp. 13-63.
- Higounet C., 'Avant-propos', in: *L'Homme et la Route en Europe occidentale au Moyen Âge et aux Temps modernes. Deuxièmes Journées internationales d'histoire 20-22 septembre 1980*, Auch, 1982, pp. 7-10.
- Joris A., 'Itinéraires routiers entre Rhénanie et Pays mosan à la fin du XIIe siècle', in: H. Aubin, E. Ennen, H. Kellenbenz, Th. Mayer, F. Metz, M. Miller & J. Sschmithüsen, *Beiträge zur Wirtschafts- und Stadtgeschichte. Festschrift für Hektor Ammann*, Wiesbaden, 1965, pp. 253-269.
- Joris A., 'Transports, voyageurs et voies de communication au moyen âge', in: *Cahiers de Clio*, 1970, jg. XXIII, pp. 27-40.
- Journal of Transport History*, Manchester University Press, 1953 – ...
- Kapferer A.-D., 'Du Griz-Nez à la Somme : sur les chemins de terre et d'eau, petits transports et petits usagers (XIIIe - XVe siècles)', in: *Les transport au moyen âge. Actes du VIIe congrès des médiévistes de l'enseignement supérieur. Rennes – juin 1976. Annales de Bretagne et des Pays de l'Ouest*, 1978, jg. LXXXV, 2, pp. 207-229.
- Keersmaekers F., 'Van diligence naar autobus. De Antwerpse provincieraad en het openbaar vervoer', in: *Ons Heem*, 1992, jg. XLVI, 2, pp. 66-77.
- Koen D.T. & Renes J., *Wegwijzer: Gids voor historisch onderzoek naar verkeer en vervoer in de provincie Utrecht*, Utrecht, 2003.
- Krikke A., 'De "policie op den wegen". Over verkeersvoorschriften, voornamelijk in het oud-vaderlands recht', in: *Verkeersrecht, juridisch maandblad betreffende het wegverkeer*, 1983, pp. 111-124.
- Kuiler H.C., *Verkeer en vervoer in Nederland. Schets eener ontwikkeling sinds 1815*, Utrecht, 1949.
- Lepetit B., *Chemins de terre & voies d'eau. Réseaux de transports et organisation de l'espace en France, 1740-1840*, Paris, 1984.
- Lewe A., 'Invoer te lande verboden': een verkenning van de handel over landwegen tussen Nederland en de Pruisische provincies Rheinland en Westfalen 1836 – 1857, Hilversum, 1995.

- Limberger M., 'De prijs van het water- en wegtransport in de vijftiende en zestiende eeuw. Het vervoer van molenstenen in de rekeningen van het hertogelijk domein Tervuren-Vilvoorde (1450-1572)', in: *Bijdragen tot de Geschiedenis. Het transport en het stedelijk netwerk in de Zuidelijke Nederlanden. Antwerpen, 3 oktober 1998*, 1999, jg. LXXXII, 3-4, pp. 215-234.
- Lonsain B., 'Het reizen en het verkeer in den ouden tijd', in: *Nieuwe Drentsche Volksalmanak*, 1915, pp. 163-187.
- Maesschalck A. & Viaene J., 'Het vervoer van de natuursteen op de binnenwateren van het Scheldebekken in het midden van de 15de eeuw, met het oog op de bouw van het Leuvense stadhuis', in: *Bijdragen tot de Geschiedenis. Het transport en het stedelijk netwerk in de Zuidelijke Nederlanden. Antwerpen, 3 oktober 1998*, 1999, jg. LXXXII, 3-4, pp. 187-213.
- Marchal R., 'Les voies de communications terrestres et fluviales entre les Pays-Bas et l'Italie au XVe siècle', in: *Hommage au professeur Paul Bonenfant (1899-1965). Etudes d'histoire médiévale dédiées à sa mémoire par les anciens élèves de son séminaire à l'Université Libre de Bruxelles*, Wetteren, 1965, pp. 601-619.
- Monnet P., 'De la rue à la route: messages et ambassades dans les villes allemandes de la fin du Moyen Âge', in: *Die Strasse. Zur Funktion und Perzeption öffentlichen Raums im späten Mittelalter. Internationales Round Table Gespräch. Krems an der Donau. 2. und 3. Oktober 2000*, Wien, 2001, pp. 71-89.
- Moureaux Ph., 'Le commerce entre la France et les Pays-Bas autrichiens dans la seconde moitié du XVIIIe siècle. Une première approche des sources quantitatives' in: P. Léon (éd.), *Aires et structures du commerce français au XVIIIe siècle*, Lyon, 1975, pp. 135-171.
- Rauers F., *Zur Geschichte der alten Handelsstrassen in Deutschland. Versuch einer quellenmässigen Uebersichtskarte*, s.l., 1907.
- Rombauts W., 'Diligences en tollén. Bijdrage tot de geschiedenis van de verkeersnetwerken in België omstreeks 1850', in: *Bijdragen tot de Geschiedenis*, 1995, jg. LXXVIII, pp. 225-249.
- Rombauts W., 'Verslag van de discussies', in: *Bijdragen tot de Geschiedenis. De Brabantse Stad. Tiende colloquium, Brussel 23 en 24 september 1993*, 1995, jg. LXXVIII, 1-4, pp. 205-215.
- Rombouts N., *In de maalstroom van het verkeer. Molenstenen: toetsstenen voor een prijsgeschiedenis van het vervoer in Brabant (1436-1650)*, Leuven, 1999 (Katholieke Universiteit Leuven, onuitgegeven licentiaatsverhandeling).
- Schmal H., 'Verkeer en vervoer', in: H.M. Brokken, e.a. (red.), *150 jaar Noord-Holland en Zuid-Holland, 's-Gravenhage*, 1990, pp. 98-119.
- Schulte A., *Geschichte der mittelalterlichen Handels und Verkehrs zwischen Westdeutschland und Italien*, Leipzig, 1900.
- Serruys M.-W., 'The Austrian Netherlands' transit policy and the port of Ostend: solving the crisis of the 'Closure of the Scheldt'' in: L. U. Scholl & D. M. Williams (eds.), *Crisis and transition. Maritime sectors in the North Sea region 1790-1940*, Bremen, 2008, pp. 150-170.
- Stabel P., 'Schipperen, wagenvervoerders en kruiers. De organisatie van de stedelijke vervoerssector in het laatmiddeleeuwse Vlaanderen', in: *Bijdragen tot de Geschiedenis. Het transport en het stedelijk netwerk in de Zuidelijke Nederlanden. Antwerpen, 3 oktober 1998*, 1999, jg. LXXXII, 3-4, pp. 159-186.
- Szostak R., *The Role of Transportation in the Industrial Revolution – A Comparison of England and France*, Montreal, 1991.
- Turnbull G., 'Provincial Road Carrying in England in the Eighteenth Century', in: *Journal of Transport History*, 1977, jg. IV, 1, pp. 17-39.
- Van der Hertén B., 'In de schaduw van de waterwegen en spoorwegen. De economische prestatie van het wegtransport in België 1830-1866', in: *Het Tijdschrift van het Gemeentekrediet*, 1995, 49, pp. 51-66.
- Van der Jonckheyd K., *Diligencediensten in Brabant in de achttiende eeuw*, Leuven, 1995 (Katholieke Universiteit Leuven, onuitgegeven licentiaatsverhandeling).
- Van Huffel N.G., 'Het verkeerswezen', in: H. Brugmans (red.), *Het huiselijk en maatschappelijk leven onzer voorouders*, Amsterdam, 1915, dl. 2, pp. 338-374.

- Van Meerbeeck L., 'La crise charbonnière et le problème des transports en Belgique au XVIIIe siècle', in: *Premier congrès international de géographie historique*, Bruxelles, 1931, t. II, pp. 296 e.v.
- Van Petersen J.W., *Reizen is tol betalen. De verkeersontwikkeling in en om het gebied van Rijn en IJssel tot de Bataafse omwenteling van 1795*, Aalten, 2002.
- Van Uytven R., 'Le transport du vin du Rhin vers le Brabant', in: *Les Routes de La Treille*, Bruxelles, 1990, pp. 110-114.
- Van Uytven R., 'Transport- en verbindingsmiddelen voor de Brabantse steden 1500-1850. Een voorlopige balans', in: *Bijdragen tot de Geschiedenis. De Brabantse Stad. Tiende colloquium, Brussel 23 en 24 september 1993*, 1995, jg. LXXVIII, 1-4, pp. 217-224.
- Van Uytven R., 'Landtransport durch Brabant im Mittelalter und im 16. Jahrhundert', in: F. Burgard & A. Haverkamp, *Auf den Römerstraßen ins Mittelalter. Beiträge zur Verkehrsgeschichte zwischen Maas und Rhein von der Spätantike bis ins 19. Jahrhundert*, Mainz, 1997, pp. 471-399.
- Ville S., *Transport and the Development of the European Economy, 1750-1918*, London, 1990.
- Ville S., 'British transport history: shifting perspectives and new agendas', in: M. Oliver & J. Wilson (eds.), *Economic Success and Failure Through Time and Space. Essays in Honour of Derek H. Aldcroft*, Aldershot, 2002, pp. 1-29.

3.2 Tollen en douane

- Arbellot G., 'Les barrières de l'an VII', in: *Annales. Économies. Sociétés. Civilisations*, 1975, jg. XXX, pp. 745-772.
- Billen C., 'Winages, tonlieux et étapes du vin dans nos régions au moyen âge', in: *Les Routes de La Treille*, Bruxelles, 1990, pp. 116-121.
- Coppens H., *De financiën van de centrale regering van de Zuidelijke Nederlanden aan het einde van het Spaanse en onder Oostenrijks bewind (ca. 1680-1788)*, Brussel, 1992 (= *Verhandelingen van de Koninklijke academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België*, dl. 57).
- De Keyser E. & Machiels I., 'Tabak, douane en accijnzen: een historisch schets', in: *Ons Heem*, 1999, jg. LIII, 2, pp. 116-122.
- Despy G., 'Pour un 'corpus' des tarifs de tonlieu de l'Europe occidentale au moyen âge (Ve-XIIIe siècle) : l'exemple du tarif de tonlieu de Coblenz dit "de 1104"', in: *Acta Historica Bruxellensia*, Bruxelles, 1970, dl. II, pp. 253-287.
- Despy G., *Les tarifs des tonlieux*, Turnhout, 1976 (= *Typologie des Sources du Moyen Âge Occidental*, dl. 19).
- Dorban M., e.a., *Douane, commerce et fraude dans le sud de l'espace belge et grand-ducal au XVIIIe siècle*, Louvain la Neuve, 1998.
- Girard d'Albissim M., 'Les winages comtaux du Hainaut méridional', in: *Mélanges M.-A. Arnould*, 1981, pp. 183-208.
- Lambert J., 'Les droits de barrière sur les chaussées de Louvain et de Luxembourg au XVIIIe siècle', in: *Annales de la Société Archéologique de Namur*, 1992, jg. LXVII, pp. 65-97.
- Lenep E., *De tolheffing op de openbare wegen in Nederland*, Amsterdam, 1884.
- Pfeiffer F., *Transitzölle 1000-1500*, Köln, 2000.
- Rombauts W., 'Diligences en tolleren. Bijdrage tot de geschiedenis van de verkeersnetwerken in België omstreeks 1850', in: *Bijdragen tot de Geschiedenis*, 1995, jg. LXXVIII, pp. 225-249.
- Tonlieux, foires et marchés avant 1300 en Lotharingie. Actes des 4es Journées lotharingiennes. 24-25 octobre 1986. Centre Universitaire Luxembourg*, Luxembourg, 1988.

3.3 Wegenwerken

- Angenot L.H.J., 'De openbare werken in Nederland vóór 1900', in: *Spiegel Historiae*, 1976, 11, pp. 486-493.

- Beekman A.A., *Het dijk- en waterschapsrecht in Nederland voor 1795*, 's-Gravenhage, 1905-1907, 3 dln.
- Birk A., *Die Strasse. Ihre verkehrs- und bautechnische Entwicklung im Rahmen der Menschheitsgeschichte*, Aalen, 1971.
- Bosch J. & Veenenbos H., *Straten maken. Hoe ontwerp je een goed straatprofiel?*, Nijmegen, 2011.
- Cannaerts T., *De cauchiedewerken te Mechelen: Van 1365 tot 1386*, Leuven, 2008 (Katholieke Universiteit Leuven, onuitgegeven masterscriptie).
- Civiele Techniek*, 1907 – ... (voortzetting van respectievelijk *Polytechnisch Tijdschrift*; *Bouwkunde*, *Wegen- en Waterbouw*; *PT Civiele Techniek*).
- De Vuyst J., 'Kasseiers en kasseiwegen', in: *Ons Heem*, 2003, jg. LVI, 1, pp. 28-36.
- Dickstein-Bernard C., 'L'administration de "la Chaussée" à Bruxelles aux XIVe et XVe siècles', in: J.-P. d'Hanens (dir.), *XLIIIe Congres Sint-Niklaas-Waas 1974. Annalen ~ Annales, Sint-Niklaas, Federatie van Kringen voor Oudheidkunde en Geschiedenis van België* vzw., 1974, pp. 79-83.
- Dupont J.A., 'L'urbanisme en matière de voirie à Mons à la fin du Moyen Age', in: *Autour de la ville en Hainaut. Mélanges d'archéologie et d'histoire urbaines offerts à Jean Dugnoille et à René Sansen à l'occasion du 75e Anniversaire du C.R.H.A.A.*, s.l., 1986, pp. 227-252.
- Herlihy D., 'Road improvement in thirteenth-century Pisa', in: C. Chant, *The pre-industrial cities and technology reader*, London – New York, 1999, pp. 120-124..
- Kissel Th., 'Road-building as a munus publicum', in: P. Erdkamp (ed.), *The Roman Army and the Economy*, Amsterdam, 2002, pp. 127-160.
- Lunsingh Tonckens N.A., *Bekostiging van wegen*, Hengelo, 1929 (onuitgegeven dissertatie).
- Optimum. Informatiemagazine voor de GWW sector*, 2001 – ...
- OTAR. Maandblad voor Wegen- en Waterbouw*, 1916-2000.
- Pierret M., 'Les matériaux employés dans la construction des chaussées des routes provinciales et communales dans le Brabant', in: *Annales des Travaux Publics de Belgique*, 1897, 2ème série, jg. II, pp. 155-173.
- Thiry A., 'Les travaux routiers en 1950', in: *Tijdschrift der Openbare Werken van België*, 1950, jg. CIII, pp. 451-455.
- Tijdschrift der Openbare Werken van België – Annales des travaux publics de Belgique*, 1843-1992.
- Vannieuwenhuyze B., 'Le pavage des rues à Bruxelles au Moyen Âge', in: *Actes des VIIe Congrès de l'Association des Cercles francophones d'Histoire et d'Archéologie de Belgique (AFCHAB) et LIVe Congrès de la Fédération des Cercles d'Archéologie et d'Histoire de Belgique. Congrès d'Ottignies – Louvain-la-Neuve 26, 27 et 28 août 2004*, Bruxelles, 2007, dl. I, pp. 299-307.
- Vannieuwenhuyze B., 'Twee 14de-eeuwse cautsiderekeningen van Brussel', in: *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis*, 2012, 178, pp. 129-174.
- Wiersma T., Klomp C. & Looyen A., *Wegen*, Amsterdam – Antwerpen, 1965⁶.
- Zieck W.F. & Postema J.A., *Wegen en spoorwegen*, Amsterdam – Antwerpen, 1951⁴.
- Zylbergeld L., 'Bruxelles et les demandes d'octrois de construction de routes en Brabant au 18e siècle. Aspects économiques et sociaux de la construction de la chaussée Louvain-Malines (premier tiers du 18e siècle)', in: *Bijdragen tot de Geschiedenis. De Brabantse Stad. Tiende colloquium, Brussel 23 en 24 september 1993*, 1995, jg. LXXVIII, 1-4, pp. 171-203.

3.4 Straatnamen

- Aebischer P., 'Une possibilité nouvelle concernant l'origine du fr. « chaussée », esp. « calzada »', in: *Revista de filologia española*, 1951, jg. XXXV, pp. 8-28.
- André J., 'Les noms latins du chemin et de la rue', in: *Revue des Études latines*, 1950, jg. XXVIII, pp. 104-134.

Bouvier J.-C., *Les noms de rues disent la ville*, Paris, 2007.

Carnoy A., 'Toponymie des chaussées romaines en Belgique et dans les régions avoisinantes. Essai d'hodonymie', in: *L'Antiquité Classique*, 1953, jg. XXII, pp. 297-321; 1954, jg. XXIII, pp. 5-28.

Dauzat A., 'Notes étymologiques : chaussée', in: Dauzat A., *Études de linguistique française*, Paris, 1945, pp. 236-241.

Fournier P.-F., 'L'origine du mot « chaussée »', in: *Bulletin philologique et historique (jusqu'à 1610) du Comité des Travaux historiques et scientifiques*, 1960, jg. I, pp. 41-53.

Gendron S., *La toponymie des voies romaines et médiévales. Les mots des routes anciennes*, Paris, 2006.

Gilles-Guibert M., 'Noms des routes et des chemins dans le Midi de la France au Moyen Age', in: *Bulletin philologique et historique (jusqu'à 1610) du Comité des Travaux historiques et scientifiques*, 1960, jg. I, pp. 1-39.

Guibert M., *Le chemin dans la toponymie du midi de la France*, Paris, 1952 (Ecole des Chartes, thèse de doctorat inédit).

Gysseling M., 'Enkele toponymische gegevens over Romeinse banen in Noord-Gallië', in: *Mededelingen van de Vereniging voor Naamkunde te Leuven en de Commissie voor Naamkunde te Amsterdam*, 1958, jg. XXXIV, 1, pp. 24-30.

Hochuli E., *Einige Bezeichnungen für den Begriff Strasse, Weg und Kreuzweg in Romanischen*, Aarau, 1926.

Leenen J., *Theorie en praktijk van de straatnaamgeving*, Leuven – Brussel, 1946 (= *Toponymica – Bijdragen en bouwstoffen uitgegeven door het Instituut voor Naamkunde te Leuven*, dl. X).

Luyssaert J., Wasen om Jnde strate te Legghene: Benamingen voor houten wegverhardingen in Nevele en Tielt, in: J. De Caluwe & J. Van Keymeulen (red.), *Voor Magda. Artikelen voor Magda Devos bij haar afscheid van de Universiteit Gent*, Gent, 2010, pp. 421-428.

Niederehe H.J., *Strasse und Weg in der Gallo-romanischen Toponomastik*, Genève – Paris, 1967.

Room A., *The street names of England*, Stamford, 1992.

Schönfeld M., 'Wegnamen', in: *Mededelingen van de Vereniging voor Naamkunde te Leuven en de Commissie voor Naamkunde te Amsterdam*, 1957, jg. XXXIII, pp. 1-5, 49-66 & 129-151.

Stevens A., 'Leidraad bij de straatnaamgeving en –wijziging', in: *Naamkunde*, 1981, jg. XIII, 1-4, pp. 79-117.

Van Coppenolle M., 'Straatnamen', in: *Ons Heem*, 1949, jg. VII, 4-5, pp. 102-103.

van Dijk K., *De openbare weg: een braakliggend gebied. Naar een systematische vergelijking van straatnamen*, Amsterdam, Universiteit van Amsterdam (onuitgegeven kandidaatscriptie), 1984.

Vannérus J., 'Calciata et Calcipetra', in: *Archivum Latinitatis Medii Aevi*, 1945, jg. XVIII, pp. 5-24.

Vannérus J., 'La reine Brunehaut dans la toponymie et la légende', in: *Académie royale de Belgique. Classe des Lettres*, 1938, jg. XXIV, pp. 301-420.

Vannérus J., 'Le luxembourgeois "Kiém" et le liégeois "Tchin"', in: *Bulletin de la Commission Royale de Toponymie & Dialectologie*, 1937, jg. XI, pp. 31-57.

Vannérus J., 'Les Termes "Pire" et "Pige" en Belgique et dans les Pays Voisins', in: *Bulletin de la Commission Royale de Toponymie & Dialectologie*, 1943, jg. XVII, pp. 19-65.

Vannieuwenhuyze B., 'Alle wegen leiden naar Brussel. Bestemmingstoponymie als kapstok voor de studie van het historische wegennet', in: *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Toponymie & Dialectologie*, 2013, jg. LXXXV, pp. 145-220.

3.5 Wegen en water

Coelman B.H., *Beweegbare bruggen en hun levensduur*, Utrecht, 2001.

Cook M., *Medieval bridges*, Princes Risborough, 1998.

- Dehé J., *"Een slaafsch en ongezond bedrijf". De geschiedenis van het openbaar vervoer in Waterland, 1630-1880*, Hilversum, 2005.
- De Vries J., *Bargers and capitalism. Passenger transportation in the Dutch economy, 1632-1839*, Utrecht, 1981².
- Fingarova G., 'Connecting territories: strategy, politics and symbolic meaning of Byzantine bridges', in: H. Heynen & J. Gosseye (eds.), *Proceedings of the 2nd International Conference of the European Architectural History Network. Brussels, 31 May - 2 June 2012*, Brussel, 2012, pp. 233-238.
- Fray J.-L., 'Ponts et bacs attestés avant 1300 en Haute-Lorraine', in: *Tonlieux, foires et marchés avant 1300 en Lotharingie. Actes des 4es Journées lotharingiennes. 24-25 octobre 1986. Centre Universitaire Luxembourg, Luxembourg, 1988*, pp. 61-84. (= *Publications de la Section Historique de l'Institut G.-D. de Luxembourg ci-devant "Société archéologique du Grand-Duché"*, dl. CIV).
- Fuchs J.M., *Beurt- en wagenveren*, Den Haag, 1946.
- James-Raoul D. & Thomasset C. (dir.), *Les ponts aux Moyen Âge*, Paris, 2006.
- Leonhardt F., *Bridges. Aesthetics and Design*, Stuttgart, 1982.
- Marrey B., *Les ponts modernes, XVIIIe et XIXe siècles*, Paris, 1990.
- Marrey B., *Les ponts modernes 20e siècle*, Paris, 1995.
- Mesqui J., *Le pont en France avant le temps des ingénieurs*, Paris, 1986.
- Mesqui J., *Répertoire des ponts routiers antérieurs à 1750*, Paris, 1981.
- Mesqui J., *Chemins et ponts, liens entre les hommes*, Paris, 1994.
- Mesqui J. & Repérant D., *Les vieux ponts*, Paris, 1998.
- Mesqui J. & Repérant D., *Les ponts de France, rêves de pierre et d'eau*, Saint-Remy-de-Provence, 2010.
- Murray P. & Stevens M.A. (red.), *Living bridges. The inhabited bridge, past, present and future*, Munich – New York, 1996.
- Nijhoff I.A., 'De schipbrug te Westervoort', in: *Gelderse Volksalmanak*, 1851, pp. 127-140.
- Openbaar Kunstbezit Vlaanderen*, 1995, 4 (themanummer over bruggen).
- Oosterhoff J. (red.), *Bruggen in Nederland 1800-1940*, Utrecht, 1997-1999, 3 dln.
- Poolman H., 'De trekvaarten en zandpaden tussen de steden Amsterdam, Weesp, Muiden en Naarden', in: *Jaarboekje van het Oudheidkundig Genootschap Nijftarlake*, 1972, pp. 21-39.
- Pottgiesser H., *Eisenbahnbrücken aus zwei Jahrhunderten*, Basel – Boston – Stuttgart, 1985.
- Roesdahl E., 'Bridges', in: J. Graham-Campbell, m.m.v. M. Valor (edS.), *The Archaeology of Medieval Europe. Eight to Twelfth Centuries AD*, Aarhus, 2007, pp. 268-269.
- Stiglat K., *Brücken am Weg. Frühe Brücken aus Eisen und Beton in Deutschland und Frankreich*, Berlin, 1998.
- Strohmayr U., 'Engineering vision in early modern Paris', in: A. Cowan & J. Steward (Ed.), *The City and the Senses. Urban Culture Since 1500*, Aldershot, 2007, pp. 75-92.
- Suttor M., 'Ponts, débarcadères et moulins : les équipements fluviaux des villes mosanes des origines à la fin du XVIe siècle', in: N. Coulet & O. Guyotjeannin (Dir.), *La Ville au Moyen Âge. Actes du 120e congrès national des sociétés historiques et scientifiques, 1995, Aix-en-Provence, section histoire médiévale et philologie, 1. Ville et espace*, Paris, 1998, pp. 85-116.
- Van Royen H. & Vandegoor G., *Zeg niet zomaar brug tegen een brug. Patrimonium over Vlaamse waterwegen*, Leerbeek, 1994.
- Van Schevichaven H.D.J., 'Geschiedenis van een weg en een vaart', in: *Penschetzen uit Nijmegen's verleden*, Nijmegen, 1904, dl. III, pp. 6-16.
- Ververs M.J., *Kruising. De geschiedenis van pont en brug, Zaltbommel*, 1999.

3.6 Wegen in het landschap

- Abts H., 'Holle wegen, taluds en wegbermen, in: *Jaarbuttelin De Vrienden van Heverleebos en Meerdaalwoud*, 1972, pp. 73-91.
- Baas H., Mobach B. & Renes H., *Leestekens van het landschap. 188 landschapselementen in kort bestek*, Utrecht, 2005.
- Bakker H.B., e.a., *De schoonheid van de weg*, 's-Gravenhage, 1959.
- Barends S., Renes H., Stol T., van Triest H., de Vries R. & van Woudenberg F. (red.), *Over hagelkruisen, banpalen en pestbosjes. Historische landschapselementen in Nederland*, Utrecht, 1993².
- Decler K., 'Vergeten en bijna verdwenen: onverharde wegen en paden', in: M. Hermy & G. De Blust (red.), *Punten en lijnen in het landschap*, Brugge – Haarlem, 1997, pp. 160-162.
- De holle wegen*. HONA, 1984, jg. XIX, 4.
- 'De weg in het landschap', in: *Wegen. Tijdschrift gewijd aan den weg en het verkeer*, 1936, extra nummer, s.p.
- Dressler G., *Fusspfad und Weg geographisch betrachtet*, Leipzig, 1906 (onuitgegeven dissertatie).
- Gritschker H., 'Verkehrsgeographie der Ober-Lausitz', in: *Beihefte zu den Mitteilungen des Sächsisch-Thüringische Vereins für Erdkunde zu Halle a.d. S.*, Halle S., 1934, dl. III, pp. 102-108.
- Harsema H. (red.), *Landschap van wegen en kanalen. 75 jaar adviezen van de afdelingen Verkeerswegen van het ministerie van LNV aan de Rijkswaterstaat*, Den Haag, 1991.
- Hasenkamp G., *Die Wege als Erscheinungen im Landschaftsbild. Ein Beitrag zur Geographie der Kulturlandschaft*, Freiburg, 1925 (onuitgegeven dissertatie).
- Hermans E. (red.), *Holle wegen. Handleiding*, Heverlee, 2000.
- Hermy M. & De Blust G. (Red.), *Punten en lijnen in het landschap*, Brugge – Haarlem, 1997.
- Het holle-wegencomplex van Briegden*, Lanaken, 2008.
- Hillegers H.P.M., *Heerdgang in Zuidelijk Limburg. Een vorm van extensieve beweiding in verleden, heden en toekomst*, Maastricht, 1993.
- Langs holle wegen in Huldenberg*, Heverlee, 2008.
- Langs holle wegen in Kortenberg en Bertem*, Heverlee, 2009.
- Langs holle wegen in Overijse*, Heverlee, 2007.
- Langs holle wegen in Tervuren en Bertem*, 2007.
- Mobach B., *148 kleine landschapselementen in kort bestek. Een systematische beschrijving van in Nederland voorkomende kleine landschapselementen*, Utrecht, s.d.
- Overdijking G.A., *De weg in het landschap*, Den Haag, 1935.
- Renes H., *Historische landschapselementen. Een lijst met definities en literatuur*, Wageningen, 1992.
- Schmitz H., *Lijnen in het landschap*, Utrecht, 2007.
- Schüpbach H., 'Historic roads fit into the landscape harmoniously', in: *Anthos. Zeitschrift für Landschaftsarchitektur*, 1996, jg. XXXV, pp. 18-20.
- Stevens J. (red.), *Holle wegen in Limburg*, Rekem, 1987.
- Stevens J., 'Holle wegen. Met een erfgoed de berg af', in: M. Hermy & G. De Blust (red.), *Punten en lijnen in het landschap*, Brugge – Haarlem, 1997, pp. 173-195.
- Van Meldert M., *Analyse en evaluatie van holle wegen*, 1986 (onuitgegeven eindwerk).
- Van Zeist W. & Casparie W.A., 'Veenwegen uit het verre verleden', in: *Wegen*, 1966, pp. 110-125.
- Verboven H. & De Haan A., *Boven water komen. Historische dijken en landschap*, Brussel, 2008.

Verbraeck A., *Wegen en geologie*, Utrecht, 1965.

Wilsdorf Ch., 'Dans la vallée de la Thur aux XIIIe et XIVe siècles : la transformation d'un paysage par la route', in: *Bulletin Philologique et Historique*, 1969, pp. 303-330.

3.7 Bedevaarten en processies

Bavay L., 'Volksdevotie langs straten en pleinen. Enige praktische wenken voor het opstellen van een inventaris', in: *Ons Heem*, 1988, jg. XLII, 1, pp. 2-8.

Brabbs D., *De wegen naar Santiago. De middeleeuwse pelgrimsroutes door Frankrijk en Spanje naar Santiago de Compostela*, Kampen, 2008.

Brou W., *De Bruxelles a Compostelle... sur les traces de nos ducs de Brabant*, Bruxelles, 1982.

Chapman Hamilton T., 'Sur la route...Topographic Patronage and the Genealogy of Location in Late Capetian France', in: *Peregrinations*, 2009, 2, 3, pp. 77-117.

De la Coste-Messelière R., *Pèlerins et chemins de Saint-Jacques en France et en Europe du Xe siècle à nos jours*, Paris, 1965.

Deffontaines P., *Géographie et religions*, Paris, 1948.

Georges A., *Le pèlerinage à Compostelle en Belgique et dans le Nord de la France suivi d'une étude sur l'Iconographie de saint Jacques en Belgique*, Bruxelles, 1971.

Ginot A., *Les chemins de Saint-Jacques en Poitou*, Poitiers, 1912.

Jacobs R., 'De bedevaartsweg naar Compostela in de geschiedenis van Brussel', in: *Brussel, een halte op weg naar Compostela*, s.l., Dirk Aerts, 1991, pp. 10-28.

Jugnot G., 'Les chemins de pèlerinage de la France médiévale', in: *L'Homme et la Route en Europe occidentale au Moyen Âge et aux Temps modernes. Deuxièmes Journées internationales d'histoire 20-22 septembre 1980*, Auch, 1982, pp. 58-83.

King G.G., *The ways of Saint-James*, New York – London, 1930, 3 vol.

Lambert É., *Études sur le pèlerinage de Saint-Jacques de Compostelle*, in: *Études médiévales*, Toulouse, 1956, jg. I, pp. 121-259.

Lambert E., 'Le livre de Saint-Jacques et les routes du pèlerinage de Compostelle', in: *Revue géographique des Pyrénées et du Sud-Ouest*, 1943, jg. XIV, pp. 1-33.

Martinet S., 'Laon (ville-carrefour) sur les chemins de Saint-Jacques de Compostelle', in: *Revue belge d'Archéologie et d'Histoire de l'Art*, 1954, jg. XXIII, 1-2, pp. 111-118.

Stabel P., 'Les pèlerins dans la cité des Doges', in: *Fiamminghi a Venezia. Sur les traces des anciens Pays-Bas à Venise*, Bruxelles, 2010, pp. 25-42.

Van Herwaarden J., *Opgelegde bedevaarten. Een studie over de praktijk van opleggen van bedevaarten (met name in de stedelijke rechtspraak) in de Nederlanden gedurende de late middeleeuwen (ca 1300 – ca 1550)*, Assen – Amsterdam, 1978.

Van Herwaarden J. (red.), *Pelgrims door de eeuwen heen. Santiago de Compostela*, Utrecht, 1985.

Van Herwaarden J., *Op weg naar Jacobus. Het Boek, de Legende en de Gids voor de Pelgrim naar Santiago de Compostela*, Hilversum, 2011.

Vannoppen H., 'Te voet 'beweegen' van Zaventem naar Scherpenheuvel, een vorm van religieus toerisme', in: *Ons Heem*, 2003, jg. LVI, 1, pp. 27-30.

Vasquez de Parga L., Lacarra J.M. & Uria J.M., *Las peregrinaciones a Santiago*, Madrid, 1948-1949, 3 vol.

Via Brabantica. Op weg naar Santiago de Compostela, Pelgrimspaden in de Lage Landen, Mechelen, 2010.

Via Brugensis & Via Scaldea, Pelgrimspaden in de Lage Landen, Mechelen, 2010.

Vieillard J. (éd.), *Le guide du pèlerin de Saint-Jacques de Compostelle*, Mâcon, 1950².

Wasser B., *Dit is de pelgrimage van het Heilig Land en daaromtrent. Bloemlezing uit de reisverslagen van de Jeruzalemvaarders uit de Nederlanden, 1450-1650*, Hilversum, 2014.

3.8 Reisverhalen, reisgidsen en ego-documenten

Algemeen Reisboek, door het Koninkrijk der Nederlanden. Eerste deel (Noordelijke Provinciën), Amsterdam, 1821.

André J.-M. & Baslez M.-F., *Voyager dans l'antiquité*, Paris, 1993.

Anzelewsky F., Mende M., Eeckhout P. & Boenders F., *Albrecht Dürer in de Nederlanden : zijn reis (1520-1521) en invloed*, Brussel, 1977.

Backer J.A., *De jonge reiziger door Nederland*, Amsterdam, 1789-1791, 3 dln.

Bill J. & Roesdahl E., 'Travel and Transport', in: J. Graham-Campbell, m.m.v. M. Valor (red.), *The Archaeology of Medieval Europe. Eight to Twelfth Centuries AD*, Aarhus, 2007, pp. 261-288.

Bardati F., Nevola F. & Renzulli E. (eds.), *Tales of the City: Outsider's Descriptions of Cities in the Early Modern Period*, Rome, 2012.

Bastor L., *Die Reise des Kardinals Luigi d'Aragona durch Deutschland, die Niederlande, Frankreich und Oberitalien, 1517-1518*, Freiburg im Breisgau, 1905.

Bates E.S., *Touring in 1600. A study in the development of travel as a means of education*, London, 1987.

Bautier P., 'Voyage de Cosme III de Médicis aux Pays-Bas', in: *Annales de la Société Royale d'Archéologie de Bruxelles*, 1921, jg. XXX, pp. 113-120.

Benisovich M.N., 'Voyages de Liotard fils aux Pays-Bas', in: *Annales de la Société Royale d'Archéologie de Bruxelles*, 1948-1955, jg. XLVIII, pp. 249-254.

Béthume K., 'Parcours touristiques à Bruxelles au XVIIIe siècle', in: Béthume K. & Huys J.-Ph. (réd.), *Espaces et parcours dans la ville. Bruxelles au XVIIIe siècle*, Bruxelles, 2007, pp. 117-128.

Bill J. & Roesdahl E., 'Travel and Transport', in: J. Graham-Campbell, with M. Valor (Ed.), *The Archaeology of Medieval Europe. Eight to Twelfth Centuries AD*, Aarhus, 2007, pp. 261-288.

Bonnerot J. (red.), *Charles Estienne. Le guide des chemins de France*, Paris, 1935.

Bork R. & Kann A. (Ed.), *The Art, Science, and Technology of Medieval Travel*, Hampshire, 2008.

Bruand O., *Voyageurs et marchandises aux temps carolingiens : les réseaux de communication entre Loire et Meuse aux VIIIe et IXe siècles*, Paris – Bruxelles, 2002.

Brunsting H., 'Hoe een Griek in 1546 Brabant zag', in: *Brabantse Oudheden opgedragen aan Gerrit Beex bij zijn 65ste verjaardag*, Eindhoven, 1977, pp. 237-239.

Calvete de Estrella J.C., *Le très-heureux voyage fait par très-haut et très-puissant prince don Philippe fils du grand empereur Charles-Quint depuis l'Espagne jusqu'à ses domaines de la Basse-Allemagne avec la description de tous les États de Brabant & de Flandre*, Bruxelles, 2000 (= *Algemeen Rijksarchief en Rijksarchief in de Provinciën. Reprints*, 161).

Camusso L., *Reisboek Europa 1492*, Den Haag, 1991.

Casson L., *Travel in the Ancient World*, Baltimore – London, 1974.

Ciselet P. & Delcourt M., *Monetarius. Voyage aux Pays-Bas (1495)*, Bruxelles, 1942.

Claesz ten Hoorn J., *Naeuwkeurig reys-boeck...*, Amsterdam, 1679.

de Burenstam Ch., *La reine Christine de Suède à Anvers et Bruxelles 1654-1655*, Bruxelles, 1891.

de Foucault J.A. (Ed.), *Nicandre de Corcyre. Voyages*, Paris, 1962.

De Keyser J., *De visie van vreemdelingen op de Zuidelijke Nederlanden in de late middeleeuwen en de renaissance*, Gent, 2007 (Universiteit Gent, onuitgegeven licentiaatsverhandeling).

- de la Espada M.J., *Andanças é Viajes de Pero Tafur por diversas partes del mundo avidos (1435-1439)*, Madrid, 1874.
- De Lagrange A., *Itinéraire d'Isabelle de Portugal, duchesse de Bourgogne et comtesse de Flandre*, Lille, 1938 (= *Annales du Comité flamand de France*, dl. XLI).
- Devliegher L., 'Pero Tafur in Brugge, Sluis en Antwerpen (1438)', in: *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis*, 2003, jg. CXL, 3-4, pp. 269-287.
- Dovillee M.-T., *Vicente Alvarez. Relation du beau voyage que fit aux pays-bas, en 1548, le prince philippe d'Espagne, notre seigneur...*, Bruxelles, 1964.
- Englisch B., 'Reisewesen und Raumvorstellung auf der Grundlage der geographischen und kartographischen Quellen des Frühmittelalters', in: Ph. Depreux, F. Bougard & R. Le Jan, *Les élites et leurs espaces. Mobilité, Rayonnement, Domination (du VIe au XIe siècle)*, Turnhout, 2007.
- Eringa B. (red.), *Een Toscaanse prins bezoekt Nederland. De twee reizen van Cosimo de' Medici, 1667 – 1669*, Amsterdam, 2014.
- Fabius A.N.J. & Van Biema E., *Reizen en pleisteren. Bijdragen tot de geschiedenis van het hôtel- en reiswezen*, Amsterdam, 1895.
- Fouquet G., 'Mit dem Blick des Fremden: Stadt und Urbanität in der Wahrnehmung spätmittelalterlicher Reise- und Stadtbeschreibungen', in: F. Opll (Herausg.), *Bild und Wahrnehmung der Stadt*, Linz, 2004, pp. 45-65.
- Friedman J.B. & Figg K.M. (reds.), *Trade, travel, and exploration in the Middle Ages. An encyclopedia*, New York, 2000.
- Furnée J.H. & Vermeer L. (red.), *Op reis in de negentiende eeuw*, themanummer van *De Negentiende Eeuw*, 2013, jg. XXXVII, 4.
- Gachard L.-P., *Collection des voyages des souverains des Pays-Bas*, Bruxelles, 1874-1881, 4 dln.
- Giebel M., *Reisen in der Antike*, Düsseldorf – Zürich, 1999.
- Goris J.-A. & Marlier G., *Le journal de voyage d'Albert Dürer dans les Anciens Pays-Bas 1520-1521, accompagné du livre d'esquisses à la pointe d'argent et illustré par les peintures et dessins exécutés pendant son voyage*, Bruxelles, 1970.
- Halkin L., 'L'itinéraire de Belgique de Dubuisson-Aubenay (1623-1628)', in: *Revue belge d'Archéologie et d'Histoire de l'Art*, 1946, jg. XVI, pp. 47-76.
- Hamy F.-T. (red.), *Le livre de la description des pays de Gilles le Bouvier, dit Berry, Premier Roi d'Armes de Charles VII, Roi de France, publié pour la première fois avec une introduction et des notes et suivi de l'itinéraire Brugeois, de la Table de Velletri et de plusieurs autres documents géographiques inédits ou mal connus du XVe siècle*, Parijs, 1908.
- Hebbelinck G., 'Les séjours de Marie de Médicis et de Gaston d'Orléans à Bruxelles et dans les Pays-Bas espagnols (1631-1638)', in: *Annales de la Société Royale d'Archéologie de Bruxelles*, 2007, jg. LXVIII, pp. 205-264.
- Heinz W., *Reisewege der Antike. Unterwegs im Römischen Reich*, Stuttgart, 2003.
- Heres Th.L., 'Rustpauze onderweg. Herbergen en wisselstations', in: *Hermeneus*, 2001, 73, pp. 87-101.
- Hoogewerff G.J., *De twee reizen van Cosimo de Medici, prins van Toscane, door de Nederlanden (1667-1669)*, Amsterdam, 1919.
- Jacqmain M., *De idyllische Nederlanden. Antwerpen en de Nederlanden in de 16de eeuw. Lodovico Guicciardini*, Antwerpen – Amsterdam, 1987.
- Jodogne P. (Éd.), *Lodovico Guicciardini (1521-1589). Actes du Colloque international des 28, 29 et 30 mars 1990*, Leuven, 1991.
- Kluit M.E. (red.), *Jacob van Lennep, Nederland in den goeden ouden tijd. Zijnde het dagboek van hunne reis te voet, per trekschuit en per diligence van Jacob van Lennep en zijn vriend Dirk van Hogendorp door de Noord-Nederlandsche provinciën in den jare 1823*, Utrecht, 1942.

- Kruger H., 'Das Stader Itinerar des Abtes Albert aus der Zeit um 1250', in: *Stader Jahrbuch*, 1956, jg. XLVI, pp. 71-124.
- Lang W., 'The Augsburg Travel Guide of 1563 and the Erlinger Road Map of 1524', in: *Imago Mundi*, 1950, jg. VII, pp. 85-88.
- Lavedan P., 'De la Belgique aux Pyrénées au XVIe siècle', in: *Mélanges Jacquemyns*, Bruxelles, 1968, pp. 476-482.
- Leciejewicz L., 'Central and Northern Europe as seen by Early Medieval travellers and geographers', in: J. Graham-Campbell, with M. Valor (Ed.), *The Archaeology of Medieval Europe. Eight to Twelfth Centuries AD*, Aarhus, 2007, pp. 58-59.
- Letts M., (Ed.), *Pero Tafur. Travels and adventures 1435-1439*, London, 1926.
- Letts M. (Ed.), *The travels of Leo of Rozmital through Germany, Flanders, England, France, Spain, Portugal and Italy 1465-1467*, Cambridge, 1957.
- Lindeman R., Scherf Y en Dekker R.M., *Reisverslagen van Noord-Nederlanders uit de zestiende tot begin negentiende eeuw. Een chronologische lijst*, Haarlem, 1994.
- Linskens R., *Reizen en trekken, geboorte en dood in de Middeleeuwen*, Antwerpen, 1983.
- Lonsain B., 'Het reizen en het verkeer in den ouden tijd', in: *Nieuwe Drentsche Volksalmanak*, 1915, pp. 163-187.
- Maćzak A., *De ontdekking van het reizen. Europa in de vroegmoderne tijd*, Utrecht, 1998.
- Marsch A., *Friedrich Bernhard Werner 1690-1776. Corpus seiner europäischen Städteansichten, illustrierten Reisemanuskripte und Topographien von Schlesien und Böhmen-Mähren*, Weißenhorn, 2010.
- Meijer E., 'Op reis in het Romeinse Rijk', in: J.-L. Meulemeester (red.), *Alle wegen leiden naar ... Romeinse wegen in Vlaanderen*, themanummer *Kunsttijdschrift Vlaanderen*, 2004, jg. LIII, 301, pp. 145-152.
- Metzelaar H.H. (ed.), *Met trekschuit en draagstoel. Jan Alensoons Dag-register van een reijs door Vrankrijk, Italië, Switserland ende Duijtschland in 1723 en 1724*, Hilversum, Verloren.
- Michelant H., *Voyage de Pierre Bergeron ès Ardennes, Liège et les Pays-Bas en 1619*, Liège, 1872.
- Monjoie P., *Essai d'un itinéraire de Baudouin V, comte de Hainaut (1168/1171-1195) suivi d'un catalogue des actes de ce prince*, Liège, 1967 (Université de Liège, mémoire de licence inédit).
- Nieuwe geographische Nederlandsche Reise- en Zak-atlas; vervattende Vier en Zeventig gekleurde, nauwkeurig geteekende en gegraveerde, ook accuraat aan elkander sluitende Kaarten Van de Vereenigde Nederlanden; Mitsgaders Eene beknopte algemeene Geographie dezer Provinciën, En eene Aanwyzing, hoe derzelve gevoeglykst kunnen bereisd worden; Nevens een Bericht Der voornaamste Logementen, als mede der Jaarmarkten of Kermissen, en eene korte doch zaakelyke Beschryving van alle Steden en veele andere Plaatsen dezer Landen*, Amsterdam, 1773.
- Odorico P. (dir.), *Nicandre de Corcyre. Le voyage d'Occident*, Toulouse, 2002.
- Ohler N., *Reisen im Mittelalter*, München, 1986.
- Paillard Ch., *Voyage dans les Pays-Bas et maladie d'Éléonore d'Autriche (ou de Portugal), femme de François Ier, d'après des documents inédits tirés des archives du royaume de Belgique*, Bruxelles, 1880.
- Quicke F., 'Itinéraire de Jeanne, duchesse de Brabant, de Limbourg et de Luxembourg (1383-1404)', in: *Bulletin de la Commission Royale d'Histoire*, 1934, jg. XCVIII, pp. 155-218.
- Reizen in de oudheid*, themanummer *Hermeneus*, 2003, jg. LXXIII/II.
- Schayes A.G.B., 'Voyage de Jean-Ernest, duc de Saxe, en France, en Angleterre et en Belgique, en 1613', in: *Trésor National*, 1843, jg. III, 2ième série, pp. 168-254.
- Schuler J.E. (Hg.), *Der älteste Reiseatlas der Welt*, Stuttgart, 1965.
- Shmeller J.A., *Des böhmischen Herrn Leo's von Rožmítal Ritter-, Hof- und Pilger-Reise durch die Abendlande 1465-1467 : Beschrieben von zweien seiner Begleiter*, Stuttgart, 1844.

- Sommé M., 'Les déplacements d'Isabelle de Portugal et la circulation dans les Pays-Bas bourguignons au milieu du XVe siècle', in: *Revue du Nord*, 1970, jg. LII, 205, pp. 183-197.
- Strengolt L. (red.), *Zee-straet. Constantijn Huygen*, Zutphen, 1981.
- Theys C., 'Een reis van Breda naar Brussel in 1836', in: *De Brabantse Folklore*, 1962, 155, pp. 290-317.
- Van Vrugten A., 'Un voyageur de Bohême à la Cour de Bourgogne', in: *Cahiers bruxellois*, 1976, jg. XXI, pp. 60-68.
- Vander Linden H., *Itinéraire de Charles, duc de Bourgogne, Marguerite d'York et Marie de Bourgogne (1467-1477)*, Bruxelles, 1936.
- Vander Linden H., *Itinéraires de Philippe le Bon, duc de Bourgogne (1419-1467) et de Charles, comte de Charolais (1433-1467)*, Bruxelles, 1940.
- Vander Mast A., 'Een Engelse fotograaf in Oudenaarde in 1887', in: *Handelingen van de Geschied- en Oudheidkundige Kring van Oudenaarde, van zijn Kastelnij en van den Lande tussen Maercke en Ronne*, 2011, jg. XLVIII, pp. 54-72.
- Vanderlinden H., 'Le voyage de P. Tafur en Brabant, en Flandre et en Artois (1438)', in: *Revue du Nord*, 1914-1919, jg. V, pp. 216-231.
- Vanhemelryck F., 'Brussel en Brabant gezien door een wereldreiziger op het einde van de 18de eeuw. Een kritisch maar bevooroordeeld waarnemer in een revolutionaire tijd', in: *Eigen Schoon en de Brabander*, 2001, jg. LXXXIV, 7-8-9-10-11, pp. 267-318.
- Vannoppen H., 'Stemmen van buitenlandse reizigers over Vlaanderen', in: *Ons Heem*, 2003, jg. LVI, 1, pp. 53-56.
- Verbesselt J., 'Een Amsterdammer op bezoek te Brussel en omgeving in 1823', in: *Eigen Schoon en de Brabander*, 1995, jg. LXXVIII, 4-5-6, pp. 181-198.
- Verdon J., *Voyager au Moyen Âge*, Parijs, 1998.
- Verhoeven G., "Het byzonderlijk dienstig Reys-boek, of wat er in vreemde landen aan-merkenwaardig, noodig en vermakelijk om te weeten is" : in de Nederlanden gepubliceerde reisgidsen in de periode 1690-1740, Leuven, 2002 (Katholieke Universiteit Leuven, onuitgegeven licentiaatsverhandeling).
- Verhoeven G., 'L'influence des guides imprimés aux Pays-Bas sur la construction et l'évolution de l'espace touristique européen (XVIIe et XVIIIe siècles)', in: *Revue belge de philologie et d'histoire*, 2005, jg. LXXXIII, pp. 399-423.
- Verhoeven G., *Anders reizen? Evolutes in vroegmoderne reiservaringen van Hollandse en Brabantse elites (1600-1750)*, Hilversum, 2009.
- Verhoeven G., 'Venise en automne ; des voyageurs flamands et brabançons sur le Grand Tour (1600-1750)', in: *Fiamminghi a Venezia. Sur les traces des anciens Pays-Bas à Venise*, Bruxelles, 2010, pp. 135-159.
- Verhoeven G., 'Een zoet verval. Nederlandse reizigers en hun visie op de stad aan de stroom (1600-1750)', in: *Stad en Stroom. Antwerpse identiteit(en) en vijf eeuwen discours rond de sluiting van de Schelde*, themanummer *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 2010, 123, 4, pp. 521-533.
- Vroom W., "Eine der wunderbarsten Städte Europas'. Amsterdam in vroege reisgidsen (1838-circa 1865)', in: *De verbeelde wereld. Liber amicorum voor Boudewijn Bakker*, Bussum, 2008, pp. 18-23.
- Wade Labarge M., *Medieval Travellers: The Rich and the Restless*, 1982.
- Zotz Th., 'Itinerare und Orte der Herrschaft adliger Eliten im Deutschen Südwesten vom 9. bis zum 11. Jahrhundert', in: Ph. Depreux, F. Bougard & R. Le Jan, *Les élites et leurs espaces. Mobilité, Rayonnement, Domination (du VIe au XIe siècle)*, Turnhout, 2007, pp. 173-187.

3.9 Stedelijke wegennet

Adriaenssen F., 'Het Zollikofer-de Vigneplan en de Compagnie Immobilière', in: *Urbanisatie in de 19de eeuw*, Gent, 1986, pp. 7-87.

Apers J., Vandenbreeden J. & Van Santvoort L., 'Chronologisch overzicht van de belangrijkste stedenbouwkundige feiten in en rond Brussel, 1780-1982', in: *Straten en stenen. Brussel: stadsgroei 1780-1980. Tentoonstelling ingericht door de Generale Bankmaatschappij in samenwerking met het Sint-Lukasarchief en G. Abeels. 18/11/82 - 21/1/83*, Brussel, 1982, pp. 10-122.

Bartholomieux B., Hendriks V. & Acke B., 'Archeologisch onderzoek Grote Markt Lier (Antwerpen)', in: M.C. Laleman & G. Vermeiren (red.), *Archaeologia Mediaevalis 35*, Gent, 2012, pp. 7-9.

Baudoux-Rousseau L., Carbonnier Y. & Bragard Ph. (red.), *La place publique urbaine du Moyen Âge à nos jours*, Arras, 2007.

Bouvier J.-C., 'A la Rotonde ou sur le Cours', in: J.-C. Bouvier & J.-M. Guillion, *La toponymie urbaine. Significations et enjeux. Actes du Colloque tenu à Aix-en-Provence, 11-12 décembre 1998*, Paris, 2001, pp. 239-246.

Bouvier J.-C., *Les noms de rues disent la ville*, Paris, 2007.

Bradford Smith E., 'City Planning in the Florentine Commune: Santa Maria Novella, its Piazza and its Neighborhood', in: B. Arízaga Bolumburu & J.A. Solórzano Telechea (red.), *Construir la ciudad en la edad media*, Logroño, 2010, pp. 477-496.

Bruggeman J., Quintelier A. & Reyns N., 'Archeologisch onderzoek op de markt van Lokeren (Oost-Vlaanderen)', in: M.C. Laleman & G. Vermeiren (red.), *Archaeologia Mediaevalis 35*, Gent, 2012, pp. 55-60.

Calabi D., *The Market and the City. Square, Street and Architecture in Early Modern Europe*, Hampshire – Burlington, 2004.

Caulier V., De Maeyer W., Lettany L., Troubleyn L. & Wouters W., 'Het archeologisch onderzoek op de Grote Markt (2001-2002)', in: *Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen*, 2003, jg. CVII, 1, pp. 35-42.

Charruadas P., Loir Ch. & Vannieuwenhuyze B., 'L'évolution du réseau viaire du Coudenberg', in: V. Heymans (dir.), L. Cnockaert & F. Honoré (coörd.), *Le palais du Coudenberg à Bruxelles. Du château médiéval au site archéologique*, Bruxelles, 2014, pp. 38-40.

Clabots A., 'Een bouwpromotor in actie te Brussel in de 17de eeuw', in: *Eigen Schoon en de Brabander*, 1992, jg. LXXIV, 7-8-9, pp. 279-306.

Cleppe B. & Uyttenhove P., 'Infrastructuur en stedenbouw', in: M. Boone & G. Deneckere, *Gent stad van alle tijden*, Brussel – Gent, 2010, pp. 200-249.

De Groote K., Moens J. & De Block A., 'Een 12de-eeuwse stenen weg onder het Sint- Martensplein te Aalst (O.-VI.)', in: *Archaeologia Mediaevalis 24*, 2001, pp. 81-83.

De Maeyer W., Lettany L., Troubleyn L. & Wouters W., 'Het archeologisch onderzoek op de Veemarkt (2002-2003)', in: *Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen*, 2003, jg. CVII, 1, pp. 43-46.

De Meulder B., Schreurs J., Cock A. & Notteboom B., 'Sleutelen aan het Belgische stadslandschap', in: *OASE 52*, 1999, pp. 78-113.

De Sint-Hubertusgalerijen. Geschiedenis & restauratie, Brussel, 1998.

De Vries B., *Pleinen van Nederland. Een typologische analyse van het Nederlandse stadspan*, Utrecht, 1990.

Delaruelle S. & Tops B., *Turnhout en de Grote Markt. De geschiedenis archeologisch bekeken*, Turnhout, 2012.

Demey Th., 'De Expo bereidt de weg voor koning auto', in: G. Pluvinage (red.), *Expo 58. Tussen droom & werkelijkheid*, Brussel – Tielt, 2008, pp. 63-70.

- Derez M., 'Een plein voor de bibliotheek. Bij de heraanleg van het Monseigneur Ladeuzeplein te Leuven', in: *Monumenten & Landschappen*, 1990, pp. 29-54.
- Desart R. & Quievreux L., *Les impasses de Bruxelles*, Bruxelles, 1969.
- Eggericx L., *Les boulevards du centre*, Bruxelles, s.d. (= *Bruxelles, ville d'art et d'histoire*, 20).
- Elsen J., De Ceukelaire M., Dreesen R., Duser M., Goemaere E., Tolboom H.-J. & Tourneur F., 'Keihard bedreigd erfgoed – de kassei: de geschiedenis van onze steden met de voeten getreden', in: H. De Clercq & W. Quist (Eds.), *Geological survey of Belgium. 5de Vlaams – Nederlandse Natuursteendag. 15-16.5.2014* Brussel. Betekenisvol gebruik van natuursteen, Brussel, Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen, 2014, pp. 15-29.
- Furnée J.H., 'Visiting the theatre. Spatial regulation and segregation around theatre halls: Amsterdam and The Hague, 1750-1900', in: *Histoire Urbaine*, 2013, 38, pp. 133-156.
- Gaiardo L., *Gangen in Brussel*, Brussel, 2000 (= *Brussel, stad van kunst en geschiedenis*, 27).
- Gautier-Dalche J., 'La place et les structures municipales en Vieille-Castille', in: *Plazas et sociabilité en Europe et Amérique latine*, Madrid, 1982, pp. 53-59.
- Gombert Ch., *De ringlanen van de Hallepoort tot het Rogierplein*, Brussel, 2005 (= *Brussel, stad van kunst en geschiedenis*, 40).
- Gorissen P., Rechte straten te Hasselt, in: *Het Oude Land van Loon*, 1947, jg. II, 1, pp. 18-20.
- Hamers D. & Nabielek K., *Bloeiende bermen: Verstedelijking langs de snelweg*, Rotterdam – Den Haag, 2006.
- Hanawalt B.A., 'The Contested Streets of Medieval London', in: *Die Strasse. Zur Funktion und Perzeption öffentlichen Raums im späten Mittelalter. Internationales Round Table Gespräch. Krems an der Donau. 2. und 3. Oktober 2000*, Wien, 2001, pp. 149-157.
- Handleiding voor de onderzoeken in het stadsarchief, aangaande de openbare wegen*, Brussel, s.d.
- Haneca K., Dewilde M., Eryvynck A., Boeren I., Beeckman H., Goetghebeur P. & Wyffels F., 'De 'houten eeuw' van een Vlaamse stad. Archeologisch en dendrochronologisch onderzoek in Ieper (prov. West-Vlaanderen)', in: *Relicta 4. Archeologie, Monumenten- en Landschapsonderzoek in Vlaanderen*, Brussel, 2009, pp. 99-133.
- Het ongeschreven Mechelen. Archeologisch onderzoek op de Grote Markt en de Veemarkt 2001-2003*, Mechelen, 2003.
- Hillewaert B. & Hollevoet Y., 'Huisvuil onder het wegdek, een vroeg 13de-eeuws aardewerkcomplex uit de Marktstraat te Oudenburg (prov. West-Vlaanderen)', in: *Archeologie in Vlaanderen IV*, Zellik, 1995, pp. 279-289.
- Kerremans R., 'De centrale lanen', in: *Architecturale gehelen in het Brussels gewest*, Tielt, 1997, pp. 79-80.
- Laleman M.C. (dir.), Dupont G., Lachaert P.-J., Meillander V., Staelens S. & Steurbaut P., *Op weg door Gent. Historische routes in het stedelijk landschap*, Gent, 2013.
- Lecuppre-Desjardin É., 'Grote schoonmaak in de stad. De sanering, beveiliging en ruimtelijke inrichting van de stad naar aanleiding van vorstelijke plechtigheden in de Bourgondische Nederlanden (14e-15e eeuw)', in: *Jaarboek voor Ecologische Geschiedenis 2002*, Gent, 2002, pp. 19-35.
- Leguay J.-P., 'La rue : élément du paysage urbain et cadre de vie dans les villes du Royaume de France et des grands fiefs aux XIVe & XVe siècles', in: *Le paysage urbain au Moyen-Age. Actes du Xie Congrès des historiens médiévistes de l'enseignement supérieur*, Lyon, 1981, pp. 23-60.
- Leguay J.-P., *La rue au Moyen Age*, Rennes, 1984.
- Lelarge A., 'De la promenade des remparts à la promenade des boulevards : le cas bruxellois (XVIIe-XIXe siècle)', in: Loir C. & Turcot L. (red.), *La promenade au tournant des XVIIIe et XIXe siècles (Belgique – France – Angleterre)*, Bruxelles, 2011, pp. 41-59.
- Lindström D., 'Daily life, urban identity and urban order. The Street in Sixteenth and Seventeenth Century Swedish Towns', in: L. Nilsson (red.), *Urban Europe in Comparative Perspective. Stockholm 30th August –*

- 2nd September 2006. *Papers presented at the Eight International Conference on Urban History, Stockholm 2006*, Stockholm, 2006.
- Loir C., 'Circulation et théâtromanie au temps des embellissements : la question de la mobilité dans les projets de salles de spectacles à Bruxelles (1785-1792)', in: *Histoire urbaine*, 2013, 38, pp. 111-131.
- Loir C., 'Zien en gezien worden. De Brusselse promenades in de 18de en 19de eeuw', in: *Erfgoed Brussel*, 2013, 6-7, pp. 44-61.
- Loir C. & Turcot L. (red.), *La promenade au tournant des XVIIIe et XIXe siècles (Belgique – France – Angleterre)*, Bruxelles, 2011.
- Lubberding H.H.J., 'Een houten straat in Deventer', in: *Westerheem* 36, 1987, pp. 202-205.
- Maire J. & Loir Ch. (red.), 'Marché et espace urbain de l'Antiquité à nos jours', in: *Clara*, 2013, 1, pp. 9-11.
- Masschaele J., 'The Public Space of the Marketplace in Medieval England', in: *Speculum*, 2002, jg. LXXVII, 2, pp. 383-421.
- Pascalis S., 'La promenade, nouvelle place plantée de la ville française des XVIIe et XVIIIe siècles', in: L. Baudoux-Rousseau, Carbonnier Y. & Bragard P. (red.), *La place publique urbaine du Moyen Âge à nos jours*, Arras, 2007, pp. 193-202.
- Serneels W., 'De grote tracés', in: *Architecturale gehelen in het Brussels gewest*, Tielt, Lannoo, 1997, pp. 74-79.
- Siebrand M., 'Bruxelles, impasse de la Bobine. Études topographique, archéologique et architecturale', in: *Vie archéologique*, 2000, 53-54, pp. 4-23.
- Smolar-Meynart A., '1. Le quartier du Marais et la genèse de la place Saint-Michel du XIIIe siècle à 1776', in: D'Hainaut-Zveny B. (dir.), *La Place des Martyrs*, Bruxelles, 1994, pp. 25-65.
- Stynen A., 'Omstreden nieuwkomers. Bomen in het Antwerpse straatbeeld (1850-1914)', in: *Tijd-Schrift. Heemkunde en lokaal-erfgoedpraktijk in Vlaanderen*, 2014, IV, 2, pp. 18-29.
- Texier S. (dir.), *Voies publiques. Histoires et pratiques de l'espace public à Paris*, Paris, 2006.
- Traversier M. & Loir C., 'Pour une perspective diachronique des enjeux urbanistiques et policiers de la circulation autour des théâtres (Antiquité, XVIIIe-XIXe siècles)', in: *Histoire urbaine*, 2013, 38, pp. 5-18.
- Turcot L., 'Policer la promenade : les Champs-Élysées au XVIIIe siècle', in: C. Dolan (dir.), *Entre justice et justiciables : les auxiliaires de la justice du Moyen Âge au XXe siècle*, Laval, 2005, pp. 137-156.
- Turcot L. & Loir C., 'La promenade : un objet de recherche en plein essor', in: Loir C. & Turcot L. (éds.), *La promenade au tournant des XVIIIe et XIXe siècles (Belgique – France – Angleterre)*, Brussel, 2011, pp. 7-20.
- Vaillancourt D., *Les urbanités parisiennes au XVIIe siècle. Le livre du trottoir*, Parijs, 2010.
- Van Buyten L., 'Infrastructuur en revolutie. Openbare werken en urbanisatie te Leuven tijdens de tweede helft van de 18e eeuw', in: *Leuven, een stad die groeit. Een gemeenschap bouwt aan haar milieu*, Leuven, 1975, pp. 71-102.
- Van de Walle A.L.J., 'Excavations in the ancient centre of Antwerp', in: *Medieval Archaeology*, 1961, jg. V, pp. 123-136.
- Vandekerchove V., 'Opgravingen op de Grote Markt en in de museumtuin: een archeologische zoektocht naar Leuvens verleden', in: *Arca Lovaniensis artis atque historiae reserans documenta*, 1996, jg. XXV, pp. 31-60.
- Vanderpelen-Diagre C., 'Élégance et pragmatisme. La circulation autour du théâtre de la Monnaie à Bruxelles au XIXe siècle', in: *Histoire Urbaine*, 2013, 38, pp. 157-174.
- Vannieuwenhuyze B., 'Wegen in beweging. De in- en uitvalswegen van laatmiddeleeuws Brussel (13de-15de eeuw)', in: *Cahiers bruxellois*, 2009-2010, jg. XLI, pp. 7-29; 2010, jg. XLII, pp. 3-32.
- Verhaeghe F., 'L'espace civil et la ville. Rapport introductif', in: P. Demolon, H. Galninié & F. Verhaeghe, *Archéologie des villes dans le Nord-Ouest de l'Europe (VIIe-XIIIe siècle). Actes du IVe Congrès International d'Archéologie Médiévale (DOUAI, 1991)*, Douai, 1994, pp. 145-190.

Verniers L., 'Brusselsche gangen', in: *De Brabantsche Folklore*, 1934, jg. XIV, 80, pp. 79-158.

Vervoort R., 'Archeologen kijken onder de markt', in: P. Buyse, L. Meganck, E. Vandeweghe & R. Vervoort, *De Grote Markt van Dendermonde van boven tot onder bekeken*, Gent, 2007, pp. 26-52.

Willaumez M.-F., *Les passages-galeries du XIXe siècle à Bruxelles*, Bruxelles, 1983.

3.10 Wegennet en ecologie

Groenbeheersplan voor de gewestwegen T300 – N378, Brussel, 2003 (Vlaamse Overheid – Agentschap Wegen en Verkeer – Afdeling Planning en Coördinatie – Projectgroep Natuurtechniek, onuitgegeven rapport).

Herault B., Cucherat X. & Parmentier E., *Inventaire botanique, malacologique et micromammalogique des chemins creux de la vallée de la Dyle*, 2000 (onuitgegeven eindwerk).

Hermans E. (red.), *Holle wegen. Handleiding*, Heverlee, 2000.

Janssens L. & Claus K., *Vademecum natuurtechniek. Inrichting en beheer van wegen*, Brussel, 1996.

Logeman D. & Schoorl E.F., *Verbindingswegen voor plant en dier*, Utrecht – Amsterdam, 1988.

Martin S.R., 'The Long Meadow: An Historical Ecology of Roadsides in Britain', in: *Landscapes*, 2003, 2, pp. 90-110.

Schepers F. & Schols R., *Ecologie en beheer van holle wegen in Zuid-Limburg*, 1985 (onuitgegeven eindwerk).

Van der Enden R., *Onderhoudsplan holle wegen en houtige taluds in de gemeente Nuth*, Roermond, 1996.

Van Hoye E., *Basis voor een beheersplan voor plattelandswegen met houtige bermvegetatie in Bierbeek*, Leuven, 1993 (Katholieke Universiteit Leuven, onuitgegeven scriptie).

Van Tol G., 'Beplantingen langs oude rijkswegen', in: *Groen*, 1987, XLIII, 11, pp. 33-35.

Zonderwijk P., *De bonte berm. De rijke flora en fauna langs onze wegen*, Ede, 1979.

Zwaenepoel A., *Beheer en typologie van wegbermvegetaties in Vlaanderen*, Gent, 1993 (Rijksuniversiteit Gent, onuitgegeven doctoraatsverhandeling).

Zwaenepoel A., *Werk aan de berm*, Antwerpen, 1998.

Zwaenepoel A. & Maelfait J.-P., 'Bermen en dijken van 'het weiden langs 's heren straeten' tot het bermbesluit', in: M. Hermy & De Blust G. (Red.), *Punten en lijnen in het landschap*, Brugge - Haarlem, 1997, pp. 143-171.

3.11 Auto(snel)wegen

Gregoire J.M., *Autosnelwegen in België. Ontstaan en verwezenlijking*, Brussel, 1984.

Haesaerts G., *De financiering van de wegenbouw*, Gent, 1968 (= *Verhandelingen van de Hogere School voor Handels- en Economische Wetenschappen*, dl. 3).

Hamers D. & Nabielek K., *Bloeiende bermen. Verstedelijking langs de snelweg*, Rotterdam – Den Haag, 2006.

Nijenhuis W. & van Winden W., *De diabolische snelweg. Over de traditie van de mooie weg in het Nederlandse landschap en het verlangen naar de schitterende snelweg in de grote stad*, Rotterdam, 2007.

Placq G., 'Le développement du réseau routier belge de 1830 à 1940', in: *Bulletin de l'Institut de Recherches Economiques et Sociales*, 1951, jg. XVII, pp. 425-459.

Smets M. & Esser B., *Snelwegverhalen*, Rotterdam, 2011.

Spijkerman H., 'De Zeeweg, Europa's oudste autostrada: Een ontwerp van de Haarlemse landschapsarchitect L.A. Springer', in: *Haarlem Jaarboek 2003*, Haarlem, 2004, pp. 89-116.

Thiry A., 'Les travaux routiers en 1950', in: *Tijdschrift der Openbare Werken van België*, 1950, jg. CIII, pp. 451-455.

Van de Wall R., "Bouwen voor een onbekende toekomst". *De totstandkoming van het Belgische autosnelwegennet (1935-1989)*, Leuven, 2007 (Katholieke Universiteit Leuven, onuitgegeven licentiaatsverhandeling).

Velle K., *Het Ministerie van Openbare Werken (1837-1990)*, Brussel, 1993, 3 dln.

Wegen gisteren... en vandaag, Brussel, 1979.

3.12 Postwezen

Aerts E., 'Het ontstaan van de post. Persoonlijke creativiteit of structureel gegeven', in: Janssens L. & Meurrens M. (red.), *De post van Thurn und Taxis 1489 – 1794*, Brussel, 1992, pp. 9-10.

Bailien H., 'De Postdienst te Tongeren tot in het midden der XIXe eeuw', in: *Ons Heem*, 1951, jg. IX, 2, pp. 35-44 & 53.

Bartels J.A.C., 'De Paardenposterij in Nederland', in: J. Jobé, *Van koetsen en karossen*, Haarlem, 1977, pp. 157-173.

Behringer W., 'Brussel, centrum van het internationaal postnet', in: Janssens L. & Meurrens M. (red.), *De post van Thurn und Taxis 1489 – 1794*, Brussel, 1992, pp. 21-42.

Behringer W., 'Communications Revolutions: A historiographical context', in: *German History*, 2006, jg. XXIV, pp. 333-375.

Behringer W., 'La "révolution des communications" au début des temps modernes, mots clé pour une systématisation', in: *Francia. Forschungen zur westeuropäischen Geschichte*, 2007, jg. XXXIV, pp. 155-193.

Claes F., 'Posterijen en poststukken: enige termen', in: *Ons Heem*, 1988, jg. XLII, 2, pp. 40-41.

Dallmeier M., 'Die Thurn und Taxis in den Spanisch-Österreichischen Niederlanden (Belgien). Herkunft – Aufstieg – Repräsentation und Besitzungen', in: Janssens L. & Meurrens M. (red.), *De post van Thurn und Taxis 1489 – 1794*, Brussel, 1992, pp. 43-67.

Devos J., 'La Poste au service des diplomates espagnols accrédités auprès des Cours d'Angleterre et de France. (1555-1598)', in: *Bulletin de la Commission Royale d'Histoire*, 1938, jg. CIII, 3, pp. 205-267.

Gerits J., 'Bibliografisch overzicht van het Postwezen in Vlaanderen', in: *Ons Heem*, 1988, jg. XLII, 2, pp. 62-67.

Habermann F.W.A., 'Postroutes en postwagens in de 19^e eeuw', in: *Tijdschrift voor Economische Geografie*, 1941, pp. 180-186.

Harms H., 'Postkaarten uit de Nederlanden', in: *Caert-Thresoor*, 1988, pp. 41-46.

Janssens L., 'De stadsboden en de diligenciediensten in concurrentie met de post van de familie de Tassis. Een eindeloze reeks processen', in: Janssens L. & Meurrens M. (red.), *De post van Thurn und Taxis 1489 – 1794*, Brussel, 1992, pp. 73-81.

Janssens L., 'De werking van de post en het statuut van zijn ambtenaren', in: Janssens L. & Meurrens M. (red.), *De post van Thurn und Taxis 1489 – 1794*, Brussel, 1992, pp. 81-98.

Janssens L. & Meurrens M. (red.), *De post van Thurn und Taxis 1489 – 1794*, Brussel, 1992.

Leyden F., 'Een kaart der postroutes van het voormalige koninkrijk Holland in 1810', in: *Tijdschrift van het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap*, 1937, jg. LIV, pp. 551-569.

Lotz W. (Herausg.), *Deutsche Postgeschichte. Essays und Bilder*, Berlijn, 1989.

Lowagie H., 'Communicatie en postsystemen in het laatmiddeleeuwse Brugge', in: *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge*, 2010, 147, 1, pp. 49-66.

Meurrens M., 'De Tassische Post in dienst van de koning en zijn administratie tijdens de 16^e en de 17^e eeuw', in: Janssens L. & Meurrens M. (red.), *De post van Thurn und Taxis 1489 – 1794*, Brussel, 1992, pp. 69-73.

- Overvoorde J.C., *Geschiedenis van het postwezen in Nederland vóór 1795, met de voornaamste verbindingen met het buitenland*, Leiden, 1902.
- Seggern H.V., 'Die Entstehung des Postwesens in Mitteleuropa – Eine „Kommunikationsrevolution“?', in: *Francia. Forschungen zur westeuropäischen Geschichte*, 2007, jg. XXXIV, pp. 195-216.
- Teitler H.C., 'De postdienst in het Romeinse Rijk', in: J.-L. Meulemeester (red.), *Alle wegen leiden naar ... Romeinse wegen in Vlaanderen*, themanummer *Kunsttijdschrift Vlaanderen*, 2004, jg. LIII, 301, pp. 165-168.
- Teitler H.C., 'De Romeinse post', in: *Hermeneus*, 2001, 73, pp. 130-135.
- Ten Brink E.A.B.J., *Geschiedenis van het Nederlandse postwezen, 1795-1810. Het ontstaan van een rijksdienst onder de Bataafsche Republiek en het Koninkrijk Holland*, 's-Gravenhage, 1950.
- Ten Brink E.A.B.J., 'Postritten en postroutes via West-Brabant in de Bataafse en de Franse tijd', in: *Varia Historica Brabantica*, 1962, pp. 219-256.
- Ten Brink E.A.B.J., 'De oprichting van de Paardenposterij te Rotterdam 1809-1810', in: *Rotterdams Jaarboekje*, 1968, pp. 169-193.
- Van Brink J.D., *Historisch overzicht van het Maastrichtse postwezen*, 's-Gravenhage, 1936.
- Van Houtte J.A., 'Les postes dans les Pays-Bas méridionaux sous la maîtrise des Tour et Tassis', in: Meurrens M. & Janssens L. (eds.), *La poste des Tour et Tassis 1489 - 1794*, Bruxelles, 1992, pp. 11-20.
- Weber R.E.J., 'De koninklijke postwagen Gent – Amsterdam', in: *Spiegel Historiae*, 1971, pp. 12-17.

3.13 Beleving en erfgoedwaarde, planning en beheer

- Adriaenssens I., Stuyven K. & Vanreusel J., *Zeg nooit zomaar weg tegen een straat*, Brussel, 1988.
- Bakker J.A., 'On the Possibility of Reconstructing Roads from the TRB period', in: *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek*, 1976, jg. XXVI, pp. 63-91.
- Clays S., Lauwaert I. & Verdonck F., *Wegwijzer trage wegen. Praktische tips, voorbeelden en informatie*, s.l., 2010.
- Clays S., Vandevyvere A., Kinnaer A. & Vangeel Z., *Wegwijs in de trage wegen. Van planning tot uitvoering*, Gent, 2011.
- De Baecque A., *La traversée des Alpes. Essai d'histoire marchée*, Paris, 2014.
- Decler K., *Naar een goede praktijk voor beheer en inrichting van "trage wegen" in het landbouwgebied*, Brussel, 2005 (Inbo, onuitgegeven nota I.N.A2005.49).
- Delnooz A., *Buurtwegen : milieuvriendelijke en veilige verbindingen binnen een gemeente. Een analyse van de toestand in Balen*, Hasselt, 2010 (Universiteit Hasselt, onuitgegeven masterproef).
- Deruyter G., 'Buurt- en voetwegen binnen trage mobiliteit', in: F. Witlox & V. Van Acker (red.), *Proceedings van de Tweede Belgische Geografendag - Mobiliteit, Maatschappij en Milieu in Kaart Gebracht*, 2005, pp. 291-296.
- Deruyter G., 'Digitaliseren archiefkaarten leidt niet tot Atlas voor Trage Mobiliteit', in: *Geoplatform*, 2008, 2, pp. 16-19.
- Deruyter G., *De Atlas der Buurtwegen als archiefbron en basis voor de uitbouw van een netwerk van trage wegen in het Vlaams en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest*, Gent, 2005 (Universiteit Gent, onuitgegeven doctoraatsproefschrift).
- Draye A.M., *Onze buurtwegen juridisch bekeken*, Brussel, 2002.
- Elsen J., De Ceukelaire M., Dreesen R., Duser M., Goemaere E., Tolboom H.-J. & Tourneur F., 'Keihard bedreigd erfgoed – de kassei: de geschiedenis van onze steden met de voeten getreden', in: H. De Clercq & W. Quist (Eds.), *Geological survey of Belgium. 5de Vlaams – Nederlandse Natuursteendag*. 15-16.5.2014 Brussel. Betekenisvol gebruik van natuursteen, Brussel, 2014, pp. 15-29.
- Gower K., 'Pursuing the Chemin and the Coquilles St. Jacques in Paris', in: *Peregrinations*, 2003, 1, 3, pp. 23-30.

Grazuleviv-ciute-Vileniske I. & Matijosaitiene I., 'Cultural Heritage of Roads and Road Landscapes: Classification and Insights on Valuation', in: *Landscape Research*, 2010, jg. XXXV, 4, pp. 391-413.

Hoofdstraten in stad en dorp. Openbaar Domein en Verkeer, Brussel, 1984.

Hundsichler H., 'Via sive Vita. Strasse und Weg in der Christlichen Metaphorik', in: *Die Strasse. Zur Funktion und Perzeption öffentlichen Raums im späten Mittelalter. Internationales Round Table Gespräch. Krems an der Donau. 2. und 3. Oktober 2000*, Wien, 2001, pp. 9-30.

Hvattum M., Kampevoid Larsen J., Brenna B. & Elvebakk B., *Routes, roads and landscapes*, Farnham – Burlington, 2011.

Jacobs A.B., *Great streets*, Cambridge – London, 1993.

Macfarlane R., *De oude wegen. Een voetreis*, Amsterdam, 2013.

Mars W., Van Schuppen S. & Wolfs R., *Zwartwitboek. Kansen en knelpunten in Nederland wandelland. Tips, raadgevingen en praktijkvoorbeelden voor wandelaars, padenmakers en beleidsmakers*, Amersfoort, 1997.

Minnen B., *Trage wegen in Rotselaar*, Rotselaar, 2010.

Nijenhuis W. & van Winden W., *De diabolische snelweg. Over de traditie van de mooie weg in het Nederlandse landschap en het verlangen naar de schitterende snelweg in de grote stad*, Rotterdam, 2007.

Ruiz R., Rodríguez F. & Coronado J.M., 'Identification and assessment of engineered road heritage: A methodological approach', in: *Journal of Cultural Heritage*, 2014, jg. XV, pp. 36-43.

Smets M. & Esser B., *Snelwegverhalen*, Rotterdam, 2011.

Stern M., 'Changing use and meaning of the street', in: Vernez-Moudon A. & Laconte P. (eds.), *Streets as public property : opportunities for public/private interaction in planning and design*, Washington, 1983, pp. 93-94.

Straten kijken. Naar meer systematiek en kwaliteit in het veiliger en leefbaarder maken van de straten binnen de bebouwde kom. Realisaties in de eerste helft van de jaren negentig in Vlaanderen, Brussel, 1997.

Tate D.F., 'Memory lane: the street as mnemonic element of urban form and culture', in: Vernez-Moudon A. & Laconte P. (eds.), *Streets as public property : opportunities for public/private interaction in planning and design*, Washington, 1983, pp. 95-99.

Van Rompuy S., *De invloed van technologie op het gebruik van de straat en haar beeld tussen 1834 en 1962*, Gent, 2010 (Universiteit Gent, onuitgegeven masterscriptie).

Van Toorn L.M. & De Jong J., *Kroel'n in 't Zand. Definitief actieprogramma, Berkelland – Bronckhorst – Lochem – Zutphen*, 2009 (onuitgegeven rapport).

Vanmaele N., 'Landelijke wegen in cultuurhistorisch perspectief', in: *VCM Contact*, 2003, jg. X, 37, 17 pp.

Vernez-Moudon A. & Laconte P. (red.), *Streets as public property : opportunities for public/private interaction in planning and design*, Washington, 1983.

Wastiels F., *Handboek voor het wegenrecht*, Brugge, 1978.

4. Literatuur over het lokale en regionale wegennet

4.1 Antwerpen

Badot A., 'L'organisation du transport des personnes entre Bruxelles et Anvers au XVIIIe siècle', in: *Cahiers bruxellois*, 2008-2009, jg. XL, pp. 105-133.

Baillieul B., 'De steenwegaanleg rond Antwerpen tijdens het Oostenrijks bewind (1715-1794)', in: *Bijdragen tot de Geschiedenis*, 1973, jg. LXVI, 1-2, pp. 102-134.

Blondé B., 'De transportwegen en de economische ontwikkeling in de regio Antwerpen-Mechelen-Lier (1710-1790)', in: *Bijdragen tot de Geschiedenis. De Brabantse Stad. Tiende colloquium, Brussel 23 en 24 september 1993*, 1995, jg. LXXVIII, 1-4, pp. 93-105.

De Naeyer A., 'Land-, water- en luchtwegen', in: R. Baetens (red.), *Industriële revoluties in de provincie Antwerpen*, Antwerpen – Weesp, 1984, pp. 252-287.

Flaba M., *De aanleg van de steenweg Mechelen-Leuven (1730-1740)*, Leuven, 1983 (Katholieke Universiteit Leuven, onuitgegeven licentiaatsverhandeling).

Keersmaekers F., 'Van diligence naar autobus. De Antwerpse provincieraad en het openbaar vervoer', in: *Ons Heem*, 1992, jg. XLVI, 2, pp. 66-77.

Keersmaekers F., 'Van diligence naar autobus. De Antwerpse provincieraad en het openbaar vervoer', in: *Ons Heem*, 1992, jg. XLVI, 2, pp. 66-77.

Peeters R., 'Bijdrage aangaande het Kempisch Verkeerswezen en de handelstrafiek, bijzonderlijk in Oostelijke richting', in: *Taxandria*, 1954, Nieuwe Reeks XXVI, 1-2-3-4, pp. 151-205.

Rombauts W., 'Van transit tot periferie ? Hoogstraten, 1550 – 1885', in: *Bijdragen tot de Geschiedenis. De Brabantse Stad. Tiende colloquium, Brussel 23 en 24 september 1993*, 1995, jg. LXXVIII, 1-4, pp. 129-169.

4.2 Limburg

Bailien H., 'De Postdienst te Tongeren tot in het midden der XIXe eeuw', in: *Ons Heem*, 1951, jg. IX, 2, pp. 35-44 & 53.

'Breedte der wegen in vorige eeuwen, onder de jurisdictie van 't Loonsch hof van Vliermael (uit een handschrift)', in: *De Maasgouw*, 1881, jg. III, 106, p. 419.

Knaepen J., 'La route d'Aix-la-Chapelle à Visé', in: *Bulletin de l'Institut Archéologique Liégeois*, 1951, jg. LXVIII, pp. 5-37.

Mennen J., 'Een Romeinse weg door het Dommelgebied van Tongeren naar Rossum ?', in: *Noordbrabants Historisch Jaarboek*, 2003, pp. 10-52.

Van de Venne J., 'Iets over maten van wegen en voetmaten', in: *Maasgouw*, 1911, pp. 35-36.

Vanderhoeven M., 'Iets over het Romeins stratennet van Tongeren', in: *Limburg*, 1955, jg. V-VI, pp. 122-128.

4.3 Oost-Vlaanderen

Adriaenssen F., 'Het Zollikofer-de Vigneplan en de Compagnie Immobilière', in: *Urbanisatie in de 19de eeuw*, Gent, 1986, pp. 7-87.

Arickx B., *De aanleg van de steenweg Kortrijk-Gent 1716-1722*, Leuven, 1972 (Katholieke Universiteit Leuven, onuitgegeven licentiaatsverhandeling).

Coppejans-Desmedt H., 'De verbinding van Breskens met Gent en Brugge in de Franse Tijd', in: *Bijdragen voor de geschiedenis der Nederlanden*, 1956, pp. 69-76.

De Boeck D., *Onze wegen in historisch perspectief*, Erpe-Mere, 2003 (bundeling van 16 bijdragen verschenen in de *Mededelingen van de Heemkundige Kring van Erpe – Mere*, 1998-2002).

De Jaegher L., *De verbetering van het wegennet in de regio Oudenaarde 1800-1914*, Gent, 2002 (Universiteit Gent, onuitgegeven licentiaatsverhandeling).

De Meirman R. & Van der Linden G., 'De dries van Sinaai. Een plein met erfgoedwaarde', in: *Monumenten & Landschappen*, 2013, jg. XXXII, 2.

De Paddestraat en haar renovatie. Brochure bij tentoonstelling 30/9-2/10/1988, Zottegem, 1988.

Soens T., Jongepier I. & Van Onacker E., *Een historische studie van het stratenpatroon van Doel*, Antwerpen, 2014 (onuitgegeven studierapport, Agentschap Onroerend Erfgoed).

Thoen H. & Vanhoutte S., 'De Romeinse wegen in het Vlaamse kustgebied. Leiden alle wegen naar Oudenburg?', in: *Alle wegen leiden naar... Romeinse wegen in Vlaanderen. Kunsttijdschrift Vlaanderen*, 2004, jg. LIII, 301, pp. 176-184.

Weber R.E.J., 'De koninklijke postwagen Gent – Amsterdam', in: *Spiegel Historiae*, 1971, pp. 12-17.

4.4 Vlaams-Brabant

'Anciens règlements concernant les routes, ponts, chaussées et sentiers dans le Brabant et les quartiers d'Outre-Meuse', in: *Publications de la Société Historique et Archéologique dans le Duché de Limbourg*, 1872, jg. IX, pp. 343-345.

Augustus L., 'Wijnstraat of Wijngracht. Het Oostlimburgse tracé van de middeleeuwse handelsweg: Keulen – Vlaanderen', in: *De Maasgouw. Tijdschrift voor Limburgse geschiedenis en oudheidkunde*, 1973, jg. XCII, kol. 176-194.

Blondé B., 'Transport and the Economic Development of Brabant in the 18th century', in: *Economic Growth and Structural Change. Comparative Approaches over the Long Run on the Basis of Reconstructed National Accounts*, Leuven, 1993.

Blondé B., 'De transportwegen en de economische ontwikkeling in de regio Antwerpen-Mechelen-Lier (1710-1790)', in: *Bijdragen tot de Geschiedenis. De Brabantse Stad. Tiende colloquium, Brussel 23 en 24 september 1993*, 1995, jg. LXXVIII, 1-4, pp. 93-105.

Blondé B., 'Steenwegen, transportkosten, tijdsbesef, economische ontwikkeling en verkeerscongestie in de eeuw van de Verlichting. Het voorbeeld van de Brabantse steenwegen', in: *Tijdschrift voor Ecologische Geschiedenis*, 1997, jg. II, 1, pp. 18-26.

Blondé B., 'At the cradle of the transport revolution? Paved roads, traffic flows and economic development in eighteenth century Brabant', in: *Journal of Transport History*, 2010, jg. XXXI, pp. 89-111.

Bonenfant P., 'L'origine des villes brabançonnnes et la « route » de Bruges à Cologne', in: *Revue belge de Philologie et d'Histoire*, 1953, jg. XXXI, 2-3, pp. 399-447.

Borremans R. & Walschot L., *Fysisch kader en historisch wegennet als elementen van de situatie en het site van Halle (Brabant)*, Halle, 1967.

Bosmans J., *Het verkeer op de steenwegas tussen Brussel en het prinsbisdom Luik (1711-1792)*, Leuven, 2005 (Katholieke Universiteit Leuven, onuitgegeven licentiaatsverhandeling).

Cannaerts T., *De cauchiedewerken te Mechelen: Van 1365 tot 1386*, Leuven, 2008 (Katholieke Universiteit Leuven, onuitgegeven masterscriptie).

De Schrijver R., 'De eerste Kasseiwegen te Hekelgem', in: *De Brabantse Folklore*, 1962, 156, pp. 421-435.

De Sturler J., 'Le trafic anglo-brabançon dans ses rapports avec les origines de l'étape d'Angleterre', in: *Annales de la Fédération hist. et arch. de Belgique*, 1932, jg. XXIV, pp. 3-21

Deckx G., *Holle wegen – Neerijse*, 1992 (onuitgegeven eindwerk).

Derycke C., *Biotoop studie: de holle weg "Wingeldoorn" te Bierbeek*, 1991 (onuitgegeven eindwerk).

Doms D., *Les chemins brabançons dans le Bas Moyen Age*, Bruxelles, 1945 (Université Libre de Bruxelles, mémoire de licence inédit).

Flaba M., *De aanleg van de steenweg Mechelen-Leuven (1730-1740)*, Leuven, 1983 (Katholieke Universiteit Leuven, onuitgegeven licentiaatsverhandeling).

Hanegreefs G., 'De aanleg en het financieel beheer van de steenweg Diest-Leuven (1777-1797)', in: *Oost-Brabant*, 1979, jg. XVI, pp. 40-42.

Hanegreefs G., 'De steenweg Diest-Leuven (1777-1797)', in: *Arca Lovaniensis artes atque historiae reserans documenta*, Leuven, 1980, 9b, pp. 23-196.

Herauld B., Cucherat X. & Parmentier E., *Inventaire botanique, malacologique et micromammalogique des chemins creux de la vallée de la Dyle*, 2000 (onuitgegeven eindwerk).

Joly P., *Leefdaal: Beschrijving van een wandeling langs holle wegen en boskant*, 1983 (onuitgegeven eindwerk).

Langs holle wegen in Huldenberg, Heverlee, 2008.

Langs holle wegen in Kortenberg en Bertem, Heverlee, 2009.

Langs holle wegen in Overijse, Heverlee, 2007.

Langs holle wegen in Tervuren en Bertem, 2007.

Lejour E., *Création de chaussées dans l'ancien Brabant sous le régime de Marie-Thérèse (1740-1780)*, Bruxelles, 1925 (Université Libre de Bruxelles, (thèse de doctorat inédit).

Lejour E., 'Les routes brabançonnnes sous Marie-Thérèse', in: *Premier congrès international de géographie historique*, Bruxelles, 1931, t. II, pp. 152-157.

Limberger M., 'De prijs van het water- en wegtransport in de vijftiende en zestiende eeuw. Het vervoer van molenstenen in de rekeningen van het hertogelijk domein Tervuren-Vilvoorde (1450-1572)', in: *Bijdragen tot de Geschiedenis. Het transport en het stedelijk netwerk in de Zuidelijke Nederlanden. Antwerpen, 3 oktober 1998*, 1999, jg. LXXXII, 3-4, pp. 215-234.

Maesschalck A. & Viaene J., 'Het vervoer van de natuursteen op de binnenwateren van het Scheldebekken in het midden van de 15de eeuw, met het oog op de bouw van het Leuvense stadhuis', in: *Bijdragen tot de Geschiedenis. Het transport en het stedelijk netwerk in de Zuidelijke Nederlanden. Antwerpen, 3 oktober 1998*, 1999, jg. LXXXII, 3-4, pp. 187-213.

Mertens J., Gallo-Romeins in West-Brabant, in: *Eigen Schoon en de Brabander*, 1955, jg. XXIV, 5-6, pp. 102-105.

Minnen B., *Trage wegen in Rotselaar*, Rotselaar, 2010.

Pierret M., 'Les matériaux employés dans la construction des chaussées des routes provinciales et communales dans le Brabant', in: *Annales des Travaux Publics de Belgique*, 1897, 2ième série, jg. II, pp. 155-173.

Scheys F., 'De toestand van de weg Aarschot-Gelrode in de tweede helft van de 18e eeuw', in: *Het oude land van Aarschot*, 1979, jg. XIV, pp. 154-161.

Smolders F., 'Verkeersmiddelen voor Leuven', in: *Bijdragen tot de Geschiedenis*, 1956, jg. XXXIX, pp. 147-159.

Ten Horn-Van Nispen M.-L., 'Spanningsveld tussen stad en land bij de opbouw van een "verkeersnet" in de eerste helft van de 19de eeuw in Noord-Brabant', in: *Bijdragen tot de Geschiedenis. De Brabantse Stad. Tiende colloquium, Brussel 23 en 24 september 1993*, 1995, jg. LXXVIII, 1-4, pp. 107-118.

Uytterhoeven R., 'De oude baan Leuven-Brussel', in: *Vlaams-Brabant*, 1999, 3, pp. 31-35.

Van Buyten L., 'Een steenwegstudie...', in: *Arca Lovaniensis artes atque historiae reserans documenta*, Leuven, 1980, pp. 7-22.

Van Buyten L., 'Infrastructuur en revolutie. Openbare werken en urbanisatie te Leuven tijdens de tweede helft van de 18^e eeuw', in: *Leuven, een stad die groeit. Een gemeenschap bouwt aan haar milieu*, Leuven, 1975, pp. 71-102.

Van Buyten L., Grondbezit en grondwaarde in Brabant en Mechelen, volgens de onteigeningen voor de aanleg der verkeerswegen in de achttiende eeuw, in: *Bijdragen voor de geschiedenis der Nederlanden*, 1963, jg. XVIII, pp. 91-124.

Van der Jonckheide K., *Diligencediensten in Brabant in de achttiende eeuw*, Leuven, 1995 (Katholieke Universiteit Leuven, onuitgegeven licentiaatsverhandeling).

Van Uytven R., 'Le transport du vin du Rhin vers le Brabant', in: *Les Routes de La Treille*, Bruxelles, 1990, pp. 110-114.

Van Uytven R., 'Transport- en verbindingsmiddelen voor de Brabantse steden 1500-1850. Een voorlopige balans', in: *Bijdragen tot de Geschiedenis. De Brabantse Stad. Tiende colloquium, Brussel 23 en 24 september 1993*, 1995, jg. LXXVIII, 1-4, pp. 217-224.

Van Uytven R., 'Landtransport durch Brabant im Mittelalter und im 16. Jahrhundert', in: F. Burgard & A. Haverkamp, *Auf den Römerstraßen ins Mittelalter. Beiträge zur Verkehrsgeschichte zwischen Maas und Rhein von der Spätantike bis ins 19. Jahrhundert*, Mainz, 1997, pp. 471-399.

Vanderlinden E., 'Nog over de naamverklaring "Dieweg" te Ukkel', in: *De Brabander*, 1923, jg. III, 6-7, pp. 137-138.

Vannoppen H., 'Vervoer te land in Brabant of, De geschiedenis van het wegennet', in: *Ons Heem*, 2003, jg. LVI, 3, pp. 56-71.

Verbesselt J., 'Het Oud wegennet in Zuid-West en Midden-Brabant', in: *Eigen Schoon en de Brabander*, 1995, jg. LXXVIII, 4-5-6, pp. 119-128.

Zylbergeld L., 'Bruxelles et les demandes d'octrois de construction de routes en Brabant au 18e siècle. Aspects économiques et sociaux de la construction de la chaussée Louvain-Malines (premier tiers du 18e siècle)', in: *Bijdragen tot de Geschiedenis. De Brabantse Stad. Tiende colloquium, Brussel 23 en 24 september 1993*, 1995, jg. LXXVIII, 1-4, pp. 171-203.

4.5 West-Vlaanderen

Baert G.P., 'De steenweg Kortrijk-Deinze 1716-1717', in: *Biekorf*, 1950, jg. LI, pp. 193-200.

Coppejans-Desmedt H., 'De verbinding van Breskens met Gent en Brugge in de Franse Tijd', in: *Bijdragen voor de geschiedenis der Nederlanden*, 1956, pp. 69-76.

Delanote O., *De geheimen van Sint-Kruis ontsluit via de oude buurtwegen*, Brugge, 2006 (Koninklijke Gidsenbond Brugge en West-Vlaanderen, onuitgegeven eindwerk).

D'Hondt J., 'Sporen van het verdwenen Schaapstraatje in Brugge', in: *Brugs Ommeland*, 2011, pp. 43-50.

Duvosquel J.-M., 'De weg van Ieper naar Komen in het begin van de XIV^{de} eeuw of de toegang van de Ieperlingen tot de Leie', in: J. Van Acker (red.), *Wevend aan het verleden. Liber amicorum O. Mus*, Veurne, 1992, pp. 117-130.

Duvosquel J.-M., 'Le chemin d'Ypres à Comines au début du XIVe siècle ou l'accès des Yprois à la Lys', in: *Revue du Nord*, 1994, jg. LXXVI, op. 255-273.

Haelewyn R., *Oostenrijkse wegen in West-Vlaanderen*, Brugge, 1971.

Haerynck S., *De verbinding Brugge-Kortrijk: een Oostenrijkse weg 1738-1775*, Leuven, 1997 (onuitgegeven licentiaatsverhandeling).

Hollevoet Y., 'Het wegennet', in: B. Hillewaert, Y. Hollevoet & M. Ryckaert (red.), *Op het raakvlak van twee landschappen. De vroegste geschiedenis van Brugge*, Brugge, 2011, pp. 42-45.

Lowagie H., 'Communicatie en postsystemen in het laatmiddeleeuwse Brugge', in: *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge*, 2010, 147, 1, pp. 49-66.

Serruys M.-W., 'The Austrian Netherlands' transit policy and the port of Ostend: solving the crisis of the 'Closure of the Scheldt' in: L. U. Scholl & D. M. Williams (eds.), *Crisis and transition. Maritime sectors in the North Sea region 1790-1940*, Bremen, 2008, pp. 150-170.

Serruys M.-W., 'Grenzen, wegenbouw en mercantilisme in de Oostenrijkse Nederlanden. Een geopolitieke analyse van de casus Menen', in: *Tijd-Schrift. Heemkunde en lokaal-erfgoedpraktijk in Vlaanderen*, 2014, jg. IV, 1, pp. 19-33.

Timperman M., 'Kasselrij Veurne op nieuwe wegen 1775-1788. Planning en uitvoering van de oudste steenwegen van Veurne-Ambacht', in: *De Gidsenkring*, 1989, jg. XXVII, 3, pp. 4-40.

Van Nieuwenhuysse J., *"Hoogstraat Tielt". Bronnenstudie voor het behalen van het getuigschrift van toeristische stadsgids*, Tielt, 1998 (De Tieltsse Gidsenkring, onuitgegeven scriptie).

Vannieuwenhuysse J., *In goede banen? De provincie West-Vlaanderen en het beheer van de buurtwegen 1800-heden*, Brugge, 2005.

4.6 Brussel

- Abeels G., 'De verkeerswegen in en naar Brussel tijdens de 19de en 20ste eeuw' in: A. Smolar-Meynart & Stengers (red.), *Het Gewest Brussel. Van de oude dorpen tot de stad van nu*, Brussel, 1989, pp. 232-245.
- Apers J., Vandenbreeden J. & Van Santvoort L., 'Chronologisch overzicht van de belangrijkste stedenbouwkundige feiten in en rond Brussel, 1780-1982', in: *Straten en stenen. Brussel: stadsgroei 1780-1980. Tentoonstelling ingericht door de Generale Bankmaatschappij in samenwerking met het Sint-Lukasarchief en G. Abeels. 18/11/82 - 21/1/83*, Brussel, 1982, pp. 10-122.
- Badot A., 'L'organisation du transport des personnes entre Bruxelles et Anvers au XVIIIe siècle', in: *Cahiers bruxellois*, 2008-2009, jg. XL, pp. 105-133.
- Behringer W., 'Brussel, centrum van het internationaal postnet', in: Janssens L. & Meurrens M. (red.), *De post van Thurn und Taxis 1489 – 1794*, Brussel, 1992, pp. 21-42.
- Béthume K., 'Parcours touristiques à Bruxelles au XVIIIe siècle', in: Béthume K. & Huys J.-Ph. (red.), *Espaces et parcours dans la ville. Bruxelles au XVIIIe siècle*, Bruxelles, 2007, pp. 117-128.
- Billiet P. & Verstappen A., *De aanleg van de Blaesstraat te Brussel 1853-1860. Een stedenbouwkundig historische analyse*, Leuven, 1981 (K.U. Leuven, onuitgegeven eindwerk).
- Bosmans J., *Het verkeer op de steenwegas tussen Brussel en het prinsbisdom Luik (1711-1792)*, Leuven, 2005 (Katholieke Universiteit Leuven, onuitgegeven licentiaatsverhandeling).
- Brou W.C., 'Les itinéraires antiques du Grand Bruxelles', in: *Le Folklore brabançon*, 1974, 204, pp. 395-434.
- Bulteel G., *Geschiedenis en evolutie van het wegennet te Kraainem*, s.l., 1980.
- Charruadas P., Loir Ch. & Vannieuwenhuyze B., 'L'évolution du réseau viaire du Coudenberg', in: v ; Heymans (dir.), L. Cnockaert & F. Honoré (coord.), *Le palais du Coudenberg à Bruxelles. Du château médiéval au site archéologique*, Bruxelles, 2014, pp. 38-40.
- Clabots A., 'Een bouwpromotor in actie te Brussel in de 17de eeuw', in: *Eigen Schoon en de Brabander*, 1992, jg. LXXIV, 7-8-9, pp. 279-306.
- Cnops P., 'De Oude Mechelse Baan in Evere', in: *Eigen Schoon en de Brabander*, 2002, jg. LXXXV, 1-2-3-4, pp. 183-188.
- Crokaert H., 'Les Chemins d'Uccle au Temps Jadis', in: *Le Folklore Brabançon*, 1967, 173, pp. 13-66.
- De ontwikkeling van het wegennet van Oudergem*, s.l., s.d.
- Demey Th., 'De Expo bereidt de weg voor koning auto', in: G. Pluvinage (red.), *Expo 58. Tussen droom & werkelijkheid*, Brussel – Tielt, 2008, pp. 63-70.
- 'De verdwenen straten en oorden van Evere', in: *Tijdschrift van de Geschied- en Heemkundige Kring van Evere*, januari 1998, 29, p. 34.
- Dickstein-Bernard C., 'L'administration de "la Chaussée" à Bruxelles aux XIVe et XVe siècles', in: J.-P. d'Hanens (dir.), *XLIIIe Congres Sint-Niklaas-Waas 1974. Annalen ~ Annales, Sint-Niklaas, Federatie van Kringen voor Oudheidkunde en Geschiedenis van België* vzw., 1974, pp. 79-83.
- Dons R., 'Les voies de communication à Obbrussel-Saint-Gilles jusqu'au début de 1840', in: *Le Folklore Brabançon*, 1991, 269, pp. 61-98; 1991, 272, pp. 328-356.
- Dons R., 'Obbrussel-Saint-Gilles et son réseau de communications. Des origines à 1900 environ', in: *Cahiers bruxellois*, 1987, jg. XXVIII, pp. 5-40.
- Duquenne X., *L'Avenue Louise à Bruxelles*, Bruxelles, 2007.
- Everaert L., 'De wegeaanleg onder het Ancien Régime', in: *Het Zoniënwoud. Kunst en geschiedenis van oorsprong tot 18de eeuw*, Watermaal-Bosvoorde – Oudergem, 1987, pp. 41-45.
- Herdies H., 'De Kwade straat te Vorst-Brussel', in: *Eigen Schoon en de Brabander*, 1962, jg. XLV, 8-9-10, pp. 377-378.
- Ingelaere P., 'De Leopold II-laan', in: *Architecturale gehelen in het Brussels gewest*, Tielt, 1997, p. 82.

- Jacobs R., 'De bedevaartsweg naar Compostela in de geschiedenis van Brussel', in: *Brussel, een halte op weg naar Compostela*, s.l., Dirk Aerts, 1991, pp. 10-28.
- Kerremans R., 'De Louizalaan', in: *Architecturale gehelen in het Brussels gewest*, Tielt, 1997, pp. 80-81.
- Leroy I., 'De Tervurenlaan', in: *Architecturale gehelen in het Brussels gewest*, Tielt, 1997, pp. 83-84.
- Loir Ch., *Bruxelles néoclassique. Mutation d'un espace urbain 1775-1840*, Bruxelles, 2009.
- Loir C., 'Circulation et théâtromanie au temps des embellissements : la question de la mobilité dans les projets de salles de spectacles à Bruxelles (1785-1792)', in: *Histoire urbaine*, 2013, 38, pp. 111-131.
- Loir C., 'Zien en gezien worden. De Brusselse promenades in de 18de en 19de eeuw', in: *Erfgoed Brussel*, 2013, 6-7, pp. 44-61.
- Loze P., *Brussel, een stad op een kruispunt van wegen*, Gent, 1988.
- Martin J., 'Le grand chemin de Wavre à Bruxelles', in: *Wavriensia*, 1965, jg. XIV, pp. 77-108.
- Maziers M., 'Het wegennet van het Zoniënwoud', in: *Het Zoniënwoud. Een nieuwe visie op een patrimonium met toekomst*, Brussel – Kortrijk, 2009, pp. 23-32.
- Rommelaere C., 'La promenade en voiture à Bruxelles au XVIIIe siècle', in: Loir C. & Turcot L. (éds), *La promenade au tournant des XVIIIe et XIXe siècles (Belgique – France – Angleterre)*, Bruxelles, 2011, pp. 167-190.
- Schreyers L. & Arquin I., *De Waversesteenweg van Elsene doorheen Etterbeek tot Oudergem: een verhaal apart!*, Brussel, 2008.
- Tourisme en forêt de Soignes hier et aujourd'hui (chemins, routes, trains, trams, bus, piétons, cavaliers, cyclistes, détente, sport, culture, monuments, auberges, cafés, Boitsfort, Groenendaal, Rouge-Cloître, Tervuren, Espinettes...)*, Auderghem, 1999.
- Uytterhoeven R., 'De oude baan Leuven-Brussel', in: *Vlaams-Brabant*, 1999, 3, pp. 31-35.
- Valcke S., 'De Koningsstraat', in: *Architecturale gehelen in het Brussels gewest*, Tielt, 1997, pp. 57-58.
- Vannieuwenhuyze B., 'Le pavage des rues à Bruxelles au Moyen Âge', in: *Actes des VIIe Congrès de l'Association des Cercles francophones d'Histoire et d'Archéologie de Belgique (AFCHAB) et LIVe Congrès de la Fédération des Cercles d'Archéologie et d'Histoire de Belgique. Congrès d'Ottignies – Louvain-la-Neuve 26, 27 et 28 août 2004*, Bruxelles, 2007, dl. I, pp. 299-307.
- Vannieuwenhuyze B., 'Twee 14de-eeuwse cautsiderekeningen van Brussel', in: *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis*, 2012, 178, pp. 129-174.
- Zylbergeld L., 'Bruxelles et les demandes d'octrois de construction de routes en Brabant au 18e siècle. Aspects économiques et sociaux de la construction de la chaussée Louvain-Malines (premier tiers du 18e siècle)', in: *Bijdragen tot de Geschiedenis. De Brabantse Stad. Tiende colloquium, Brussel 23 en 24 september 1993*, 1995, jg. LXXVIII, 1-4, pp. 171-203.

4.7 Wallonië

- 'Anciens règlements concernant les routes, ponts, chaussées et sentiers dans le Brabant et les quartiers d'Outre-Meuse', in: *Publications de la Société Historique et Archéologique dans le Duché de Limbourg*, 1872, jg. IX, pp. 343-345.
- Bernard B., 'Promenades et promeneurs à Spa et dans les environs immédiats au XVIIIe siècle', in: Loir C. & Turcot L. (red.), *La promenade au tournant des XVIIIe et XIXe siècles (Belgique – France – Angleterre)*, Bruxelles, 2011, pp. 97-109.
- Bosmans J., *Het verkeer op de steenwegas tussen Brussel en het prinsbisdom Luik (1711-1792)*, Leuven, 2005 (Katholieke Universiteit Leuven, onuitgegeven licentiaatsverhandeling).
- Bruneel C. & Delporte L., 'La chaussée, gage de prospérité ? Le roman pays au XVIIIe siècle', in: *Bijdragen tot de Geschiedenis. De Brabantse Stad. Tiende colloquium, Brussel 23 en 24 september 1993*, 1995, jg. LXXVIII, 1-4, pp. 67-91.

- Corbiau M.-H., 'Nouvelles recherches archéologiques pluridisciplinaires sur le parcours de la voie médiévale dite la "Via Mansuerisca" et découverte d'un véhicule dans la Fagne Rasquin à Waimes', in: J.-M. Blaising, S. Demeter, J. De Meulemeester, e.a. (Eds.), *Archaeologia Mediaevalis* 28, Namur, 2005.
- Crousse, 'Étude sur les voies de communication de l'Ancien pays de Liège', in: *Bulletin de la Société belge de géographie*, 1880, jg. IV, pp. 361-392.
- de Soignies J., *Histoire des voies de communication par terre et par eau, principalement au point de vue du Hainaut*, 1874.
- Dupont J.A., 'L'urbanisme en matière de voirie à Mons à la fin du Moyen Age', in: *Autour de la ville en Hainaut. Mélanges d'archéologie et d'histoire urbaines offerts à Jean Dugnoille et à René Sansen à l'occasion du 75e Anniversaire du C.R.H.A.A., s.l., 1986*, pp. 227-252.
- Duvosquel J.-M., 'De weg van leper naar Komen in het begin van de XIV^{de} eeuw of de toegang van de leperlingen tot de Leie', in: J. Van Acker (red.), *Wevend aan het verleden. Liber amicorum O. Mus*, Veurne, 1992, pp. 117-130.
- Duvosquel J.-M., 'Le chemin d'Ypres à Comines au début du XIVe siècle ou l'accès des Yprois à la Lys', in: *Revue du Nord*, 1994, jg. LXXVI, op. 255-273.
- Fairon E., 'La chaussée de Liège à Aix-la-Chapelle et les autres voies de communication des Pays-Bas vers l'Allemagne au XVIIIe siècle', in: *Bulletin de la Société verviétoise d'archéologie et d'histoire*, 1912, jg. XII, pp. 105 e.v.
- Gaussin A., 'Les routes et chemins de la Province de Namur depuis 1830', in: *La Province de Namur. 1830-1930*, Namur, 1930, t. I, pp. 131 e.v.
- Génicot L., 'Les chaussées du Namurois au XVIIIe siècle', in: *Namurcum*, 1941, jg. III, pp. 25-36.
- Girard d'Albissim M., 'Les winages comtaux du Hainaut méridional', in: *Mélanges M.-A. Arnould*, 1981, pp. 183-208.
- Hoffsummer P., e.a., 'Premier bilan des analyses récentes du "Pavé de Charlemagne" dans les Hautes-Fagnes à Waimes', in: J.-M. Blaising, S. Demeter, J. De Meulemeester, e.a. (Eds.), *Archaeologia Mediaevalis* 28, Namur, 2005.
- Hoyoux J., 'Figure est destinée de la chaussée Brunehaut au Moyen Âge et à l'époque moderne', in: *Bulletin de l'Institut Arch. Liégeois*, 1945, jg. XLV, pp. 71-94.
- Joris A., 'Itinéraires routiers entre Rhénanie et Pays mosan à la fin du XIIe siècle', in: H. Aubin, E. Ennen, H. Kellenbenz, Th. Mayer, F. Metz, M. Miller & J. Sschmithüsen, *Beiträge zur Wirtschafts- und Stadtgeschichte. Festschrift für Hektor Ammann*, Wiesbaden, 1965, pp. 253-269.
- Knaepen J., 'La route d'Aix-la-Chapelle à Visé', in: *Bulletin de l'Institut Archéologique Liégeois*, 1951, jg. LXVIII, pp. 5-37.
- Lambert J., 'Les droits de barrière sur les chaussées de Louvain et de Luxembourg au XVIIIe siècle', in: *Annales de la Société Archéologique de Namur*, 1992, jg. LXVII, pp. 65-97.
- Lefèvre P.J. & Jeandrain L., 'Quelques vieux chemins du Roman pays de Brabant', in: *Le Folklore Brabançon*, 1936-1937, jg. XVI, 93-94, pp. 193-246.
- Lejeune B., *Étude sur le réseau routier dans le comté de Hainaut au Moyen Âge*, Liège, 1973 (Université de Liège, mémoire de licence inédit).
- Malherbe R., *De l'état des routes dans le pays de Liège depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours*, 1872.
- Martin J., 'Le grand chemin de Wavre à Bruxelles', in: *Wavriensia*, 1965, jg. XIV, pp. 77-108.
- Monjoie P., 'Routes médiévales en région wallonne', in: *Les Cahiers de l'Urbanisme*, 2005, 56, pp. 41-46.
- Van Belle J.-L., 'Le rôle des chaussées au XVIIIe siècle dans le transport des pierres de Feluy – Arquennes – Ecaussinnes', in: *L'industrie de la pierre en Belgique de l'ancien régime à nos jours. Colloque du 20 novembre 1976*, Ath, 1979, pp. 29-39.

Vannérus J., 'Le luxembourgeois "Kiém" et le liégeois "Tchin"', in: *Bulletin de la Commission Royale de Toponymie & Dialectologie*, 1937, jg. XI, pp. 31-57.

Vannérus J., 'Les Termes "Pire" et "Pige" en Belgique et dans les Pays Voisins', in: *Bulletin de la Commission Royale de Toponymie & Dialectologie*, 1943, jg. XVII, pp. 19-65.

Watelet M., *Chemins impériaux & voies royales. Essai sur la cartographie et l'ingénierie routières en Wallonie au début du XIXe siècle*, Namur – Bruxelles, 1998 (= *Monumenta Cartographica Walloniae*, dl. III).

4.8 Nederland

Abrahamse J.E., Baas, H., Groenewoudt & Niermeijer F., *Historische wegen*, Amersfoort, 2012 (= *Gids Cultuurhistorie*, dl. 20) (beschikbaar via <http://cultureelerfgoed.nl/publicaties/historische-wegen>).

Algemeen Reisboek, door het Koninkrijk der Nederlanden. Eerste deel (Noordelijke Provinciën), Amsterdam, 1821.

Angenot L.H.J., 'De openbare werken in Nederland vóór 1900', in: *Spiegel Historiae*, 1976, 11, pp. 486-493.

Backer J.A., *De jonge reiziger door Nederland*, Amsterdam, 1789-1791, 3 dln.

Barentsen W., 'De weg in Nederland in de negentiende eeuw', in: *Orgaan van de technische ambtenaren van de Rijkswaterstaat*, 1974, jg. LIX, pp. 252-264; 1975; jg. LX, pp. 234-243 & 273-287.

Barentsen W., 'De weg in Nederland in de zeventiende en achttiende eeuw', in: *Orgaan van de technische ambtenaren van de Rijkswaterstaat*, 1972, pp. 361-370.

Bartels J.A.C., 'De Paardenposterij in Nederland', in: J. Jobé, *Van koetsen en karossen*, Haarlem, 1977, pp. 157-173.

Bartels J.A.C., 'De Paardenposterij in Nederland', in: J. Jobé, *Van koetsen en karossen*, Haarlem, 1977, pp. 157-173.

Beekman A.A., *Het dijk- en waterschapsrecht in Nederland voor 1795*, 's-Gravenhage, 1905-1907, 3 dln.

Beelaerts VAN Blokland M.A., 'Iets over de oude wegen tussen Rijn en Y en de oudheid van Haarlem', in: *Tijdschrift van het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap*, 1944.

Blom P., 'De weg tussen Middelburg en Veere', in: P. Blom, P. Henderikx, A. De Klerk, P. Sijnke & A. Tramper, *Historische atlas van Walcheren*, Nijmegen, 2009, pp. 28-29.

Bongaerts C.E., 'Enkele grepen uit de geschiedenis onzer hoofdwegen. Rede uitgesproken op het (eerste) Nederlandse wegencongres, gehouden van 20 tot 26 september 1920 te 's-Gravenhage', in: *Verslag van het congres*, 's-Gravenhage, 1920, pp. 15-32.

Bouwens B., e.a., *Lijnen door het Brabantse land. 200 jaar verkeersinfrastructuur in Noord-Brabant 1796-1996*, Zeist, 1997.

Boxma W., 'Van Amersfoort tot Zwol. historisch reizigersverkeer tussen twee steden', in: *Nederlandse Historiën*, 1993.

Brants J., 'Van zandweg tot straatweg', in: *Spiegel Historiae*, 1973, jg. VIII, 7-8, pp. 424-429.

Buiter H. & Volkers K., *Oudenrijn: Geschiedenis van een verkeersknooppunt*, Utrecht, 1996.

Clement M., *Transport en economische ontwikkeling. Analyse van de modernisering van het transportsysteem in de provincie Groningen (1800-1914)*, Groningen, 1994.

Coert G.A., 'De zorg voor de wegen en bruggen in Drenthe in de 17^e en 18^e eeuw', in: *Ons Waardeel*, 1992, pp. 41-56.

Corten G.J.P.M., 'Alignements droits. De ontwikkeling van het wegennet in het departement van de Nedermaas 1794-1814', in: *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg*, 1987, dl. XXXII, pp. 1-26.

Cultuurhistorische paden in Friesland. Resultaten van een inventarisatie, Leeuwarden, 1979.

- De Clercq P.R., 'De ontwikkeling van het provinciale wegennet tot 1953', in: *Honderd jaar Provinciale Waterstaat in Zuid-Holland*, 's-Gravenhage, 1975, pp. 95-144.
- Dendermonde M. & Dibbets H.A.M.C., *Wegen naar morgen*, Wormer-veer, 1962.
- De Waal J.J.F., 'Samenwerking tussen zes Noordhollandse steden op het gebied van het verkeer, 1660-1927', in: *Holland*, 1978, pp. 57-63.
- Duijghuisen M., 'Een doodlopende weg. Infrastructuur en economische oriëntatie van Breda tussen 1650 en 1790', in: *Bijdragen tot de Geschiedenis. De Brabantse Stad. Tiende colloquium, Brussel 23 en 24 september 1993*, 1995, jg. LXXVIII, 1-4, pp. 119-127.
- Engel H., 'Het spreidingspatroon van de steden en de infrastructuur in Hollands Noorderkwartier tot omstreeks 1700', in: *OverHolland*, 2013, 12, pp. 128-185.
- Eringa B. (red.), *Een Toscaanse prins bezoekt Nederland. De twee reizen van Cosimo de' Medici, 1667 – 1669*, Amsterdam, 2014.
- Fockema Andreae S.J., 'Hessenwegen', in: *Mededelingen der Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen – Afdeling Letterkunde*, 1957, nieuwe reeks, jg. XX, pp. 283-301.
- Fokker G.A., 'Bijdrage tot de geschiedenis en de statistiek der kunstwegen in Zeeland', in: *Staatkundig en Staathuishoudkundig Jaarboekje*, 1857, pp. 362-370.
- Frequin A.M., 'De middeleeuwse wegen in Nederland', in: *Geografisch Tijdschrift*, 1952, jg. V, pp. 49-63.
- Fuchs J.M., 'Driehonderd jaar Zeeweg van Den Haag naar Scheveningen', in: *Wegen*, 1965, pp. 214-224.
- Geselschap J.E.J., 'De straatweg Rotterdam-Gouda (1680-1857) en het Goudse wagenveer (1653-1852)', in: *Rotterdams Jaarboekje*, 1970, pp. 210-221.
- Gietelink A.H.J., 'Handel en verkeer in het oude Twente, 1795-1820', in: *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 1956, pp. 196-217.
- Haertel E.G.H., *De ontwikkeling van het wegennet in Limburg van het begin van de 16de eeuw af tot aan het einde van de 19de eeuw, in hoofdzaak van politiek-geografische gezichtshoek uit beschouwd*, Utrecht, 1951 (onuitgegeven doctoraalscriptie).
- Harms H., 'Postkaarten uit de Nederlanden', in: *Caert-Thresoor*, 1988, pp. 41-46.
- Heidinga H.A., *Medieval settlement and economy north of the Lower Rhine. Archaeology and history of Kootwijk and the Veluwe*, Assen – Maastricht, 1987 (onuitgegeven doctoraatsproefschrift).
- Helmer H.J. & Proos R.P., *Langs Romeinse en middeleeuwse wegen: Archeologische routes in Nederland en België*, Utrecht, 1990.
- Heringa J., *Het Hollandse spoor*, Amsterdam, 1964 (= *Mededelingen der Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, afd. Letterkunde*, dl. 27, 1).
- Hermans C.R., 'Geschiedkundig overzicht der straatwegen in de provincie Noordbrabant', in: *Handelingen van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noordbrabant*, 1852, pp. 66-88.
- Horsten F.H., 'Over de aanleg van een tiendweg anno 1760', in: *Landschap in archieven. Historisch-Geografisch Tijdschrift*, 2002, 3, pp. 84-87.
- Horsten F.H., *Doorgaande wegen in Nederland, 16^e tot 19^e eeuw. Een historische wegenatlas*, Amsterdam, 2005.
- Huybers H.F.M., 'Het onderhoud der wegen in het ambt van Maas en Waal in 1779 en 1807', in: *Bijdragen en Mededelingen Gelre*, 1923, pp. 115-128.
- Keuning K.J.B., *Geschiedenis van de wegen tussen Rijn en IJ*, Haarlem, 2000.
- Kluit M.E. (red.), *Jacob van Lennep, Nederland in den goeden ouden tijd. Zijnde het dagboek van hunne reis te voet, per trekschuit en per diligence van Jacob van Lennep en zijn vriend Dirk van Hogendorp door de Noord-Nederlandsche provinciën in den jare 1823*, Utrecht, 1942.
- Koen D.T. & Renes J., *Wegwijzer: Gids voor historisch onderzoek naar verkeer en vervoer in de provincie Utrecht*, Utrecht, 2003.

- Koops W., 'De wagensporen in Drenthe', in: *Nieuwe Drentsche Volksalmanak*, 1909, pp. 76-89.
- Kuiler H.C., *Verkeer en vervoer in Nederland. Schets eener ontwikkeling sinds 1815*, Utrecht, 1949.
- Lennepe E., *De tolheffing op de openbare wegen in Nederland*, Amsterdam, 1884.
- Lewe A., 'Invoer te lande verboden': een verkenning van de handel over landwegen tussen Nederland en de Pruisische provincies Rheinland en Westfalen 1836 – 1857, Hilversum, 1995.
- Leyden F., 'De oude wegen en de voormalige voordren in Nederland', in: *Bijdragen voor Vaderl. Geschiedenis en Oudheidkunde*, reeks 7, jg. IX, pp. 112 e.v.
- Leyden F., 'Vroegmiddeleeuwse straatwegen in Zuid Holland', in: *Tijdschrift van het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap*, 1936, tweede reeks, jg. LIII, pp. 371-386.
- Leyden F., 'Een kaart der postroutes van het voormalige koninkrijk Holland in 1810', in: *Tijdschrift van het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap*, 1937, jg. LIV, pp. 551-569.
- Leyden F., 'West-Tilburg', in: *Historisch Tijdschrift*, 1937, pp. 221-251.
- Leyden F., 'Koningswegen in Holland en Zeeland', in: *Tijdschrift van het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap*, 1940, pp. 654-666.
- Leyden F., 'Oude wegen op de Veluwe', in: *Bijdragen en Mededelingen Gelre*, 1940, pp. 93-151.
- Ligtermoed D.M., *Beleid en planning in de wegenbouw. De relatie tussen beleidsvorming en planning in de geschiedenis van de aanleg en verbetering van rijkswegen*, Amsterdam, 1980.
- Linders-Rooijendijk M.F.A., *Gebaande wegen voor mobiliteit en vrijetijdsbesteding. De ANWB als vrijwillige associatie 1937-1983*, Den Haag, 1992.
- Loman R., 'De wegen voor gewoon verkeer en het gebruik daarvan', in: *Tijdschrift van het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap*, 1933, pp. 478-545.
- Luurs J.R., 'De aanleg van verharde wegen in Drenthe, Groningen en Friesland, 1825-1925', in: *NEHA-Jaarboek*, 1996, pp. 211-237.
- Mars W., Van Schuppen S. & Wolfs R., *Zwartwitboek. Kansen en knelpunten in Nederland wandelland. Tips, raadgevingen en praktijkvoorbeelden voor wandelaars, padenmakers en beleidsmakers*, Amersfoort, 1997.
- Nip R.I.A., *De weg langs de Vaart. De geschiedenis van de weg langs de Drentsche Hoofdvaart van Assen tot Pijleburg*, Assen, 1985.
- 'Over de breedte der wegen en voetpaden en de schutterij te Elsloo', in: *Maasgouw*, 1919, pp. 61-63.
- Overvoorde J.C., 'De Rijnburgsche straatweg', in: *Leidsch Jaarboekje*, 1910, jg. VII, pp. 172-183.
- Overvoorde J.C., *Geschiedenis van het postwezen in Nederland vóór 1795, met de voornaamste verbindingen met het buitenland*, Leiden, 1902.
- Roëll J., *Het reglement op het onderhoud en gebruik der wegen in de provincie Utrecht, met geschied- en regtskundige aantekeningen*, Utrecht, 1872.
- Schepel C.J.H., *Wegenrecht in Nederland*, Groningen, 1895 (onuitgegeven dissertatie).
- Schmal H., 's Rijks groote wegen in de 19^e eeuw', in: *Historische geografie in meervoud. Historisch-geografische opstellen aangeboden aan prof. dr. M.W. Heslinga*, Utrecht, 1984, pp. 78-94.
- Sloet J.A.J., 'Beknopt statistiek overzicht der wegen op de Veluwe, op den 1sten januarij 1859', in: *Tijdschrift voor staathuishoudkunde en statistiek*, 1859, pp. 303-338.
- Storm van Leeuwen J.A., 'Utrechtse zandpaden in de zeventiende eeuw, in het bijzonder het zandpad tussen Utrecht en Hamelen', in: *Jaarboek Oud-Utrecht*, 2000, pp. 5-62.
- Strootman B.G.M., *Oude rijkswegen. Ontstaan, oorspronkelijk en huidig beeld van de oude rijkswegen in Nederland*, Utrecht, 1990 (= *Studiereeks Bouwen aan levend landschap*, dl. 18).
- Ten Brink E.A.B.J., *Geschiedenis van het Nederlandse postwezen, 1795-1810. Het ontstaan van een rijkdienst onder de Bataafsche Republiek en het Koninkrijk Holland*, 's-Gravenhage, 1950.

- Ten Brink E.A.B.J., 'Postritten en postroutes via West-Brabant in de Bataafse en de Franse tijd', in: *Varia Historica Brabantica*, 1962, pp. 219-256.
- Ten Brink E.A.B.J., 'De oprichting van de Paardenposterij te Rotterdam 1809-1810', in: *Rotterdams Jaarboekje*, 1968, pp. 169-193.
- Ten Horn-Van Nispen M.L., 'Het Rijkswegenplan 1927. De aanpak van het verkeersvraagstuk in de jaren twintig', in: *Jaarboek voor de Geschiedenis van Bedrijf en Techniek*, 1992, jg. IX, pp. 185-208.
- Ten Horn-Van Nispen M.-L., 'Spanningsveld tussen stad en land bij de opbouw van een "verkeersnet" in de eerste helft van de 19de eeuw in Noord-Brabant', in: *Bijdragen tot de Geschiedenis. De Brabantse Stad. Tiende colloquium, Brussel 23 en 24 september 1993*, 1995, jg. LXXVIII, 1-4, pp. 107-118.
- Van Brink J.D., *Historisch overzicht van het Maastrichtse postwezen*, 's-Gravenhage, 1936.
- Van Dam I., 'De weg van Deventer naar de Duitse grens via Enschede resp. Oldenzaal, als onderdeel van den heirweg van Parijs naar Berlijn in 1813', in: *Verslagen en Mededeelingen van de Vereeniging tot Beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis*, 1934, pp. 65-88.
- Van den Muyzenberg G.A.M., 'Van karrespoor tot autoweg', in: G.H. Peerbolte (ed.), *Drenthe in de kaart gekeken, grepen uit de geschiedenis van veen, water en wegen*, Meppel, 1976, pp. 63-114.
- Van der Enden R., *Onderhoudsplan holle wegen en houtige taluds in de gemeente Nuth*, Roermond, 1996.
- Van der Ham W., *Tot gerief van de reiziger. Vier eeuwen Amsterdam-Haarlem*, 's-Gravenhage, 1989.
- Van Deventer J., 'Kunswegen in de provincie Overijssel', in: *Staatkundig en Staathuishoudkundig Jaarboekje*, 1859, pp. 263-282.
- Van Es W.A., *De Romeinen in Nederland*, Haarlem, 1981.
- Van Hulzen A., *Utrecht en het verkeer*, Baarn, 1987.
- Van Petersen J.W., *Reizen is tol betalen. De verkeersontwikkeling in en om het gebied van Rijn en IJssel tot de Bataafse omwenteling van 1795*, Aalten, 2002.
- Van Schevichaven H.D.J., 'Geschiedenis van een weg en een vaart', in: *Penschetsen uit Nijmegen's verleden*, Nijmegen, 1904, dl. III, pp. 6-16.
- Van Voorthuysen E., 'Kunswegen in de provincie Utrecht', in: *Staatkundig en Staathuishoudkundig Jaarboekje*, 1858, pp. 337-343.
- Venema G.A., 'Kunswegen in de provincie Groningen', in: *Staatkundig en Staathuishoudkundig Jaarboekje*, 1861, jg. XIII, pp. 253-290.
- Vercauteren F.E.M., 'Verkeersassen en verkeersknooppunten. Veranderingen in Noord-Brabant ca. 1500 - ca. 1850', in: *Bijdragen tot de Geschiedenis. De Brabantse Stad. Tiende colloquium, Brussel 23 en 24 september 1993*, 1995, jg. LXXVIII, 1-4, pp. 33-51.
- Vercauteren F.E.M., *De aanleg van de straatweg 's-Hertogenbosch – Best als deel van de verbinding met Luik (1740-1745)*, Nijmegen, 1956.
- Vercauteren F.E.M., *De aanleg van de straatweg Best – Lommel als deel van de verbinding 's-Hertogenbosch – Luik*, Nijmegen, 1958.
- Waasdorp J.A., 'Een Romeins wegennet bij Den Haag', in: *Spiegel Historiae*, 1999, 34, pp. 436-440.
- Weber R.E.J., 'De koninklijke postwagen Gent – Amsterdam', in: *Spiegel Historiae*, 1971, pp. 12-17.
- Zijlmans J., 'Nieuwe lakens, nieuwe wegen. Leiden als knooppunt van de zuidelijke en noordelijke trekvaartverbindingen', in: *Erfgoed in Holland*, themanummer *Holland. Historisch Tijdschrift*, 2014, jg. XLVI, 3.
- Zuurdeeg J.P.B., 'Wegen in Zeeland', in: *Land + Water*, 1970, 4, pp. 14-39.

4.9 Frankrijk

- Arbellot G., 'La grande mutation des routes de France du XVIIIe siècle', in: *Annales. Économies. Sociétés. Civilisations*, 1973, jg. XXVIII, pp. 765-791.
- Bautier R.-H., 'Recherches sur les routes de l'Europe médiévale. II. Le grand axe routier Est-Ouest du Midi de la France: d'Avignon à Toulouse', in: *Bulletin philologique et historique (jusqu'à 1610)*, 1961, pp. 277-308.
- Bautier R.-H., 'La route française et son évolution au cours du Moyen Âge', in: *Académie royale de Belgique, Classe des lettres et des sciences morales et politiques. Bulletin*, 1987, V^e série, jg. LXXIII, pp. 70-104.
- Bernard L., 'Technological innovation in seventeenth-century Paris', in: C. Chant, *The pre-industrial cities and technology reader*, London – New York, 1999, pp. 157-162.
- Bonnerot J. (red.), *Charles Estienne. Le guide des chemins de France*, Paris, 1935.
- Brault Y., 'Une régénération de la promenade au milieu du XVIIIe siècle ? Évolution et influence du boulevard du Temple à Paris', in: Loir C. & Turcot L. (red.), *La promenade au tournant des XVIIIe et XIXe siècles (Belgique – France – Angleterre)*, Bruxelles, 2011, pp. 23-39.
- Cavaillès H., *La route française. Son histoire. Sa fonction. Étude de géographie humaine*, Paris, 1946.
- Coquery N., 'Promenade et shopping : la visibilité nouvelle de l'échange économique dans le Paris du XVIIIe siècle', in: Loir C. & Turcot L. (red.), *La promenade au tournant des XVIIIe et XIXe siècles (Belgique – France – Angleterre)*, Bruxelles, 2011, pp. 61-75.
- Dautresme O., 'La promenade, un loisir urbain universel ? L'exemple du Palais-Royal à Paris à la fin du XVIIIe siècle', in: *Histoire urbaine*, 2001, jg. 1, 3, pp. 83-102.
- Deplat Ch., 'Les résistances à l'implantation de la route royale dans le ressort de l'intendance d'Auch et de Pau au XVIIIe s.', in: *Annales du Midi*, 1981, pp. 321-327.
- Dion R., 'La géographie de la circulation dans la partie centrale de la région du Nord', in: *Annales de la Société géologique du Nord*, 1939, 2.
- Gauthiez B., 'Le rôle du contrôle de l'espace public et l'urbanisme au XIIIème siècle en France', in: G. De Boe & F. Verhaeghe (red.), *Urbanism in Medieval Europe. Papers of the "Medieval Europe Brugge 1997" Conference. Volume 1*, Zellik, 1997, pp. 183-188.
- Gauvard C., 'Rue et contrôle social en France du Nord à la fin du Moyen Âge', in: *Die Strasse. Zur Funktion und Perzeption öffentlichen Raums im späten Mittelalter. Internationales Round Table Gespräch. Krems an der Donau. 2. und 3. Oktober 2000*, Wien, 2001, pp. 119-148.
- Gilles-Guibert M., 'Noms des routes et des chemins dans le midi de la France au Moyen Âge', in: *Bulletin philologique et historique (jusqu'à 1610) du Comité des Travaux historiques et scientifiques*, 1960, jg. 1, pp. 1-39.
- Gower K., 'Pursuing the Chemin and the Coquilles St. Jacques in Paris', in: *Peregrinations*, 2003, 1, 3, pp. 23-30.
- Guérin I., 'Péages terrestres et fluviaux de la Sologne médiévale', in: *Bulletin philologique et historique (jusqu'à 1610) du Comité des Travaux historiques et scientifiques*, 1960, jg. 1, pp. 235-270.
- Hamy F.-T. (red.), *Le livre de la description des pays de Gilles le Bouvier, dit Berry, Premier Roi d'Armes de Charles VII, Roi de France, publié pour la première fois avec une introduction et des notes et suivi de l'itinéraire Brugeois, de la Table de Velletri et de plusieurs autres documents géographiques inédits ou mal connus du XVe siècle*, Parijs, 1908.
- Hubert J., 'Les routes du Moyen Âge', in: *Les routes de France depuis les origines jusqu'à nos jours*, Paris, 1959, pp. 26-56.
- Imberdis F., 'Une route Lyon-Bordeaux à travers les monts d'Auvergne, antérieure au XVIIIe siècle', in: *Revue de Géogr. Alpine*, 1928, jg. XVI, 1.

- Kapferer A.-D., 'Du Griz-Nez à la Somme : sur les chemins de terre et d'eau, petits transports et petits usagers (XIIIe - XVe siècles)', in: *Les transports au moyen âge. Actes du VIIe congrès des médiévistes de l'enseignement supérieur. Rennes – juin 1976. Annales de Bretagne et des Pays de l'Ouest*, 1978, jg. LXXXV, 2, pp. 207-229.
- Leclercq P., 'Les voies anciennes du Boulonnais', in: *Bulletin de la Commission Départementale d'Histoire et d'Archéologie du Pas-de-Calais*, 2010, jg. XXVIII, pp. 3-10.
- Lenoir J. & Gribaudo M., 'Les passages ouverts. La modernité oubliée de Paris capitale', in: *Histoire urbaine*, 2013, 36, pp. 73-103.
- Lepetit B., *Chemins de terre & voies d'eau. Réseaux de transports et organisation de l'espace en France, 1740-1840*, Paris, 1984.
- Les routes de France depuis les origines jusqu'à nos jours*, Paris, 1959.
- Livet G., 'La route royale et la civilisation française de la fin du XVe au milieu du XVIIIe siècle', in: *Les routes de France depuis les origines jusqu'à nos jours*, Parijs, 1959, pp. 57-100.
- Loubès G., 'Routes de la Gascogne médiévale', in: *L'Homme et la Route en Europe occidentale au Moyen Âge et aux Temps modernes. Deuxièmes Journées internationales d'histoire 20-22 septembre 1980*, Auch, 1982, pp. 33-55.
- Mesqui J., *Les chemins de Paris à Lyon*, Paris, 1978.
- Mesqui J., *Les routes de la Brie et de Champagne occidentale. Histoire et technique*, Paris, 1980.
- Mesqui J., *Chemins et ponts, liens entre les hommes*, Paris, 1994.
- Papy L., 'Bordeaux et ses routes de terre', in: *Les Cahiers d'Outremer. Revue de Géographie de Bordeaux et de l'Atlantique*, 1948, pp. 183 e.v.
- Pommeau Ch. & Bonte V., *A la découverte des vieux chemins. Petit manuel de viographie*, s.l., 1995.
- Reverdy G., *Atlas historique des routes de France*, Paris, 1986.
- Richard J., 'Les vieux chemins : question de méthode', in: *Annales de Bourgogne*, 1954, jg. XXVI, pp. 45-48.
- Richard J., 'Ponts, routes et forteresses en Bourgogne au temps des ducs Valois', in: *Publ. du Centre européen d'études burgundo-médianes*, 1961, 3, pp. 80-86.
- Richard J., 'Que sait-on du réseau routier de la Bourgogne du Moyen Age', in: *Cahiers de l'Association interuniversitaire de l'Est*, XVIII, pp. 53-69.
- Texier S. (dir.), *Voies publiques. Histoires et pratiques de l'espace public à Paris*, Paris, 2006.
- Vaillancourt D., *Les urbanités parisiennes au XVIIe siècle. Le livre du trottoir*, Parijs, 2010.
- Watelet M., 'Production cartographique et enjeux diplomatiques. Le problème des routes et de la frontière entre les Pays-Bas autrichiens et la France (1769-1779)', in: *Imago Mundi*, 1998, jg. L, pp. 84-95.

4.10 Groot-Britannië

- Aldcroft D.H. *Studies in British Transport History, 1870-1970*, Newton Abbott, 1974.
- Aldcroft D.H., *British Transport since 1914*, Newton Abbott, 1975.
- Aldcroft D.H. & Dyos H.J. (reds.), *British Transport: An Economic Survey from the Seventeenth Century to the Twentieth*, Leicester, 1974².
- Aldcroft D. & Freeman M.J. (reds.), *Transport in Victorian Britain*, Manchester, 1988.
- Baker T.C. & Robbins M., *A History of London Transport: Passenger Travel and the Development of the Metropolis*, London, 1963-1974, 2 dln.
- Borsay P., 'Walks and Promenades in London and Provincial England in the Long Eighteenth Century', in: Loir C. & Turcot L. (red.), *La promenade au tournant des XVIIIe et XIXe siècles (Belgique – France – Angleterre)*, Bruxelles, 2011, pp. 79-95.

- Chartres J., 'Road Carrying in England in the Seventeenth Century: Myth and Reality', in: *Economic History Review*, 1977, jg. XVII, 1, pp. 73-94.
- Codrington T., *Roman Roads in Britain*, 1918.
- Constantini O., 'Das grossbritannienische Strassennetz in seiner geschichtlichen und geographischen Entwicklung', in: *Geogr. Anzeiger*, 1936.
- Davies H., *Roads in Roman Britain*, Stroud, 2002.
- De Sturler J., 'Le trafic anglo-brabançon dans ses rapports avec les origines de l'étape d'Angleterre', in: *Annales de la Fédération hist. et arch. de Belgique*, 1932, jg. XXIV, pp. 3-21
- Deroisy A., 'Les routes terrestres des laines anglaises vers la Lombardie', in: *Revue du Nord*, 1939, jg. XXV, 97, pp. 40-60.
- Freeman M.J., 'Road transport in the English Industrial Revolution : An interim reassessment', in: *Journal of Historical Geography*, 1980, jg. VI, pp. 17-28.
- Gerhold D., *Road transport before the Railways: Russell's London flying wagons*, Cambridge, 1993.
- Hanawalt B.A., 'The Contested Streets of Medieval London', in: *Die Strasse. Zur Funktion und Perzeption öffentlichen Raums im späten Mittelalter. Internationales Round Table Gespräch. Krems an der Donau. 2. und 3. Oktober 2000*, Wien, 2001, pp. 149-157.
- Taylor C., *Roads and Tracks of Britain*, London – Toronto – Melbourne, 1979.
- Turnbull G., 'Provincial Road Carrying in England in the Eighteenth Century', in: *Journal of Transport History*, 1977, jg. IV, 1, pp. 17-39.
- Ville S., 'British transport history: shifting perspectives and new agendas', in: M. Oliver & J. Wilson (red.), *Economic Success and Failure Through Time and Space: Essays in Honour of Derek H. Aldcroft*, Aldershot, 2002, pp. 1-29.

4.11 Duitsland

- Denecke D., *Methodische Untersuchungen zur historisch-geographischen Wegforschung im Raum zwischen Solling und Harz. Ein Beitrag zur Rekonstruktion der mittelalterlichen Kulturlandschaft*, Göttingen, 1969.
- Denecke D., 'Methoden und Ergebnisse der historisch-geographischen und archäologischen Untersuchung und Rekonstruktion mittelalterlichen Verkehrswege', in: Jankuhn H. & Wenskus R., *Geschichtswissenschaft und Archäologie. Untersuchungen zur Siedlungs-, Wirtschafts- und Kirchengeschichte*, Sigmaringen, 1979, pp. 433-483 (= *Vorträge und Forschungen*, Band XXII).
- Denecke D., *Strasse und Weg im Mittelalter als Lebensraum und Vermittler zwischen entfernten Orten*, in: B. Herrmann, *Mensch und Umwelt im Mittelalter*, Stuttgart, 1986, pp. 207-223.
- Grabo R., *Die ostpreussischen Strassen im 18. Und 19. Jahrhundert*, Königsberg, 1910 (onuitgegeven dissertatie).
- Krüger H., 'Des Nürnberger Meisters Erhard Etzlaub älteste Straßenkarten von Deutschland', in: *Jahrbuch für fränkische Landesforschung*, Erlangen, 1958.
- Krüger H., *Hessische Altstrassen des 16. und 17. Jahrhunderts nach zeitgenössischen Itinerar- und Kartenwerken, 1500-1650*, Kassel, 1963.
- Krüger H., 'Oberdeutsche Meilenscheiben des 16. und 17. Jahrhunderts als strassengeschichtliche Quellen', in: *Jahrbuch für fränkische Landesforschung*, Erlangen, 1963, pp. 171-197.
- Lewe A., *'Invoer te lande verboden': een verkenning van de handel over landwegen tussen Nederland en de Pruisische provincies Rheinland en Westfalen 1836 – 1857*, Hilversum, 1995.
- Lotz W. (Herausg.), *Deutsche Postgeschichte. Essays und Bilder*, Berlin, 1989.

Monnet P., 'De la rue à la route: messages et ambassades dans les villes allemandes de la fin du Moyen Âge', in: *Die Strasse. Zur Funktion und Perzeption öffentlichen Raums im späten Mittelalter. Internationales Round Table Gespräch. Krems an der Donau. 2. und 3. Oktober 2000*, Wien, 2001, pp. 71-89.

Petri F., 'Zur Stellung der Eifel und ihrer Nachbarräume im Europäischen Nord-Süd-Verkehr bis zum Wende von Mittelalter und Neuzeit. Bemerkungen zu H. Ammanns Karte "Wirtschaft und Verkehr im späten Mittelalter um 1500"', in: H. Aubin, E. Ennen, H. Kellenbenz, T. Mayer, F. Metz, M. Miller & J. Schmitthüsen (Hrsg.), *Beiträge zur Wirtschafts- und Stadtgeschichte. Festschrift für Hektor Ammann*, Wiesbaden, 1965, pp. 270-285.

Seggern H.V., 'Die Entstehung des Postwesens in Mitteleuropa – Eine „Kommunikationsrevolution“?', in: *Francia. Forschungen zur westeuropäischen Geschichte*, 2007, jg. XXXIV, pp. 195-216.

Siméon J., 'Das Verkehrswesen des Aachener Gebietes in Vergangenheit und Gegenwart', in: *Aachener Beiträge zur Heimatkunde*, Aken, 1929, jg. VII.

4.12 Luxemburg

Muller J.J., 'La problématique des voies dites préhistoriques et plus spécialement le cas du Luxembourg', in: *Caesarodunum*, 1983, jg. XVIII, pp. 99-111.

Thewes G., *Route et administration provinciale au siècle des lumières: l'exemple des Etats du Duché de Luxembourg (1748-1795)*, Bruxelles, 1994.